

ISSN 2311-8040

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія юридична

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

УДК 34(05)
НЗ4

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична: збірник наукових праць / головний редактор Ю. Назар. Львів: ЛьвДУВС, 2024. Вип. 4. 86 с.

Виходить чотири рази на рік.

Засновник – Львівський державний університет внутрішніх справ.

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 11 квітня 2024 року № 1191 (Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-04394)

Рекомендовано Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ до друку та поширення через мережу Інтернет (протокол від 23 грудня 2024 р. № 11).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – НАЗАР Юрій, доктор юридичних наук, професор, ORCID 0000-0002-8059-4413 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Відповідальний секретар – СПОДИНСЬКИЙ Олександр, доктор філософії в галузі знань «Право», ORCID 0000-0001-7583-8033 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Члени редколегії:

ЗАБЗАЛЮК Дмитро – доктор юридичних наук, професор, ORCID 0000-0001-5565-4675 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

БАЛОБАНОВА Дар'я – доктор юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-7247-0560 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

ХИТРА Олександра – доктор юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0002-3632-5101 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

АНДРУСІВ Уляна – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0003-2300-5114 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

БОНДАРЕНКО Вікторія – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0003-2326-4394 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

ВЕРБА Ольга – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-9254-9575 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

СТЕЦЮК Наталія – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-8895-3153 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

КЛОНОВСЬКА Івона – габілітований доктор, професор, ORCID 0000-0002-3320-5649 (Академія поліції в м. Щитно, Щитно, Республіка Польща).

У публікаціях висвітлено результати досліджень у галузі права, здійснених фахівцями у теоретичних і практичних напрямках.

У статтях висловлено позицію авторів, яку не завжди підтримує редакційна колегія.

За достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу відповідають автори і рецензенти. Під час передруку матеріалів посилання на Науковий вісник обов'язкове.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 157 від 09.02.2021 р. (додаток 4) видання включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність»).

Офіційний сайт видання: <https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law>

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 346.3; 347.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-1>

Богданова Валерія Володимирівна,

аспірант відділу проблем цивільного,

трудового та підприємницького права

Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

вулиця Трьохсвятительська, 4, Київ, 01001, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1956-7632>

НЕМОЖЛИВІСТЬ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена теоретичним розробкам категорії «неможливість виконання зобов'язань», виокремлення її особливостей. Висловлюється думка, що категорія «неможливість виконання зобов'язань» являє собою складну юридичну категорію, яка описує ситуації, за якої сторони не можуть виконати свої договірні зобов'язання через виникнення обставин, за які сторони не відповідають. Аналізується зарубіжна правозастосовча практика, в якій існує чіткий розподіл такої неможливості виконання зобов'язань на первинну, яка передбачає таку неможливість до укладання договору та подальшу, яка виникає після початку виконання договору. Досліджується зв'язок категорії неможливість виконання зобов'язань із форс-мажором як підстави звільнення від договірної відповідальності. Обґрунтовується їх співвідношення у логічному зв'язку «причина-наслідок», де форс-мажор слугує обставиною, за якої виконання зобов'язання стає неможливим внаслідок об'єктивних факторів, і як наслідок призводить до припинення зобов'язальних відносин сторін. Автор виокремлює певні відмінності вказаних категорій: неможливість виконання зобов'язання за встановленого факту об'єктивності події, яка настала, відсутності суб'єктивного фактору (вини боржника/сторони договору) та причинно-наслідковим зв'язком між цими елементами, призводить до припинення зобов'язальних відносин. В свою чергу, форс-мажор є підставою звільнення сторони договору від настання несприятливих наслідків, за умови, що основне зобов'язання не припиняється, а лише відтермінується його виконання, якщо договором не передбачено інше. Тобто, за настання форс-мажорних обставин відбувається трансформація та адаптація зобов'язального правовідношення відповідно до ситуації, яка виникла, що може полягати, зокрема у призупиненні договірних правовідносин на період існування вказаних обставин.

Ключові слова: зобов'язання, неможливість виконання зобов'язання, припинення зобов'язальних правовідносин, договір, звільнення від договірної відповідальності, форс-мажор, обставини непереборної сили.

Bohdanova Valeriia. IMPOSSIBILITY TO FULFILL OBLIGATIONS AS A BASIS FOR EXEMPTION FROM CONTRACTUAL LIABILITY

The article is devoted to the theoretical development of the category «impossibility of fulfilling obligations», highlighting its features. The opinion is expressed that the category «impossibility of fulfilling obligations» is a complex legal category that describes situations in which the parties cannot fulfill their contractual obligations due to the occurrence of circumstances for which the parties are not responsible. The foreign law enforcement practice is analyzed, in which there is a clear division of such impossibility of fulfilling obligations into initial impossibility, which involves such impossibility before the conclusion of the contract, and subsequent impossibility, which occurs after the beginning of the performance of the contract. The relationship between the category of impossibility to fulfill obligations and force majeure as a basis for exemption from contractual liability is investigated. Their relationship is substantiated in the logical «cause-effect» relationship, where force majeure serves as a circumstance in which the fulfillment of an obligation becomes impossible due to objective factors, and as a result leads to the termination

of the binding relations of the parties. The author singles out certain differences of the specified categories: the impossibility of fulfilling the obligation due to the established fact of the objectivity of the event that occurred, the absence of a subjective factor (the fault of the debtor/party to the contract) and the cause-and-effect relationship between these elements leads to the termination of the obligation friendly relations. In turn, force majeure is the basis for the release of the party to the contract from the occurrence of adverse consequences, provided that the main obligation is not terminated, but only its fulfillment is postponed, unless the contract provides otherwise. That is, upon the occurrence of force majeure circumstances, there is a transformation and adaptation of the binding legal relationship in accordance with the situation that has arisen, which may consist, in particular, in the suspension of the contractual legal relationship for the period of existence of the specified circumstances.

Key words: obligation, impossibility of fulfilling an obligation, termination of binding legal relations, contract, exemption from contractual liability, force majeure, circumstances of force majeure.

Вступ. Цивільно-правова відповідальність як наслідок невиконання / неналежного виконання має важливе значення для учасників цивільних правовідносин. Категорія «неможливість виконання зобов'язань» передбачає випадки, коли виконання договірних зобов'язань унеможлиблюється внаслідок об'єктивних чинників, які відповідно не залежать від волі сторін та перебувають поза їх контролем. Дослідження цієї теми має важливе значення для розуміння механізмів правового регулювання та забезпечення однозначного тлумачення вказаної категорії у договірних відносинах. У цій статті розглянуто сутність неможливості виконання зобов'язання, її категоризацію в аспекті поняття «форс-мажор», їх співвідношення та практичне застосування.

Матеріали та методи. Дослідженнями проблемних питань неможливості виконання, непереборної сили у сукупності та окремо досліджень займалися Г.К. Матвеев, Є.О. Павлодський, М.М. Агарков, О.О.Йоффе, Ю.Х. Калмиков, К.А. Флейшиць, Б.С. Антимонов та інші. Серед сучасних науковців вивченням обраної проблематики займалися І.С. Продаєвич, О.І. Міхно, І.Б. Новицьким, О.О. Мельник, А.В. Коструба, Ю.О. Заїка та інші. Емпіричною базою дослідження є чинне законодавство України, а також законодавство деяких зарубіжних країн. Проаналізовано поняття «неможливість виконання зобов'язання», визначено основні ознаки вказаної категорії; досліджено норми чинного вітчизняного та зарубіжного законодавства, які визначають вказану категорію; надано оцінку вказаній категорії в прак-

тичному аспекті, співставлено із поняттям «форс-мажор».

Результати. Основний принцип договірного права відомий ще з римських часів “*Pacta sunt servanda*” (договори повинні виконуватись) означає, що сторони повинні беззаперечно виконати те, про що домовилися. Однак, з часом цей принцип був доповнений іншим важливим принципом – “*rebus sic stantibus*” (якщо обставини залишаються без змін). Українське цивільне законодавство містить загальні умови виконання зобов'язання, що полягають у його виконанні належним чином відповідно до умов договору та вимог Цивільного Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Це правило є універсальним і підлягає застосуванню до виконання як договірних, так і недоговірних зобов'язань. Недотримання умов виконання призводить до порушення зобов'язання. Втім, існують непоодинокі випадки, коли виконання зобов'язань належним чином унеможлиблюється у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає, що має наслідком припинення зобов'язальних відносин сторін.

Так, за змістом статті 607 Цивільного кодексу України, зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає [1]. Таким чином, «неможливість виконання зобов'язань» являє собою складну юридичну категорію, що описує ситуації, коли сторони не можуть виконати свої договірні зобов'язки через виникнення обставин, за які сторони не відповідають.

Ю.Л. Сеніним запропоновано визначення припинення зобов'язання, яке полягає у тому, що «з відповідного моменту боржник перестає бути боржником, а кредитор – кредитором. І будь-які вимоги, які кредитор раніше міг заявити боржникові, виходячи із такого зобов'язання, стають безпідставними. Це може мати місце тоді, коли за деяких обставин переслідувана мета зобов'язання досягнута не була (наприклад, у разі неможливості виконання)» [2, с. 5]. Як стверджує Халабуденко О.А., неможливість є подією, яка виникає на момент виконання зобов'язання та протиставляється принципу неприпустимості односторонньої відмови від зобов'язання [3, с. 422]. Продаєвич І.С. зауважено, що припинення договору без трансформації його в зобов'язання, що має змістом відповідальність, відбувається лише за умови, якщо неможливість виконання виникла не з вини сторони, а в зобов'язанні, що має підприємницький характер – внаслідок непереборної сили або провини кредитора [4, с. 6–7]. Надання оцінки обставинам, які призвели до неможливості виконання такого зобов'язання та участь у таких ситуаціях сторін правовідносин, є необхідним, з метою відмежування вказаної обставини від іншого роду підстав, які слугують базисом для припинення зобов'язальних правовідносин.

Продаєвич І.С. вважає, що умовою припинення зобов'язань за ст. 607 ЦК України є: 1) наявність об'єктивної обставини, тобто виникнення фактичної (фізичної) або юридичної неможливості виконати умови зобов'язання; 2) така обставина виникла після укладання зобов'язання – наступна неможливість; 3) неможливість виконання має виникнути в період існування зобов'язання; 4) у наявності причинний зв'язок між об'єктивною обставиною (обставинами) та фактичною неможливістю виконати умови зобов'язання; 5) відсутність вини в діянні сторін зобов'язання (крім випадків, якщо законом чи договором передбачена відповідальність за випадок) [4, с. 4–5]. Тобто, при аналізі кожної конкретної ситуації, з'ясуванню підлягають характер обставин, які призвели до немож-

ливості виконання; темпоральна дія вказаних обставин (до моменту виконання договору / під час виконання договору); вина сторін у виникненні таких обставин; причинно-наслідковий зв'язок між неможливістю виконання та такою обставиною. Встановлення вказаних фактів має на меті мінімізацію можливих несприятливих (майнових) наслідків для сторін.

А.В. Коструба вказує про те, що правоприпиняючим юридичним фактом є дії або події, які поєднавшись зі своєю правовою моделлю, створюють обставини, що об'єктивно унеможливають виконання договірної зобов'язання. При цьому припинення зобов'язання у зв'язку з неможливістю його виконання оформлюється взаємною домовленістю сторін [5, с. 116].

У своїх працях О.І. Міхно пропонує поділ підстав припинення договору (зобов'язання) на суб'єктивні та об'єктивні. До об'єктивних належать підстави, настання яких не залежить безпосередньо від волі сторін договору: поєднання боржника і кредитора в одній особі, неможливість виконання зобов'язання, смерть сторони договору – фізичної особи, ліквідація юридичної особи [6, с. 22].

Верховний Суд, зокрема у постанові від 11 липня 2023 року у справі №910/18432/21, дійшов висновку, що обставини, які викликають неможливість виконання, можуть бути як юридичними (заборона певної діяльності), так і фактичними (загибель індивідуально визначеної речі, яка мала б бути об'єктом виконання). Головна умова полягає в тому, що за такі обставини не буде відповідати жодна із сторін зобов'язання [7]. Тобто, під юридичними можна ідентифікувати обставини, які унеможливають виконання зобов'язання внаслідок припису, або дії нормативно-правового акта органів державної влади. Натомість, до фактичних можна віднести, зокрема обставини непереборної дії (форс-мажор).

Здійснюючи дослідження умов, за яких підлягає застосуванню до правовідносин ст. 607 ЦК України, належну увагу слід звернути на вину сторін у настанні таких обставин. Концепція відсутності вини у категорії «неможливості виконання» є основополож-

ною умовою для припинення зобов'язання у зв'язку із неможливістю його виконання. Це поняття охоплює ситуації, коли одна зі сторін не виконує свої обов'язки через обставини, які знаходяться поза її контролем, невиконання є протиправним, але відсутня вина сторін, тому зобов'язання припиняється. На противагу, у випадку, коли вина однієї зі сторін призводить до неможливості виконання зобов'язань, то зобов'язання трансформується та застосовуються відповідні правові наслідки у вигляді цивільно-правової відповідальності. Науковцем Заікою Ю.О. наголошено, що якщо неможливість виконання спричинена винними діями боржника, тобто обставинами, за які він відповідає, то зобов'язання не припиняється, а змінюється: замість обов'язку виконання настає відповідальність боржника за невиконання зобов'язання. Обов'язок доводити неможливість виконання покладається на боржника [8, с. 186]. Отже, наведене дозволяє підсумувати, що для припинення правовідношення через неможливість виконання зобов'язань необхідно довести, що виникнення відповідних обставин було непередбачуваним і невідворотним. Окрім іншого, важливим аспектом є також визначення причинно-наслідкового зв'язку між обставинами і неможливістю виконання зобов'язань.

Крім того, особливій увазі підлягає темпоральна дія неможливості виконання зобов'язання, яка по суті має виникати під час виконання зобов'язання. В іншому випадку, якщо сторона правочину завідомо знала про неможливість такого виконання, вона нестиме відповідальність за неналежне виконання договору перед своїм контрагентом. Встановлення зазначених елементів у конкретній ситуації впливатиме на встановлення меж відповідальності сторін за невиконання договірних зобов'язань, або звільнення від відповідальності за таке невиконання.

Проаналізувавши міжнародну правозастосовчу практику в розрізі досліджуваного питання можна твердити, що «неможливість виконання зобов'язання» як правова категорія ґрунтується на принципі римського права: «немає юридичного обов'язку щодо

неможливого» («*impossibilium nulla obligatio est*») [9]. Існує чіткий розподіл такої неможливості виконання на первинну (*initial*) та подальшу (*subsequent*). Первинна неможливість виконання зобов'язання передбачає таку неможливість до укладання договору, тоді як при подальшій така можливість виникає після початку виконання.

Доктрина застосування первинної та подальшої неможливості виконання зобов'язань варіюється залежно від певної країни. Так, Німеччина передбачила як первинну, так і наступну неможливість у своєму цивільному законодавстві; Англія визнавала лише первинну неможливість, в подальшому включивши і подальшу неможливість. Франція, з іншого боку, лише включила подальшу неможливість (як доктрина форс-мажорних обставин та інші пов'язані французькі доктрини) до Цивільного кодексу Франції. Відповідно до Цивільного кодексу Франції, у договірних питаннях виникає форс-мажор, коли подія, що не перебуває під контролем боржника, яку не можна було розумно передбачити на момент укладення договору і наслідки якої не вдалося уникнути відповідними заходами, перешкоджає виконанню боржником свого зобов'язання (ст. 1218). Якщо заходи запобігання тимчасові, виконання зобов'язання призупиняється, коли затримка у результаті не виправдовує розірвання договору. Якщо заходи запобігання є постійним, договір припиняється дією закону, і сторони звільнюються від своїх зобов'язань на умовах, передбачених статтями 1351 та 1351-1 Цивільного кодексу Франції [9]. Принагідно варто зацентувати увагу на тому, що французькі цивільні норми визначають обставинами неможливості виконання «форс-мажор», не здійснюючи поділу на підвиди неможливості, а також виникнення таких обставин автоматично не призводить до припинення зобов'язання, зобов'язання лише зупиняється і сторонами здійснюється оцінка доцільності продовження таких договірних відносин. Водночас, англійські суди розробили доктрину неможливості (*frustration*), яка включає три субдоктрини: неможливість

(impossibility), неможливість виконання контракту (frustration of contract), неможливість забезпечення мети контракту (frustration of purpose). Доктрини неможливості виконання контракту (frustration of contract) та неможливість забезпечення мети контракту (frustration of purpose) матимуть місце у випадках, якщо основоположні умови чи мета контракту не виконуються або не очікується досягнення наміченої мети чи бажаного результату. Доктрина неможливості (frustration) застосовується, коли виконання стає неможливим після укладення контракту без вини сторін і тому сторони більше не будуть зобов'язані виконувати. У такій ситуації договір буде вважатися «розірваним через неможливість виконання» [10]. Найбільш відомий випадок, що демонструє принцип «frustration», це справа “Taylor v Caldwell” (1863), де суд визнав, що знищення музичного залу через пожежу звільняє сторони від зобов'язань за контрактом на оренду цього залу, оскільки виконання стало неможливим [11]. К.П. Бергер зазначає, що доктрина фрустрації була розроблена в Англії як механізм для боротьби з подальшою неможливістю виконання та випадками, коли підстава контракту зникає. У США була розроблена доктрина комерційної неможливості виконання (commercial impracticability) для вирішення ситуацій, коли змінюються обставини, на основі якого було укладено контракт, що робить виконання неможливим. США фактично також визнають окрему доктрину неможливості (frustration doctrine), яка дуже схожа на доктрину неможливості виконання (impracticability doctrine), але остання широко не використовується на практиці [12, с. 98–100]. Найближчим до доктрини фрустрації в чинному законодавстві України є припинення зобов'язання у зв'язку із неможливістю його виконання (impossibility), адже невиконання зобов'язання зумовлене ситуацією, у якій відсутня вина сторін, темпорально ця обставина настала на момент виконання зобов'язання (на момент вимоги виконання), внаслідок чого у сторін відсутній обов'язок щодо виконання договору.

Дослідження італійського цивільного законодавства свідчить про закріплення у його нормах широкого обсягу прав сторін у договірних зобов'язаннях, зокрема можливість розірвати договір у тому разі, коли його виконання стає надмірно обтяжливим (скрутним) внаслідок непередбачених обставин [13]. Тобто, італійським законодавством приділено особливу увагу інтересам сторін договору, які зачіпаються обставинами, що знаходяться поза контролем учасників зобов'язальних правовідносин.

Здійснивши дослідження зарубіжних правових доктрин неможливості виконання зобов'язань і розуміння вказаного правового явища, необхідним є встановлення співвідношення вказаної категорії із обставинами непереборної сили («форс-мажором») як підставою звільнення від договірної відповідальності. Детальніше розглянувши статті 607 та 617 Цивільного кодексу України, можна дійти висновку, що обставини непереборної сили (форс-мажор) можуть бути лише однією з підстав припинення зобов'язань. Обидві категорії стосуються невиконання зобов'язань через обставини, які виходять за межі контролю сторін, проте вони мають певні відмінності. Неможливість виконання зобов'язань переважно стосується об'єктивної неможливості виконання договірних обов'язків, тоді як форс-мажор є подіями, які призводять до тимчасової неможливості виконання або значно ускладнюють його. Тобто, якщо в першому випадку неможливість виконання зобов'язання за встановленого факту об'єктивності події, яка настала, відсутності суб'єктивного фактору (вини боржника) та причинно-наслідковим зв'язком між цими елементами, призводить до припинення зобов'язальних відносин, то форс-мажор по суті матиме наслідком звільнення сторони договору від настання несприятливих наслідків майнового (іноді немайнового) характеру, за умови, що основне зобов'язання не припиняється, а лише відтермінується його виконання, якщо договором не передбачено інше. Тобто, за настання форс-мажорних обставин відбувається трансформація та адаптація зобов'язального правовідношення відповідно

до ситуації, яка виникла, що може полягати, зокрема у призупиненні договірних правовідносин на період існування вказаних обставин.

З огляду на наведене, неможливість виконання зобов'язання та форс-мажор слід розглядати у логічному зв'язку «причина-наслідок», де форс-мажор виступає як обставина, за яку жодна із сторін не відповідає та яка не залежала від волі сторін (причина), настання якої в подальшому призводить до неможливості виконання зобов'язання (наслідок).

Висновки. У сучасному праві категорія неможливості виконання зобов'язань є важливою темою, яка вимагає ретельного правового аналізу. Неможливість виконання зобов'язань виникає, коли об'єктивні обставини, незалежні від волі сторін, унеможливають виконання договірних обов'язків. Ця правова категорія тісно пов'язана з форс-мажорними обставинами, однак має свої особливості та відмінності. Неможливість виконання зобов'язань забезпечує правове підґрунтя для звільнення сторін від відповідальності

за невиконання договірних обов'язків у випадках, коли виконання стає неможливим через непередбачені події. Це дозволяє забезпечити справедливість та передбачуваність у договірних відносинах, мінімізуючи ризики для учасників правовідносин.

Подальші дослідження цієї правової категорії є надзвичайно важливими для вдосконалення правового регулювання договірних відносин. Правова доктрина та судова практика різних країн демонструють широкий спектр підходів до визначення та застосування неможливості виконання зобов'язань, що вимагає комплексного аналізу та систематизації знань. Дослідження цієї проблематики мають важливе значення для розвитку правової науки та практики, оскільки вони допомагають формувати ефективні механізми захисту прав та інтересів сторін у разі виникнення непередбачуваних обставин. Таким чином, неможливість виконання зобов'язань є ключовою категорією, що вимагає подальшого наукового аналізу та вдосконалення правових норм.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Сенін Ю.Л. Новація як спосіб припинення зобов'язань за цивільним законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса: НУ «ОЮА», 2013. 20 с.
3. Халабуденко О.А. Речові права. Книга 2. Зобов'язальне право. Кишинів: Міжнародний незалежний університет Молдови, 2014. 488 с.
4. Продаєвич І.С. Припинення зобов'язання неможливістю його виконання : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2009. НУ «ОЮА», 19с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b09dc461-da5b-4b93-b955-a274c0a4f65c/content>.
5. Коструба А.В. Теоретичні аспекти припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України. *Право України*. 2017. Вип. 7. С. 109–123. URL: <https://hal.science/hal-02532737v1>.
6. Міхно О.І. Припинення договору за цивільним законодавством України : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 26 с.
7. Постанова Верховного Суду від 11 липня 2023 року у справі №910/18432/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112173165>.
8. Заїка Ю.А., Тімуш І.С., Лов'як О.О. Українське цивільне право. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 358 с.
9. Kaufmann H. Christian Wollschläger Die Entstehung der Unmöglichkeitstheorie. *Zur Dogmengeschichte des Rechts der Leistungsstörungen*. 1971. Vol. 88. No 1. P. 518–526. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.7767/zrgra.1971.88.1.518/pdf>.
10. French Civil Code / trans. from French Cartwright J., Fauvarque-Cosson B., Whittaker S., 2016. URL: https://www.trans-lex.org/601101/_/french-civil-code-2016/.
11. Судова справа «Taylor v Caldwell», 3 B&S 826, 1863. URL: <https://www.lawteacher.net/cases/taylor-v-caldwell.php>.
12. Berger K., Behn D. Force Majeure and Hardship in the Age of Corona: A Historical and Comparative Study. *McGill Journal of Dispute Resolution*. 2019–2020. Vol. 6. № 4. P. 78–130. URL: <https://mjdrrdm.ca/files/sites/154/2020/07/Berger-and-BehnForce-Majeure-and-Hardship-in-the-Age-of-Corona-1.pdf>.

13. Codice Civile. REGIO DECRETO 16 marzo 1942, n. 262. Approvazione del testo del Codice civile. (042U0262) (GU Serie Generale n.79 del 04-04-1942) URL:<https://www.gazzettaufficiale.it/dettaglio/codici/codiceCivile>.

References:

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. (2003, January 16). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
2. Senin, Yu.L. (2013). Novatsiia yak sposib prypynennia zoboviazan za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy [Novation as a way to terminate obligations under the civil law of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: NU "OIuA" [in Ukrainian].
3. Halabudenko, O.A. (2014). *Rechovi prava. Knyha 2. Zoboviazalne pravo [Real rights. Book 2. Obligatory law]*. Chisinau: International Independent University of Moldova [in Ukrainian].
4. Prodayevich, I.S. (2009). Prypynennia zobov'iazannia nemozhlyvistiui yoho vykonannia [Termination of an obligation due to the impossibility of its performance]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa : NU "OIuA" : Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b09dc461-da5b-4b93-b955-a274c0a4f65c/content> [in Ukrainian].
5. Kostruba, A.V. (2017). Teoretychni aspekty prypynennia dohovirnykh zoboviazan u tsyvilnomu pravi Ukrainy [Theoretical aspects of the termination of contractual obligations in the civil law of Ukraine]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 7, 109–123. Retrieved from <https://hal.science/hal-02532737v1> [in Ukrainian].
6. Mikhno, O.I. (2007). Prypynennia dohovoru za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy [Termination of the contract under the civil legislation of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Rukopys. [in Ukrainian].
7. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 11 lypnia 2023 roku u spravi №910/18432/21 [Resolution of the Supreme Court of July 11, 2023 in case No. 910/18432/21] Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112173165> [in Ukrainian].
8. Zaika, Iu.A., Timush, I.S., & Loviak, O.O. (2014). *Ukrainske tsyvilne pravo. [Ukrainian civil law]*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
9. Kaufmann, H.(1971). Christian Wollschläger, Die Entstehung der Unmöglichkeitstheorie. Zur Dogmengeschichte des Rechts der Leistungsstörungen. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung. Vol. 88. Iss. 1. S. 518–526. Retrieved from <https://www.degruyter.com/document/doi/10.7767/zrgra.1971.88.1.518/pdf> [in German].
10. French Civil Code. (2016). (Cartwright J., Fauvarque-Cosson B., Whittaker S., Trans). Retrieved from https://www.trans-lex.org/601101/_/french-civil-code-2016/.
11. Legal Case Summary “Taylor v Caldwell”. (1863) 3 B&S 826–1863. Retrieved from <https://www.lawteacher.net/cases/taylor-v-caldwell.php>.
12. Berger, K., & Behn, D. (2019–2020). Force Majeure and Hardship in the Age of Corona: A Historical and Comparative Study. *McGill Journal of Dispute Resolution*. Vol. 6. No. 4. Retrieved from <https://mjdrdm.ca/files/sites/154/2020/07/Berger-andBehnForce-Majeureand-Hardship-in-the-Age-of-Corona-1.pdf> [in English].
13. Codice Civile. REGIO DECREE 16 marzo 1942, n. 262. Approvazione del testo del Codice civile. (042U0262) (GU Serie Generale n.79 del 04-04-1942). Retrieved from <https://www.gazzettaufficiale.it/dettaglio/codici/codiceCivile> [in Italian].

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-2>

Добровольська Володимира Володимирівна,

кандидат юридичних наук доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
вулиця Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9304-3792>

Ляховецький Олександр Олександрович,

аспірант кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
вулиця Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3194-4774>

ПЕРЕШКОДИ ТА РИЗИКИ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Статтю присвячено висвітленню актуальної на сьогодні проблеми впровадження цифрових технологій у господарську діяльність, зокрема аналізу їхнього впливу на правове регулювання бізнес-процесів, фінансових операцій та взаємодії з державними органами. Розглянуто основні виклики, пов'язані з цифровізацією, такі як правова охорона інтелектуальної власності в цифровому середовищі, захист даних, регулювання діяльності фінтех-компаній, використання технологій штучного інтелекту, а також механізми правового захисту від цифрових ризиків. Особлива увага приділяється необхідності адаптації господарського законодавства до нових реалій цифрової економіки для забезпечення сталого розвитку підприємницької діяльності.

Розглянуто специфіку впливу цифровізації на організаційні, технічні та соціальні аспекти управління підприємствами. Особлива увага приділена визначенню потенційних загроз для підприємств, пов'язаних з цифровими трансформаціями, а також запропоновано шляхи їх мінімізації.

Стаття передбачає проведення аналізу основних перешкод та ризиків, які виникають під час впровадження цифрових технологій у господарську діяльність.

Проаналізовано організаційні, технічні та соціальні аспекти, що супроводжують цифрову трансформацію підприємств, а також визначено ключові ризики, такі як кіберзагрози, фінансові витрати та технічні збої. Окрема увага приділена впровадженню змін у господарське законодавство України щодо процесу цифровізації, зокрема у сферах регулювання захисту даних, електронної комерції та інтелектуальної власності.

Досліджено застосування цифрових технологій у господарському праві в таких основні сферах, як цифрові контракти та угоди (смайт-контракти), електронна комерція, електронний документообіг, цифровізація державних послуг; інтелектуальна власність; фінансові технології (FinTech); технології штучного інтелекту та автоматизація бізнес-процесів.

Доведено, що цифрові технології радикально трансформують сучасний світ, і їх інтеграція в господарські процеси є ключовим чинником, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств. Однак разом із цими можливостями цифровізація несе певні ризики, які вимагають ретельного аналізу та усвідомленого підходу для ефективного управління переходом до нових організаційно-правових форм господарювання.

Ключові слова: цифрові технології, цифровізація господарської діяльності, кібербезпека, електронна комерція, електронний документообіг, фінансові технології (FinTech), технології штучного інтелекту.

Dobrovolska Volodymyra, Liakhovetskyi Alexander. OBSTACLES AND RISKS IN THE IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ECONOMIC ACTIVITY

The article is devoted to highlighting the currently relevant problem of the introduction of digital technologies into economic activity, in particular the analysis of their impact on the legal regulation of business processes, financial transactions and interaction with state bodies. The main challenges related to digitization are considered, such as legal protection of intellectual property in the digital environment, data protection, regulation of the activities of fintech companies, the use of artificial intelligence technologies, as well as mechanisms of legal protection against digital risks. Special attention is paid to the need to adapt economic legislation to the new realities of the digital economy to ensure the sustainable development of business activities.

The specifics of the impact of digitalization on the organizational, technical and social aspects of enterprise management are considered. Particular attention is paid to identifying potential threats to enterprises related to digital transformations, and ways to minimize them are proposed.

The article provides an analysis of the main obstacles and risks that arise during the implementation of digital technologies in economic activity.

The organizational, technical and social aspects accompanying the digital transformation of enterprises are analyzed, and key risks such as cyber threats, financial costs and technical failures are also identified. Particular attention is paid to the implementation of changes in the economic legislation of Ukraine regarding the digitalization process, in particular in the areas of regulation of data protection, e-commerce and intellectual property.

The application of digital technologies in business law in such main areas as digital contracts and agreements (smart contracts), e-commerce, electronic document management, digitization of public services was studied; intellectual property; financial technologies (FinTech); artificial intelligence technologies and automation of business processes.

It has been proven that digital technologies are radically transforming the modern world, and their integration into business processes is a key factor contributing to increasing the competitiveness of enterprises. However, together with these opportunities, digitalization carries certain risks that require careful analysis and a conscious approach to effectively manage the transition to new organizational and legal forms of business.

Key words: *digital technologies, digitalization of economic activity, cyber security, e-commerce, electronic document management, financial technologies (FinTech), artificial intelligence technologies.*

Вступ. Цифрові технології кардинально змінюють сучасний світ, і впровадження їх у господарські процеси є одним із найважливіших чинників підвищення конкурентоспроможності підприємств. Проте цифровізація також супроводжується рядом ризиків, що потребують глибокого розуміння та аналізу для ефективного управління процесом переходу до нових організаційно-правових форм господарювання.

Цифровим технологіям у господарській діяльності займалися в своїх наукових дослідженнях О. Берназюк, О. Буринська, Л. Вербівська, О. Вінник, О. Гончаренко, К. Єфремова, С. Дзюба, М. Дзямучич, Н. Левицька, О. Синєокий, О. Співаковський, Ю. Чалюк, Т. Шматковська тощо.

Метою статті є аналіз основних сфер застосування цифрових технологій у господарській діяльності, аналіз перешкод та ризиків, з якими стикаються чисельні суб'єкти господарювання під час цифрової трансформації, а також виявлення шляхів їх подолання

та впровадження змін у господарське законодавство України щодо процесу цифровізації.

Матеріали та методи. Розвиток цифрових технологій суттєво трансформував організацію господарської діяльності, змінюючи як внутрішні процеси суб'єктів господарювання, так і взаємодію між учасниками ринку. Особливості нових суспільних відносин, що виникають у цифровому середовищі, потребують ретельного врахування при розробці нормативно-правового та інституційного забезпечення сфери господарювання. Вплив євроінтеграційних процесів на гармонізацію українського законодавства з європейськими стандартами безпосередньо позначається на моделі використання цифрових технологій у господарській діяльності в Україні. Саме тому дослідження ролі цифрових технологій набуває особливої актуальності, оскільки їх вплив може бути як позитивним – шляхом підвищення ефективності та конкурентоспроможності, так і негативним – у вигляді нових ризиків, таких як кіберзагрози та регуляторні

невизначеності. У контексті побудови соціально-орієнтованої економіки в Україні важливо забезпечити баланс між технологічними інноваціями та соціальною відповідальністю бізнесу, що потребує системного наукового підходу до вивчення як переваг, так і слабких сторін цифровізації.

Як слушно зазначає О.М. Гончаренко та Г.Б. Бабаджанян саме «цифрові технології є інструментом та засобом для інших видів господарської діяльності, за допомогою яких можна ефективно модернізувати виробництво або ж надавати послуги, а також окремим ринком або галуззю господарської діяльності [2].

На законодавчому рівні термін «цифрові технології» закріплено в Законі України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 № 2807-IX, як «сукупність систематизованих правових, науково-технічних, організаційних рішень, спрямованих на застосування комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення та інших засобів для зменшення участі користувача інформаційно-комунікаційних систем і засобів інформатизації під час збирання, приймання, обробки, передавання інформації чи трудомісткості виконуваних операцій» [5].

М. Ільницький зазначає, що застосування цифрових технологій у системі адміністративного права має охоплювати такі чотири сфери: надання державних послуг громадянам та організаціям; доступ до інформації стосовно діяльності органів публічного управління; запровадження внутрішнього електронного документообігу в межах окремо взятого органу влади; взаємодія, в тому числі електронна, між органами влади [6, с. 70–75].

В свою чергу, застосування цифрових технологій у господарському праві має охоплювати такі основні сфери: цифрові контракти та угоди (смарт-контракти); електронна комерція; електронний документообіг; цифровізація державних послуг; інтелектуальна власність; фінансові технології (FinTech); технології штучного інтелекту та автоматизація бізнес-процесів.

Цифрові контракти, зокрема смарт-контракти, забезпечують автоматизацію виконання зобов'язань між сторонами без необхідності залучення третіх осіб, таких як нотаріуси або посередники. Вони функціонують на основі заздалегідь визначених умов, які виконуються автоматично при настанні обставин, передбачених договором. Застосування блокчейн-технологій у цьому контексті сприяє надійній реєстрації та моніторингу виконання угод, що гарантує прозорість і безпеку транзакцій.

Впровадження смарт-контрактів у господарське законодавство вимагає розробки низки нормативних актів та адаптації існуючих правових норм. Основним кроком для інтеграції смарт-контрактів у господарське право є необхідність законодавчо закріпити визначення смарт-контрактів як юридично значущих угод, прирівняних до традиційних договорів. Це передбачає внесення змін до Цивільного та Господарського кодексів для врегулювання правовідносин, заснованих на таких контрактах.

Наступним кроком є можливість законодавчо передбачити використання блокчейн-платформ для реєстрації та контролю виконання господарських угод. Це включає створення правової бази для децентралізованих реєстрів та врегулювання процедур збереження і передачі даних.

Смарт-контракти працюють автоматично, тому важливо передбачити в законодавстві механізми врегулювання спорів і відповідальність за невиконання або неправильне виконання умов контракту через технічні або програмні збої.

Доцільно на законодавчому рівні розробити стандарти для смарт-контрактів. Впровадження єдиних технічних та юридичних стандартів для створення смарт-контрактів унормує з самого початку їх використання у сфері господарського права. Це включає чіткі вимоги до програмного забезпечення, мов програмування та процесу виконання таких угод.

Саме впровадження смарт-контрактів у національне законодавство має супроводжуватись законодавчими гарантіями кібербезпеки та захисту персональних даних учас-

ників правовідносин. Необхідно створити правові механізми для захисту від зловживань і хакерських атак на блокчейн-системи.

Електронна комерція (дистанційна торгівля) являє собою процес здійснення оплати товарів і послуг у цифровому середовищі. Особливу увагу, на законодавчому рівні, слід приділити впровадженню механізмів забезпечення безпеки персональних даних та гарантуванню конфіденційності в рамках правовідносин, що виникають у процесі здійснення електронної комерції. Саме «завдяки цифровим платформам та інструментам, суб'єкти господарювання можуть легко розширювати свій ринок, залучати нових клієнтів та надавати послуги онлайн, що робить їх більш конкурентоспроможними. Цифровізація підприємств стала ключовим джерелом економічного зростання через оптимізацію процесів виробництва, зростання ефективності управління та продуктивності праці, зниження витрат тощо» [7, с. 401–402].

Впровадження електронної комерції у господарське законодавство вимагає комплексного підходу, що охоплює адаптацію правових норм до умов цифрової економіки. Основним кроком, необхідним для інтеграції електронної комерції у господарське право є законодавче закріплення поняття «електронна комерція».

Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII визначає електронну комерцію, як «відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру» [4].

Таке визначення є вже дещо застарілим і потребує оновлення у реаліях сьогодення. Пропонуємо включити до Господарського кодексу України та до Закону України «Про електронну комерцію» таке поняття електронної комерції – «діяльність, спрямована на укладення та виконання угод щодо купівлі-продажу товарів, надання послуг або цифро-

вого контенту, що здійснюється дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Включає обмін даними, електронні платежі, електронний документообіг та інші правові відносини, що виникають у процесі здійснення торгових операцій через інтернет або інші цифрові платформи».

Розробка більш досконалого поняття «електронна комерція» та основних аспектів її функціонування, включаючи торгівлю товарами, послугами та цифровим контентом, допоможе уникнути проблем з термінологією для чіткої правової регламентації електронних угод та їх учасників. Законодавство має враховувати регулювання діяльності цифрових платформ, які надають послуги електронної комерції, включаючи маркети, агрегатори та платформи для торгівлі товарами і послугами. Важливо визначити їхні зобов'язання перед користувачами та правила взаємодії з державними органами. Саме тому впровадження електронної комерції у господарське законодавство потребує як внесення змін до чинних нормативно-правових актів, так і розробки нових правових механізмів для регулювання відносин у цифровій економіці.

Наступним кроком впровадження цифрових технологій у системі господарського права є застосування електронних підписів та систем електронного документообігу, зокрема, у корпоративних правовідносинах. Правове регулювання процесів цифрової ідентифікації та аутентифікації суб'єктів правовідносин, що забезпечує юридичну силу електронних документів і сприяє підвищенню ефективності інформаційних обмінів між учасниками господарської діяльності.

Впровадження електронного документообігу в господарське законодавство вимагає чіткої правової бази, яка регулюватиме використання електронних документів, підписів та систем ідентифікації. Законодавчо слід закріпити, що електронні документи мають таку ж юридичну силу, як і паперові аналоги. Це передбачає внесення змін до Господарського кодексу України, Цивільного кодексу, а також законодавства про електронні документи та електронний документообіг.

Необхідним вбачаємо також розширити правове регулювання електронних підписів, зокрема кваліфікованих електронних підписів (КЕП), для підтвердження автентичності електронних документів у господарських відносинах. Уніфікація законодавства в цій сфері повинна гарантувати, що підписані таким чином документи є юридично дійсними та визнаються у судових органах.

Окремої уваги потребує впровадження законодавчого регулювання цифрової ідентифікації та аутентифікації суб'єктів господарської діяльності. Ці механізми забезпечують надійність сторін у правовідносинах і підтверджують їх повноваження на укладення електронних угод.

Сучасна взаємодія суб'єктів господарювання з державними органами дедалі більше здійснюється через електронні платформи, що спрощує подання звітності, отримання ліцензій, дозволів та інших адміністративних документів. Використання таких цифрових інструментів дозволяє підвищити ефективність та прозорість державного регулювання підприємницької діяльності. Крім того, розвиток і впровадження цифрових реєстрів, зокрема реєстрів прав власності, суб'єктів господарювання та фінансових операцій, сприяє спрощенню процесів державного контролю, полегшує доступ до інформації та зменшує адміністративні бар'єри для бізнесу.

У господарському праві цифровізація державних послуг відіграє ключову роль у забезпеченні належного правового регулювання підприємницької діяльності та взаємодії між бізнесом і державою. Законодавство має передбачати правові механізми, що гарантують дотримання прав учасників господарських відносин у цифровому середовищі, забезпечення безпеки інформації, а також відповідальність за порушення норм електронного документообігу. Інтеграція цифрових технологій у державні послуги не лише спрощує адміністративні процеси, але й створює нові можливості для автоматизації бізнес-процедур, що сприяє розвитку економіки та зниженню регуляторного навантаження на підприємства.

Наступною сферою застосування цифрових технологій у системі господарського права є інтелектуальна власність у цифровому середовищі. Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності, зокрема цифрові продукти, програмне забезпечення, контент і бази даних, набуває особливого значення в умовах цифрової економіки. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології створюють нові виклики для правового регулювання цієї сфери, оскільки процеси створення, поширення та використання цифрових об'єктів інтелектуальної власності потребують адаптованого законодавства, яке забезпечить належний рівень їхньої правової охорони та захисту. Тобто, необхідним є розробка та впровадження ефективних законодавчих механізмів для запобігання незаконному використанню цифрових об'єктів інтелектуальної власності, зокрема через піратство, та забезпечення дотримання авторських прав в Інтернеті. Це включає створення правових норм, що регулюють порядок реєстрації прав на цифрові продукти, визначення правового статусу об'єктів, створених за допомогою технологій штучного інтелекту, та механізмів захисту прав власників у випадку їх порушення в цифровому просторі.

Саме тому, господарське право повинно включати положення, спрямовані на підвищення правової захищеності інтелектуальної власності в цифровому середовищі, враховуючи особливості цього ринку. Це сприятиме розвитку інноваційних бізнес-моделей, стимулюватиме творчий підхід до створення цифрових продуктів і водночас захищатиме економічні інтереси суб'єктів господарювання, які працюють у сфері високих технологій.

Фінансові технології (FinTech) значно змінюють традиційні моделі господарювання та надання фінансових послуг, що потребує адаптацію нормативно-правових актів для забезпечення правомірності діяльності цих суб'єктів, захисту прав споживачів та прозорості ринку фінансових послуг. Діяльність фінтех-компаній, які надають цифрові фінансові послуги, таких як електронні платежі, кредитування, страхування, вимагає комплексного правового

регулювання з урахуванням сучасних викликів цифрової економіки. Правове регулювання діяльності фінтех-компаній повинне враховувати специфіку використання цифрових технологій у фінансовому секторі, зокрема, вимоги до безпеки фінансових операцій, захисту персональних даних та запобігання фінансовим злочинам, таким як шахрайство чи відмивання коштів. Важливим аспектом є визначення правового статусу цифрових фінансових послуг та інтеграція їх у загальну систему фінансового регулювання держави, що передбачає ліцензування діяльності фінтех-компаній, контроль їхньої діяльності та відповідність стандартам прозорості й безпеки.

Застосування блокчейн-технологій може сприяти не лише безпеці й прозорості фінансових операцій, а й створенню децентралізованих платформ для проведення інвестиційних угод, зберігання даних і ведення фінансового обліку. У цьому контексті господарське законодавство має враховувати правові аспекти використання блокчейн для реєстрації прав на активи, здійснення фінансових операцій та забезпечення надійності угод, що реалізуються в децентралізованих мережах.

Впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) та автоматизації бізнес-процесів суттєво трансформують управлінські та юридичні практики в сучасному бізнес-середовищі. Використання алгоритмів ШІ для автоматизації управлінських рішень, аналізу даних, управління ризиками та здійснення юридичних процедур дозволяє значно підвищити ефективність діяльності підприємств, зменшити витрати та оптимізувати робочі процеси.

Важливим аспектом є регулювання відповідальності за діяльність автоматизованих систем і алгоритмів. У зв'язку з можливістю прийняття автономних рішень без прямого втручання людини виникає необхідність у визначенні правового статусу таких систем, а також механізмів відповідальності за результати їхньої роботи. Законодавство повинно встановити чіткі норми щодо регулювання дій, вчинених автоматизованими системами, щоб забезпечити правову охо-

рону інтересів усіх учасників правовідносин, зокрема споживачів, контрагентів та держави. У зазначеному сенсі слушною є думка про те, що «сфера публічних фінансів традиційно відстає від корпоративного сектору в царині впровадження інновацій і, зокрема, технологій 4-ї промислової «цифрової» революції. Розвиток GovTech (цифровізації державного управління) в основному фокусується на відкритості даних та вільному доступі до інформації державних органів. У сфері публічних фінансів GovTech забезпечує переважно прозорість бюджетів та закупівель, спрощує доступ (через канали електронного зв'язку) до державних сервісів, сприяє залученню громадськості до управління публічними фінансами. Україна у сфері розвитку GovTech, зокрема у публічних фінансах, загалом щодо доступу до державних сервісів та відкритості бюджетних даних, перебуває серед світових лідерів, випереджаючи деякі розвинені економіки. Це є потужним фактором та можливістю для подальшого впровадження цифрових технологій у управління публічними фінансами, серед яких варто виділити технології аналізу великих даних (Big Data)» [3, с. 112].

Ці питання охоплюють не лише внутрішні правові аспекти функціонування підприємств, але й взаємодію між ними та державними органами, а також між підприємствами і їхніми контрагентами в умовах цифрової економіки. Законодавство повинно враховувати специфіку застосування технологій ШІ у різних галузях, визначаючи межі відповідальності за шкоду, завдану в результаті дій автоматизованих систем. Це включає питання, пов'язані з правовим статусом даних, які використовуються алгоритмами, а також питання захисту прав інтелектуальної власності на результати діяльності, що базується на ШІ.

Проаналізувавши основні сфери застосування цифрових технологій у сфері господарського права до основних перешкод впровадження цифрових технологій у господарську діяльність можна віднести: технічні перешкоди; фінансові перешкоди; організаційні перешкоди; культурні та соціальні перешкоди.

Основними технічними перешкодами впровадження цифрових технологій є застаріла інфраструктура, недостатня інтеграція існуючих систем та складність адаптації нових технологічних рішень до специфіки діяльності підприємств. Ці фактори суттєво ускладнюють цифровізацію, особливо у великих організаціях із розвиненими господарськими структурами. Також важливим аспектом є недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів у сфері інформаційних технологій, що може призвести до неправильного вибору чи впровадження технологічних рішень.

Фінансові перешкоди проявляються в тому, що цифрові трансформації вимагають значних фінансових вкладень у розробку та впровадження нових технологій, оновлення обладнання та навчання персоналу. Витрати на підтримку та модернізацію цифрових рішень також є значущими, що може створювати фінансові труднощі для підприємств, особливо для малих і середніх бізнесів в умовах повномасштабної війни в Україні. Недостатність ресурсів на етапах реалізації проєктів може уповільнити процес цифровізації або навіть призвести до його невдачі.

Організаційні перешкоди під час цифрових трансформації часто вимагають перегляду організаційної структури підприємства, що може спричинити внутрішній опір з боку керівництва чи працівників. Традиційні бізнес-моделі та методи управління можуть бути неефективними в умовах цифрової економіки, що вимагає суттєвих змін у процесах прийняття рішень, організаційній культурі та підходах до управління ресурсами.

Культурні та соціальні перешкоди напряму пов'язані із людським фактором, що є однією з найважливіших перешкод на шляху до цифровізації. Співробітники можуть демонструвати опір змінам через страх втратити роботу, недостатність знань або небажання адаптуватися до нових умов. Також існує необхідність у зміні управлінської культури та формуванні нових підходів до навчання й розвитку персоналу.

Проаналізувавши основні сфери та основні перешкоди застосування цифрових тех-

нологій у господарське законодавство, можна визначити і основні ризики впровадження цифрових технологій у господарську діяльність: загроза кібербезпеці та конфіденційності даних; недосконалість нормативно-правової бази; технічні збої та помилки; непередбачувані витрати.

Загроза кібербезпеці та конфіденційності даних є одним із найважливіших ризиків цифровізації є загроза кібербезпеки та витоку конфіденційних даних. У зв'язку з поширенням інформаційних технологій збільшується кількість кіберзагроз, спрямованих на викрадення, пошкодження або маніпуляцію даними. Недостатній рівень захисту інформаційних систем може призвести до значних фінансових збитків, репутаційних втрат та правових наслідків для підприємств.

Недосконалість нормативно-правової бази у сфері господарського права пов'язана з тим, що розвиток цифрових технологій випереджає темпи адаптації законодавчої та нормативної бази в багатьох країнах, в тому числі і в Україні. Відсутність чітких регуляторних норм може створювати правову невизначеність для підприємств, особливо в питаннях захисту даних, авторського права та електронної комерції. Це може стати причиною судових спорів, штрафів та інших правових ризиків.

Складність цифрових технологій також несе ризики технічних збоїв та помилок, що можуть вплинути на безперервність господарської діяльності. Неправильне налаштування або недостатнє тестування нових систем може призвести до серйозних втрат для підприємства, включаючи втрату даних або тимчасове припинення операцій. Впровадження цифрових технологій може супроводжуватися непередбачуваними витратами, пов'язаними з підтримкою, оновленням або усуненням непередбачених технічних проблем. Ці додаткові витрати можуть негативно вплинути на фінансову стійкість підприємства та ефективність проєктів цифрової трансформації.

Результати. Проаналізувавши перешкоди та ризики при впровадженні цифрових технологій у господарську діяльність слід про-

стежити шляхи подолання перешкод та мінімізації ризиків у цій сфері. Для успішного впровадження цифрових технологій підприємствам необхідно розробити комплексну стратегію, що враховує технічні, фінансові, організаційні та соціальні аспекти.

Ключові елементи цієї стратегії повинні включати: аудит технічної інфраструктури для виявлення застарілих компонентів та планування їх оновлення; формування бюджету з урахуванням не лише витрат на впровадження, а й на подальшу підтримку та модернізацію; навчання персоналу для підвищення рівня цифрової грамотності та зниження опору змінам; забезпечення кібербезпеки, включаючи впровадження сучасних методів захисту даних та систем безпеки та адаптація організаційної структури з акцентом на гнучкість та інноваційність у процесах управління.

Як зазначають фахівці саме «цифрові технології дозволяють підприємствам створювати більш гнучкі та адаптивні бізнес-процеси, що дозволяє їм швидко реагувати на зміни в ринкових умовах та впроваджувати інновації швидше і ефективніше. У свою чергу, застосування штучного інтелекту, аналітики даних, блокчейн-технологій та інших цифрових інструментів дозволяє бізнесу знаходити нові шляхи для вдосконалення своїх продуктів та послуг на засадах оптимізації виробничих процесів, що сприяє зміні пара-

дигми у бізнесі та розвитку нових інноваційних його моделей» [1, с. 54].

Висновки. Таким чином, цифровізація господарської діяльності виступає стратегічним чинником конкурентоспроможності підприємств у глобальному економічному просторі. Проте впровадження цифрових технологій вимагає системного підходу, що враховує низку викликів і ризиків, таких як правова невизначеність, загрози кібербезпеці, проблеми адаптації управлінських структур та необхідність у професійній підготовці персоналу. Ефективна цифрова трансформація вимагає не лише фінансових інвестицій у технологічну інфраструктуру, а й перегляду організаційної культури підприємства.

Успіх цифровізації значною мірою залежить від здатності підприємств адаптувати свої бізнес-моделі до цифрової економіки, забезпечуючи інтеграцію технологій у всі аспекти діяльності, починаючи від управління фінансами і закінчуючи взаємодією з клієнтами та партнерами. Окремо слід підкреслити важливість розвитку правового регулювання у сфері цифрових технологій, що має створити надійну основу для захисту інтересів всіх учасників ринку та стимулювати інновації. Такий підхід дозволить підприємствам не лише успішно інтегруватися в цифрову економіку, але й закріпити свої позиції у глобальній конкурентній боротьбі.

Список використаних джерел:

1. Вербівська Л.В., Буринська А.І. Використання цифрових технологій у підприємницькій діяльності. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3814>.
2. Гончаренко О.М., Бабаджанян Г.Б. Правове регулювання використання цифрових технологій у господарській діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/12/9.pdf>.
3. Криниця С. Сучасні тренди розвитку цифрових технологій та їх вплив на публічні фінанси. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2023. № 2. С. 82–120. <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.82-120>.
4. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45, ст. 410.
5. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 51, ст. 127.
6. Ільницький М.П. Адміністративно-правове забезпечення доступу до баз даних в публічному управлінні в Україні. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. Спецвипуск*. 2013. Вип. 23. С. 74–78.
7. Lytvyn L., Hryhoruk A., Verbivska L., Poprotsky O., Medynska T., Pelekh O. Enterpreneship Transformation in the Context of the Digitization of Business Processes. *Postmodern Openings*. 2022. Vol. 13, Issue 2. P. 396–408. <https://doi.org/10.18662/po/13.2/461>.

References:

1. Verbiv's'ka, L.V., & Buryyn's'ka, A.I. (2024) Vykorystannya tsyfrovyykh tekhnolohiy u pidpryyemnyts'kiy diyal'nosti [Use of digital technologies in business activities]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 61. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3814> [in Ukrainian].
2. Honcharenko, O.M., & Babadzhanian, H.B. (2020) Pravove rehulyuvannya vykorystannya tsyfrovyykh tekhnolohiy u hospodars'kiy diyal'nosti [Legal regulation of the use of digital technologies in economic activity]. *Yurydychnyy byuleten'- Legal bulletin*, 12. Retrieved from <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/12/9.pdf> [in Ukrainian].
3. Krynitsya, S. (2023). Suchasni trendy rozvytku tsyfrovyykh tekhnolohiy ta yikh vplyv na publichni finansy [Modern trends in the development of digital technologies and their impact on public finances]. *Zbirnyk naukovykh prats' Derzhavnoho podatkovoho universytetu - Collection of scientific works of the State Tax University*, 2, 82–120. <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.82-120> [in Ukrainian].
4. Pro elektronnu komertsiyu [About electronic commerce]. (2015, 03 September). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
5. Pro Natsional'nu prohramu informatyzatsiyi [About the National Informatization Program]. (2022, 01 December). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
6. Il'nyts'kyi, M.P. (2013) Administratyvno-pravove zabezpechennya dostupu do baz danykh v publichnomu upravlinni v Ukrayini [Administrative and legal provision of access to databases in public administration in Ukraine]. *Naukovyy visnyk UzhNU. Seriya: Pravo. Spetsvypusk - Scientific Bulletin of UzhNU. Series: Law. Special issue*, 23, 74–78. [in Ukrainian].
7. Lytvyn L., & Hryhoruk A., & Verbiv's'ka L., Poprotskyi O., Medynska T., & Pelekh O. (2022). Enterpreneship Transformation in the Context of the Digitization of Business Processes. *Postmodern Openings*. Vol. 13, Issue 2. P. 396–408. <https://doi.org/10.18662/po/13.2/461> [in English].

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9:349.6(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-3>

Бесага Ірина Василівна,

доктор філософії у галузі права,

доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету № 3

Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2736-4985>

Панімаш Юлія Вікторівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту,

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту

вулиця Онопрієнка, 8, Черкаси, 18000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5337-6613>

ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання зупинення провадження у справах про адміністративні правопорушення в умовах воєнного стану є актуальним у контексті сучасних змін в українському правовому середовищі. З огляду на те, що чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення не передбачає чіткої регламентації зупинення провадження у разі проходження військової служби особою, що притягається до адміністративної відповідальності, виникають численні проблеми в правозастосуванні. Це вимагає детального дослідження механізмів зупинення провадження та вдосконалення нормативних актів для забезпечення єдності правозастосовної практики.

Методологічно дослідження базується на аналізі судової практики, яка стосується зупинення провадження в адміністративних справах в умовах воєнного стану, а також на порівнянні з нормами інших процесуальних кодексів, зокрема Кримінального процесуального кодексу України. Автор використовує методи юридичного аналізу, порівняльного правознавства та кейс-аналізу судових рішень для виявлення проблемних аспектів застосування правових норм щодо зупинення провадження у адміністративних справах.

Метою статті є визначення проблем і викликів, що виникають під час застосування норм адміністративного процесу щодо зупинення провадження в умовах воєнного стану, а також пошук шляхів удосконалення законодавства. Основні завдання роботи полягають у дослідженні судової практики з цього питання, визначенні юридичних підстав зупинення провадження, а також аналізі можливих ризиків, пов'язаних з недосконалістю процесуальних процедур.

Основні висновки дослідження полягають у тому, що відсутність чітких положень у КУпАП щодо зупинення провадження в умовах воєнного стану призводить до неоднозначного застосування правових норм суддями, що спричиняє проблеми з визначенням достатності доказів та можливістю зловживання процесуальними правами. Пропонується внести зміни до КУпАП для чіткого визначення підстав і процедур зупинення провадження в справах про адміністративні правопорушення, а також для забезпечення належ-

ного контролю за такими рішеннями. Подальші дослідження повинні зосередитися на визначенні правових наслідків спливу строків накладення адміністративних стягнень під час зупинення провадження та на удосконаленні механізмів контролю за цими процесами.

Ключові слова: провадження у справах про адміністративні правопорушення, зупинення провадження, зловживання процесуальними правами, воєнний стан, правозастосування.

Besaha Iryna, Panimash Yuliia. SUSPENSION OF PROCEEDINGS IN ADMINISTRATIVE OFFENSE CASES UNDER MARTIAL LAW

The issue of suspending proceedings in administrative offense cases under martial law remains relevant in the context of current changes in the Ukrainian legal environment. Given that the current Code of Ukraine on Administrative Offenses does not provide clear regulations for suspending proceedings when an individual subject to administrative liability is undergoing military service, numerous issues arise in the application of the law. This necessitates a detailed examination of the mechanisms for suspending proceedings and improving legal acts to ensure consistency in judicial practice.

Methodologically, the study is based on an analysis of judicial practice related to the suspension of proceedings in administrative cases under martial law, as well as a comparison with the norms of other procedural codes, particularly the Criminal Procedure Code of Ukraine. The author employs legal analysis, comparative law methods, and case-law analysis to identify problematic aspects of applying legal norms concerning the suspension of proceedings in administrative cases.

The article aims to identify the problems and challenges that arise in the application of administrative procedure norms regarding the suspension of proceedings under martial law and to explore ways to improve legislation. The main tasks of the work include studying the judicial practice on this issue, determining the legal grounds for suspending proceedings, and analyzing potential risks associated with the imperfection of procedural procedures.

The key conclusions of the study are that the absence of clear provisions in the Code of Ukraine on Administrative Offenses regarding the suspension of proceedings under martial law leads to inconsistent application of legal norms by judges, resulting in issues with determining the sufficiency of evidence and the potential for abuse of procedural rights. It is proposed to amend the Code of Ukraine on Administrative Offenses to clearly define the grounds and procedures for suspending proceedings in administrative offense cases, as well as to ensure proper control over such decisions. Further research should focus on determining the legal consequences of the expiration of the term for imposing administrative sanctions during the suspension of proceedings and improving mechanisms for controlling these processes.

Key words: administrative offense proceedings, suspension of proceedings, abuse of procedural rights, martial law, law enforcement.

Вступ. У зв'язку з повномасштабною військовою агресією Російської Федерації проти України значна частина громадян, включно з тими, хто притягується до адміністративної відповідальності, бере участь у бойових діях у складі Збройних Сил України (надалі також – ЗСУ) та інших військових формувань. Це створює нові виклики для судової системи, зокрема у вирішенні питань, пов'язаних із розглядом справ про адміністративні правопорушення. Оскільки чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення (надалі також – КУпАП) не регламентує порядок зупинення провадження у таких справах, виникає необхідність застосування аналогії. Проблема ускладнюється тим, що відсутність чіткої процедури зупинення провадження має наслідком неоднорідність судової практики та відсутність

єдності правозастосування, що однозначно суперечить принципу правової визначеності.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення балансу між дотриманням процесуальних прав осіб, що притягаються до адміністративної відповідальності, та ефективністю правозастосування в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Дослідження здійснено на основі комплексного підходу, який включає використання загальнонаукових і галузевих (правознавчих) методів. Системний метод слугував для узагальнення судової практики та формування цілісного уявлення про особливості розгляду клопотань та зупинення провадження в умовах воєнного стану. Цей підхід дозволив виокремити ключові тенденції у судовому правозастосуванні. Порівняльний метод використовувався для аналізу

судової практики у справах про адміністративні правопорушення у порівнянні з підходами, закріпленими у кримінальному процесуальному законодавстві.

Серед галузевих методів дослідження застосовано методи тлумачення норм права, які використовувалися для з'ясування змісту законодавчих положень, що стосуються зупинення провадження у справах про адміністративні правопорушення, та правовий аналіз, який застосовувався для визначення змісту чинного законодавства та практичних наслідків його застосування.

Розвідка представлена у вигляді емпіричного дослідження судової практики з питань зупинення провадження у справі про адміністративне правопорушення у зв'язку з перебуванням особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, на службі у Збройних Силах України чи інших військових формувань. Дослідження базувалось на вивченні законодавства та рішень судів, що стосуються провадження у справах про адміністративні правопорушення. Пошук судових актів здійснювався за допомогою Єдиного державного реєстру судових рішень за ключовими словами «зупинення провадження» та «військової служби». Серед обраних обмежень: часові рамки (до уваги бралися судові рішення, постановлені з 01 січня 2024 року по 24 листопада 2024 року) та форма судового рішення (постанови та ухвали). Форма судочинства – справи про адміністративні правопорушення. Обмеження щодо інстанції та територіальної юрисдикції не застосовувалися.

Метою статті є встановлення та систематизація найбільш поширених мотивів суду при винесенні рішення щодо відмови у задоволенні клопотання про зупинення провадження у справі про адміністративне правопорушення у зв'язку з перебуванням особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, на службі у Збройних Силах України чи інших військових формувань.

Результати. *I. Мотиви суду щодо задоволення чи відмови у такому при вирішенні питання про зупинення провадження.* З початку 2024 року (станом на 24.11.2024)

винесено 1 585 судових документів, оформлених як ухвали та постанови, у яких піднімалося питання зупинення провадження у справах про адміністративні правопорушення. До уваги бралися акти судів першої та другої інстанції без обмеження за територіальною ознакою. При дослідженні 159 справ (10% від загальної кількості) встановлено, що у 37,76% випадків судами було задоволено клопотання про зупинення провадження, а у 62,24% випадків – відмовлено.

Аргументація підстав для задоволення клопотань про зупинення провадження у справах про адміністративні правопорушення є переважно уніфікованою. Вона зводиться до необхідності забезпечення реалізації гарантованого законодавством права особи, яка притягується до відповідальності, брати участь у розгляді справи, надавати пояснення та захищати свої інтереси в судовому процесі [1; 2].

Втім, задоволення клопотання про зупинення провадження має наслідком зупинення не всіх процесуальних дій, які з ним пов'язані, а лише тих, які мають бути здійснені під час судового розгляду.

Вказане надає судам можливість при задоволенні клопотання про зупинення провадження: 1) зобов'язати особу, що звертається з клопотанням, повідомити суд у випадку, якщо підстава для зупинення провадження відпаде [3]; 2) відновити провадження з власної ініціативи (вказані можливості також запозичено з кримінального провадження [4]). Так, не отримавши відповіді на запити суду щодо підтвердження факту продовження перебування особи на військовій службі, суд відновив провадження у справі від 01 листопада 2024 року № 390/1332/22 [5]; 3) застосувати негативні наслідки до учасника провадження, який допустив зловживання правом. Щодо цього варта уваги позиція судді Кіровського районного суду міста Кіровограда у справі від 01 листопада 2024 року № 404/2647/22 [6]. Суд відмовив у задоволенні клопотання про закриття провадження у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення через те, що з часу зупинення провадження у справі пройшов значний період часу, за який сторона захисту мала змогу

звернутися до суду з клопотанням про відновлення зазначеного провадження або ж надати якісні та достовірні докази щодо особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, зокрема щодо її місця перебування, продовження проходження служби та можливості брати участь у судових засіданнях. На переконання суду, представник особи, що притягається до відповідальності, цим самим здійснив зловживання правом з метою затягування розгляду справи.

Мотивація суддів при відмові у задоволенні таких клопотань відрізняється значною варіативністю. Серед основних аргументів, які наводяться у судових рішеннях, фігурують:

1) відсутність достовірних доказів, які підтверджують перебування особи у складі Збройних Сил України чи інших військових формувань [7];

2) особа має змогу скористатися юридичною допомогою адвоката чи іншого фахівця в галузі права [8];

3) має право взяти участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, у тому числі з використанням власних технічних засобів (застосування судом за аналогією ст. 195 КАС України або ст. 336 КПК України) [8–10];

4) особа не позбавлена можливості подавати письмові пояснення щодо обставин справи [11];

5) чинним КУпАП передбачено лише можливість зупинення строків розгляду адміністративних справ про адміністративні правопорушення, які пов'язані з корупцією, якщо особа, щодо якої складено протокол про таке правопорушення, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у від'їзді чи на лікуванні, у відпустці тощо) / у КУпАП не передбачено можливості зупинення провадження у справі в зв'язку з проходженням військової служби [12; 13];

6) у разі зупинення провадження по справі про адміністративне правопорушення особа може уникнути відповідальності, що не сумісно із завданнями КУпАП, викладеними у ст. 1 цього Кодексу [14].

7) оскільки введення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства, підстав для задоволення клопотання про відкладення розгляду справи до завершення військового стану в Україні немає [15];

8) на запит суду з військової частини надійшов лист про те, що командування частини сприятиме здійсненню судочинства в Україні та не перешкоджатиме участі військовослужбовця як особи, що притягається до адміністративної відповідальності, у судовому розгляді [16].

II. Проблеми та перспективи правозастосування у справах про адміністративні правопорушення в контексті воєнного стану.

У зв'язку з воєнними діями та залученням значної кількості осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності, до складу Збройних Сил України чи інших військових формувань, виникають об'єктивні перешкоди для їхньої участі в розгляді справ про адміністративні правопорушення. Це, зокрема, унеможлиблює надання ними пояснень та реалізацію права на захист. У таких випадках постає необхідність звернення до суду з відповідним клопотанням про відкладення розгляду справи або зупинення провадження.

Згідно зі статтею 268 КУпАП, справа про адміністративне правопорушення підлягає розгляду в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Розгляд справи за її відсутності можливий лише за умови наявності даних про своєчасне сповіщення особи про час і місце розгляду та за відсутності клопотання про відкладення розгляду.

При цьому норми КУпАП не передбачають процедури зупинення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Однак у разі відсутності законодавчого регулювання відповідних правовідносин суд, відповідно до загальних принципів права, може застосувати аналогію закону або аналогію права. Враховуючи наявність норм у інших процесуальних кодексах України, які врегульовують подібні правовідносини, під час вирішення питання про зупинення провадження суди керуються саме аналогією закону.

В Ухвалі Верховного Суду від 22 червня 2023 року у справі № 569/2600/23 вказано, що з метою забезпечення виконання приписів ст. 1 КУпАП при вирішенні процесуальних питань в межах справи про адміністративне правопорушення виникає необхідність у застосуванні аналогії закону найбільш близької галузі права – кримінального процесуального [17].

Відповідно до ч. 1 ст. 335 КПК України, у разі якщо обвинувачений ухилився від явки до суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, або був призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, суд зупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого до його розшуку, видужання або звільнення з військової служби і продовжує судове провадження стосовно інших обвинувачених, якщо воно здійснюється щодо декількох осіб [10].

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди при розгляді справ застосовують Конвенцію і практику Європейського суду з прав людини (надалі також – ЄСПЛ) як джерело права [18]. Як встановлено рішенням ЄСПЛ у справі «Швидка проти України», провадження у справах про адміністративні правопорушення вважається кримінальними у розумінні Конвенції [19]. У справі «Надточій проти України» ЄСПЛ зазначив, що Уряд України визнав кримінально-правовий характер КУпАП та встановив порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, оскільки державою не було створено належних умов для забезпечення можливості участі особи в адміністративному юрисдикційному провадженні [20].

Згідно з практикою Європейського Суду з прав людини, навіть коли особа притягується до адміністративної відповідальності за національним законодавством, вона вважається такою, що отримала «кримінальне обвинувачення» в його автономному розумінні ЄСПЛ. Це визначається за трьома критеріями: кваліфікація правопорушення за національним законодавством, його сутність

та характер, а також суворість покарання. Наприклад, адміністративне покарання у вигляді штрафу й позбавлення права керувати транспортом має каральний і стримуючий характер, що робить його схожим на кримінальне покарання. У рішенні ЄСПЛ у справі «Чернов проти України» також проводиться аналогія між адміністративними і кримінальними правопорушеннями за вищезазначеними критеріями [21].

Таким чином, посилаючись на вказану практику ЄСПЛ, суди, при розгляді справ про адміністративні правопорушення щодо осіб, які проходять військову службу під час мобілізації чи на особливий період, можуть застосовувати норми Кримінального процесуального кодексу України, оскільки КУпАП не регулює питання зупинення провадження у таких справах. Вказане також прямо відображено в актуальній судовій практиці [1].

В той же час, суди звертають увагу, що вказаний висновок свідчить про необхідність дотримання судом саме передбаченого статтею 6 Конвенції права на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти особи кримінального обвинувачення, а не про необхідність суворого дотримання вимог Кримінального процесуального кодексу України під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. Кодекс України про адміністративні правопорушення, на відміну від Кримінального процесуального кодексу України, допускає можливість розгляду справи за відсутності особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, за умови належного повідомлення її про дату, час та місце розгляду справи [22].

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/202 запрова-

джено в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. При цьому термін дії воєнного стану неодноразово продовжувався та триває станом на сьогоднішній день [23].

Зупинення провадження у справі – це тимчасове припинення судом вчинення процесуальних дій під час судового розгляду із визначених у законі об'єктивних підстав, що перешкоджають подальшому розгляду справи і щодо яких неможливо передбачити їх усунення. Межі зупинення провадження у справі не повинні призводити до зменшення розумного строку розгляду справи [24].

У постанові Верховного Суду України від 07.10.2015 у справі № 6-1367цс15 зазначено, що зупинення провадження у справі є тимчасовим припиненням вчинення процесуальних дій під час судового розгляду з об'єктивних підстав, визначених законом, які ускладнюють або роблять неможливим подальший розгляд справи, при цьому неможливо передбачити їхнє усунення в короткостроковій перспективі. При цьому важливо, щоб зупинення провадження не призводило до порушення розумного строку розгляду справи [25–29].

Подібний підхід щодо підстав зупинення провадження підтримується Великою Палатою Верховного Суду в ухвалі від 20 травня 2021 року у справі № 11-398сап20. Зокрема, колегія суддів зазначила, що: (1) зупинення провадження є тимчасовим перериванням процесуального розгляду, що виникає внаслідок наявності однієї з обставин, визначених у законі, які ускладнюють чи унеможливають здійснення розгляду справи; (2) при ухваленні рішення про зупинення провадження суд повинен детально з'ясувати, що саме є причиною неможливості продовження розгляду справи, і чи є ця обставина тимчасовою або постійною [30].

Відповідно до частини першої статті 12 Закону України «Про оборону України» від 06 грудня 1991 року № 1932-ХІІ (далі – Закон № 1932-ХІІ) участь в обороні держави разом із Збройними Силами України беруть у межах

своїх повноважень інші військові формування, утворені відповідно до законів України, Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також відповідні правоохоронні органи. У частині третій статті 12 Закону № 1932-ХІІ зазначено, що інші військові формування, утворені відповідно до законів України, беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони та руху опору, сприяють забезпеченню правового режиму воєнного стану [31].

Визначення військового формування міститься у статті 1 Закону № 1932-ХІІ та означає створену відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Верховний Суд у своїх постановках зазначив, що доказом перебування у ЗСУ є, зокрема, копія військового квитка, з якого слідує, що громадянин призваний у Збройні Сили України та проходить військову службу у військовій частині та / або наказ по особовому складу [32–34].

Висновки. Проблематика зупинення провадження у справах про адміністративні правопорушення в умовах воєнного стану залишається актуальною та вимагає нормативного унормування. Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення не передбачає чіткої процедури зупинення провадження у разі проходження військової служби особою, яка притягується до адміністративної відповідальності. У зв'язку з цим суди вимушені вдаватися до застосування аналогії закону, що призводить до неоднорідності судової практики та множинної інтерпретації юридичних норм і фактів.

Аналіз судових рішень свідчить, що суди часто керуються положеннями інших проце-

суальних кодексів, зокрема Кримінального процесуального кодексу України. Однак цей підхід не є універсальним, оскільки у практиці зустрічаються випадки відмови в задоволенні клопотань через відсутність достатніх доказів, можливість участі особи у режимі відеоконференції або наявність інших способів реалізації права на захист.

До основних викликів, що постають у контексті зупинення провадження, належать: а) неоднорідність підходів судів до оцінки доказів щодо перебування особи на військовій службі; б) можливість зловживань процесуальним правом щодо зупинення провадження з метою затягування розгляду

справи; в) ризик уникнення адміністративної відповідальності через недосконалість процедур. Необхідність адаптації норм адміністративного права до умов воєнного стану є очевидною. Доцільним є внесення змін до КУпАП для чіткого визначення підстав і порядку зупинення провадження у справах про адміністративні правопорушення, а також закріплення відповідних механізмів контролю за такими рішеннями. Подальші дослідження у рамках цієї тематики передбачають встановлення правових наслідків спливу строків накладення адміністративного стягнення під час перебування провадження у статусі «зупиненого».

Список використаних джерел:

1. Постанова Млинівського районного суду Рівненської області у справі від 19 листопада 2024 року № 566/985/24.
2. Постанова Чугуївського міського суду Харківської області у справі від 20 листопада 2024 року № 636/4375/24.
3. Ухвала Млинівського районного суду Рівненської області у справі від 01 травня 2024 року № 521/12671/21.
4. Постанова Богунського районного суду м. Житомир у справі від справі від 21 листопада 2024 року № 295/8196/24
5. Постанова Кіровоградського районного суду Кіровоградської області у справі від 01 листопада 2024 року № 390/1332/22.
6. Постанова Кіровоградського районного суду Кіровоградської області у справі від 01 листопада 2024 року № 404/2647/22.
7. Постанова Сокальського районного суду Львівської області у справі від 19 листопада 2024 року № 454/3957/24.
8. Постанова Козелецького районного суду Чернігівської області у справі від 20 листопада 2024 року № 734/4322/24.
9. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. № 37. Ст.446.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст.88.
11. Постанова Дніпровського апеляційного суду у справі від 19 листопада 2024 року № 209/5102/24.
12. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду у справі від 14 листопада 2024 року № 348/2253/24.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.
14. Постанова Дніпровського апеляційного суду у справі від 14 листопада 2024 року № 175/2286/24.
15. Постанова Дружківського міського суду Донецької області у справі від 13 листопада 2024 року № 229/7725/24.
16. Постанова Миргородського міськрайонного суду Полтавської області у справі від 20 листопада 2024 року № 541/544/24.
17. Ухвала Верховного Суду у справі від 22 червня 2023 року № 569/2600/23.
18. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст.260.
19. Рішення Європейського суду з прав людини від 30 жовтня 2014 року у справі «Швидка проти України».
20. Рішення Європейського суду з прав людини від 15 травня 2008 року у справі «Надточій проти України».

21. Рішення Європейського суду з прав людини від 10 грудня 2020 року у справі «Чернов проти України».
22. Постанова Тисменицького районного суду Івано-Франківської області у справі від 20 листопада 2024 року № 352/2566/24.
23. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022.
24. Постанова Верховного Суду України у справі від 07 жовтня 2015 року № 6-1367цс15.
25. Постанова Полтавського апеляційного суду від 17 липня 2023 року у справі № 644/8356/20.
26. Постанова Закарпатського апеляційного суду від 02 червня 2023 року у справі № 303/3082/22.
27. Постанова Сумського апеляційного суду від 08 грудня 2022 року у справі № 591/3448/22.
28. Постанова Франківського районного суду м. Львова від 31 жовтня 2022 року у справі 465/3508/22.
29. Постанова Радехівського районного суду Львівської області від 11 березня 2022 року у справі № 451/107/22.
30. Ухвала Великої Палати Верховного Суду у справі від 20 травня 2021 року № 11-398ссп20.
31. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст.106.
32. Постанова Верховного Суду у справі від 09 листопада 2022 року № 753/19628/17.
33. Постанова Верховного Суду у справі від 29 березня 2023 року у справі № 756/3462/20.
34. Постанова Верховного Суду у справі від 20 квітня 2023 року у справі № 9901/173/20.

References:

1. Postanova Mlynivskoho raionnoho sudu Rivnenskoї oblasti u spravi vid 19 lystopada 2024 roku No. 566/985/24 [Ruling of the Mlyniv District Court of Rivne Region in case No. 566/985/24 of November 19, 2024]. [in Ukrainian].
2. Postanova Chuhuvskoho miskoho sudu Kharkivskoi oblasti u spravi vid 20 lystopada 2024 roku No. 636/4375/24 [Ruling of the Chuhuv City Court of Kharkiv Region in case No. 636/4375/24 of November 20, 2024]. [in Ukrainian].
3. Ukhvala Mlynivskoho raionnoho sudu Rivnenskoї oblasti u spravi vid 01 travnia 2024 roku No. 521/12671/21 [Order of the Mlyniv District Court of Rivne Region in case No. 521/12671/21 of May 1, 2024]. [in Ukrainian].
4. Postanova Bohunskoho raionnoho sudu m. Zhytomyr u spravi vid 21 lystopada 2024 roku No. 295/8196/24 [Ruling of the Bohun District Court of Zhytomyr in case No. 295/8196/24 of November 21, 2024]. [in Ukrainian].
5. Postanova Kirovohradskoho raionnoho sudu Kirovohradskoi oblasti u spravi vid 01 lystopada 2024 roku No. 390/1332/22 [Ruling of the Kirovohrad District Court of Kirovohrad Region in case No. 390/1332/22 of November 1, 2024]. [in Ukrainian].
6. Postanova Kirovohradskoho raionnoho sudu Kirovohradskoi oblasti u spravi vid 01 lystopada 2024 roku No. 404/2647/22 [Ruling of the Kirovohrad District Court of Kirovohrad Region in case No. 404/2647/22 of November 1, 2024]. [in Ukrainian].
7. Postanova Sokal'skoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti u spravi vid 19 lystopada 2024 roku No. 454/3957/24 [Ruling of the Sokal District Court of Lviv Region in case No. 454/3957/24 of November 19, 2024]. [in Ukrainian].
8. Postanova Kozelets'koho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti u spravi vid 20 lystopada 2024 roku No. 734/4322/24 [Ruling of the Kozelets District Court of Chernihiv Region in case No. 734/4322/24 of November 20, 2024]. [in Ukrainian].
9. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Kodeks vid 06.07.2005 No. 2747-IV [Code of Administrative Procedure of Ukraine: Code No. 2747-IV of July 6, 2005]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2005. No. 35–36, No. 37, Art. 446 [in Ukrainian].
10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks vid 13.04.2012 No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Code No. 4651-VI of April 13, 2012]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. No. 9-10, No. 11-12, No. 13, Art. 88 [in Ukrainian].
11. Postanova Dniprovskoho apeliatsiinoho sudu u spravi vid 19 lystopada 2024 roku No. 209/5102/24 [Ruling of the Dnipro Appellate Court in case No. 209/5102/24 of November 19, 2024]. [in Ukrainian].
12. Postanova Ivano-Frankivskoho apeliatsiinoho sudu u spravi vid 14 lystopada 2024 roku No. 348/2253/24 [Ruling of the Ivano-Frankivsk Appellate Court in case No. 348/2253/24 of November 14, 2024]. [in Ukrainian].

13. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Kodeks vid 07.12.1984 No. 8073-X [Code of Ukraine on Administrative Offenses: Code No. 8073-X of December 7, 1984]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR*. 1984. Supplement to No. 51, Art. 1122 [in Ukrainian].

14. Postanova Dniprovskoho apeliatsiinoho sudu u spravi vid 14 lystopada 2024 roku No. 175/2286/24 [Ruling of the Dnipro Appellate Court in case No. 175/2286/24 of November 14, 2024]. [in Ukrainian].

15. Postanova Druzhkivskoho miskoho sudu Donetskoi oblasti u spravi vid 13 lystopada 2024 roku No. 229/7725/24 [Ruling of the Druzhkivka City Court of Donetsk Region in case No. 229/7725/24 of November 13, 2024]. [in Ukrainian].

16. Postanova Myrhorodskoho miskorayonnoho sudu Poltavskoi oblasti u spravi vid 20 lystopada 2024 roku No. 541/544/24 [Ruling of the Myrhorod City District Court of Poltava Region in case No. 541/544/24 of November 20, 2024]. [in Ukrainian].

17. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u spravi vid 22 chervnia 2023 roku No. 569/2600/23 [Order of the Supreme Court in case No. 569/2600/23 of June 22, 2023]. [in Ukrainian].

18. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 No. 3477-IV [On the Execution of Judgments and the Application of the Case Law of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine No. 3477-IV of February 23, 2006]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2006. No. 30, Art. 260 [in Ukrainian].

19. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 30 zhovtnia 2014 roku u spravi “Shvydka proty Ukrainy” [Decision of the European Court of Human Rights of October 30, 2014, in the case of “Shvydka v. Ukraine”]. [in Ukrainian].

20. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 15 travnia 2008 roku u spravi “Nadochii proty Ukrainy” [Decision of the European Court of Human Rights of May 15, 2008, in the case of “Nadochii v. Ukraine”]. [in Ukrainian].

21. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 10 hrudnia 2020 roku u spravi “Chernov proty Ukrainy” [Decision of the European Court of Human Rights of December 10, 2020, in the case of “Chernov v. Ukraine”]. [in Ukrainian].

22. Postanova Tysmenytskoho raionnoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti u spravi vid 20 lystopada 2024 roku No. 352/2566/24 [Ruling of the Tysmenytsia District Court of Ivano-Frankivsk Region in case No. 352/2566/24 of November 20, 2024]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123184487> [in Ukrainian].

23. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 No. 64/2022 [On the Introduction of Martial Law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of February 24, 2022]. [in Ukrainian].

24. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy u spravi vid 07 zhovtnia 2015 roku No. 6-1367uc15 [Ruling of the Supreme Court of Ukraine in case No. 6-1367uc15 of October 7, 2015]. [in Ukrainian].

25. Postanova Poltavskoho apeliatsiinoho sudu u spravi vid 17 lypnia 2023 roku No. 644/8356/20 [Ruling of the Poltava Appellate Court in case No. 644/8356/20 of July 17, 2023]. [in Ukrainian].

26. Postanova Zakarpatskoho apeliatsiinoho sudu u spravi vid 02 chervnia 2023 roku No. 303/3082/22 [Ruling of the Zakarpattia Appellate Court in case No. 303/3082/22 of June 2, 2023]. [in Ukrainian].

27. Postanova Sumskoho apeliatsiinoho sudu u spravi vid 08 hrudnia 2022 roku No. 591/3448/22 [Ruling of the Sumy Appellate Court in case No. 591/3448/22 of December 8, 2022]. [in Ukrainian].

28. Postanova Frankivskoho raionnoho sudu m. Lviv u spravi vid 31 zhovtnia 2022 roku No. 465/3508/22 [Ruling of the Frankivsk District Court of Lviv in case No. 465/3508/22 of October 31, 2022]. [in Ukrainian].

29. Postanova Radekhivskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti u spravi vid 11 bereznia 2022 roku No. 451/107/22 [Ruling of the Radekhiv District Court of Lviv Region in case No. 451/107/22 of March 11, 2022]. [in Ukrainian].

30. Ukhvala Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu u spravi vid 20 travnia 2021 roku No. 11-398can20 [Order of the Grand Chamber of the Supreme Court in case No. 11-398can20 of May 20, 2021]. [in Ukrainian].

31. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 No. 1932-XII [On the Defense of Ukraine: Law of Ukraine No. 1932-XII of December 6, 1991]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. No. 9, Art. 106 [in Ukrainian].

32. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi vid 09 lystopada 2022 roku No. 753/19628/17 [Ruling of the Supreme Court in case No. 753/19628/17 of November 9, 2022]. [in Ukrainian].

33. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi vid 29 bereznia 2023 roku No. 756/3462/20 [Ruling of the Supreme Court in case No. 756/3462/20 of March 29, 2023]. [in Ukrainian].

34. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi vid 20 kvitnia 2023 roku No. 9901/173/20 [Ruling of the Supreme Court in case No. 9901/173/20 of April 20, 2023].

УДК 342.922:351.746

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-4>

Ковалів Мирослав Володимирович,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9730-8401>

Перепелиця Анатолій Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу кадрового забезпечення
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8378-0879>

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті на підставі комплексного аналізу розглянуто принципи забезпечення безпеки у законодавстві України. Предметом дослідження є нормативні положення, доктринальні концепції, які розкривають сутнісні характеристики та змістовне наповнення принципів забезпечення безпеки. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання. Використовуючи методи аналізу та синтезу виділено різні аспекти, що утворюють зміст принципів забезпечення безпеки. За допомогою системного підходу розглядається система правових принципів безпеки у національному праві. Новий підхід до принципів забезпечення безпеки диктує необхідність переосмислення накопиченого наукового матеріалу з урахуванням того, що більшість праць, присвячених цій тематиці, були написані до воєнної агресії росії щодо України. Принципи забезпечення безпеки мають системні зв'язки з низкою інших принципів права. Аналіз співвідношення з такими принципами, як, законність, справедливість, підтримання довіри громадян до закону та дій держави дозволив зробити висновок про те, що загальноправові принципи створюють необхідну основу для реалізації спеціальних принципів.

За змістом принципи забезпечення безпеки належать до спеціально-юридичних, оскільки відображають ідею визначеності безпеки як одну з основних і суттєвих характеристик, що проявляється на всіх стадіях правового регулювання та виділяє безпеку серед інших соціальних явищ життєдіяльності держави. Принципи забезпечення безпеки взаємопов'язані у межах механізму правового регулювання. Відсутність у науці комплексного дослідження правових принципів забезпечення безпеки не дозволяє повною мірою усвідомити сутність, зміст безпеки, оцінити ефективність забезпечувальних механізмів, сформулювати законодавчі пропозиції та рекомендації.

Ключові слова: забезпечення безпеки, верховенство права, законність, права та свободи, інформація, система, правове регулювання.

Kovaliv Myroslav, Perepelytsia Anatolii. SECURITY PRINCIPLES IN UKRAINE'S LEGISLATION

The article deals with the security principles in Ukraine's legislation based on a comprehensive analysis. The subject matter of the research is normative provisions and doctrinal concepts that reveal the essential characteristics and content of the security principles. The methodological basis of the research consists of general scientific and unique legal methods of cognition. Various aspects that make up the content of the security principles are highlighted using methods of analysis and synthesis. With the help of a systemic approach, the system of legal principles of security in national law is considered. A new approach to security principles dictates the need to rethink the accumulated scientific material, considering that most of the works devoted to this topic were written before russia's military aggression against Ukraine. The security principles have systemic connections with some other principles of law. Analysis of the relationship with such principles as legality, justice, maintenance of citizens' trust in the law and actions of the state made it possible to conclude that the general legal principle creates the necessary basis for implementing special principles.

Regarding content, the security principles belong to the special-legal ones since they reflect the idea of the certainty of security as one of the primary and essential characteristics that manifests itself at all stages of legal regulation and distinguishes security from other social phenomena of the state's life. The security principle is interconnected within the framework of the mechanism of legal regulation. A comprehensive study of the security principles in legal science is required to fully understand the essence and meaning of security, evaluate the effectiveness of security mechanisms, and formulate legislative proposals and recommendations.

Key words: *ensuring security, rule of law, legality, rights and freedoms, information, system, legal regulation.*

Вступ. В Україні проблема національної безпеки та механізму її забезпечення є однією з ключових. Загострення загроз інтересам фізичних осіб, суспільству та державі, пов'язаних з військовою агресією росії, вимагають розробки ефективних заходів, спрямованих на безпеку. Важлива роль відводиться правовій науці, яка сприяє збільшенню наукового знання з зазначеної проблеми та виробленню необхідних заходів щодо консолідації правового простору, удосконаленню правових засобів для захисту суверенітету та територіальної цілісності, дотримання національних інтересів та запобігання загрозам безпеці. Питання теорії та практики, пов'язані із забезпеченням безпеки, вимагають системного та комплексного підходу, що включає дослідження принципів, та досягнення галузевих наук, потреби практики в інтересах безпеки особи, суспільства та держави.

Забезпечення безпеки у правовій науці України досліджували вчені: В. Авер'янов, Ю. Битяк, Д. Беззубов, О. Джафарова, І. Доронін, С. Єсімов, А. Качинський, Є. Кобко, Ю. Ковбасюк, В. Колпаков, Т. Кравцова, О. Кузьменко, В. Копанчук, В. Ліпкан, А. Мосейко, О. Остапенко, О. Резнікова, А. Семенченко, Г. Ситник, О. Тихомиров, З. Чуйкота, С. Чумаченко та інші. Агресія росії щодо України показала недостатній рівень теоретико-правового забезпечення безпеки, що вимагає проведення наукових розвідок у всіх галузях юридичної науки, у тому числі щодо принципів забезпечення безпеки у законодавстві України.

Метою статті є дослідження принципів забезпечення безпеки у законодавстві України.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові наукові методи пізнання, які застосовува-

лись комплексно та системно: порівняльного правознавства, формально-логічний та інші загальнонаукові методи. У науковій аргументації теоретичних висновків використано сучасні положення філософії, загальної теорії управління тощо.

Результати. Сучасні доктринальні підходи до визначення безпеки відрізняє деяка невизначеність та недооцінка основних методологічних аспектів формування безпеки та її понятійно-категоріального апарату, що негативно впливає на єдиний алгоритм розробки, формулювання, прийняття та реалізації напрямів забезпечення різних видів безпеки.

Розглядаючи безпеку як правову категорію, можна зазначити, що правовим засобом забезпечення безпеки виступають принципи права. Принципи права виражають тенденції розвитку, те на що право має бути орієнтоване на що спрямоване. Принципи є основа права. Правовим принципам має відповідати будь-яка правова норма: норми Конституції, законів і підзаконних актів. Правові принципи є орієнтиром для права: саме вони пронизують всю правову матерію та формують правотворчу, правозастосовну та право інтерпретаційну діяльність.

Класична класифікація принципів права поділяє їх на загально соціальні та юридичні. Принципи законодавства про безпеку покликані пронизувати систему забезпечення безпеки, виступати її основою та відображати закономірності. Через встановлення принципів безпека проявляється як правова категорія, формуючи модель забезпечення різних видів безпеки у вигляді дії відповідних суб'єктів [1, с. 213].

Вперше принципи забезпечення безпеки було нормативно закріплено у Законі України «Про основи національної безпеки України» у 2003 році. Закон встановлював як принципи

забезпечення безпеки в Україні: верховенство права, законність; взаємну відповідальність особи, суспільства та держави щодо забезпечення безпеки; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; інтеграцію із міжнародними системами безпеки [2].

При прийнятті чинного Закону України «Про національну безпеку України» у 2018 році законодавець скоригував принципи забезпечення безпеки, представивши їх таким чином: верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки; дотримання норм міжнародного права, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики [3].

З розподілу принципів на принципи права та принципи законодавства можна зробити висновок, що перші два принципи, встановлених законом (дотримання і захист права і свободи людини і громадянина, і законність) є загально визнаними у правовій доктрині загально-правовими принципами права. Тоді як інші, спеціальні, принципи вважатимуться принципами законодавства, у разі законодавства про безпеку.

Принцип верховенства права у переліку є першим, на друге місце став принцип законності. Зазначений принцип розвиває одну з основ конституційного устрою, закріплену в ст. 3 Конституції України, згідно з якою людина, її права та свободи є найвищою цінністю. Слід зазначити, що питання безпеки та права людини – це дві сторони однієї медалі. Посилення державної політики у питаннях безпеки відбивається на правах людини.

На практиці необхідно дотримуватись балансу між дотриманням прав людини та питаннями безпеки з тим, щоб діяльність щодо забезпечення не порушувала права та не обмежувала їх без необхідності.

Виняткову значимість цього принципу саме для забезпечення безпеки підтверджує той факт, що з метою забезпечення безпеки держава має право обмежувати основні права та свободи людини та громадянина відповідно до ст. 64 Конституції України.

Принцип законності зберігся серед принципів забезпечення безпеки. Значимість законності безпеки складно переоцінити. Законність гарантує правопорядок, що є гарантією безпеки.

Право на життя та особисту безпеку – базова цінність права та законності. діяльність із забезпечення безпеки як діяльність щодо реалізації однієї з важливих функцій держави має будуватися на неухильному дотриманні чинних нормативно-правових актів. Відходячи від цього принципу, можна допустити порушення прав людини під егідою забезпечення безпеки, що є неприпустимим у цивілізованому суспільстві. За важливості принципу законності його не можна абсолютизувати. Його застосування має на увазі справедливе, якісне, детально опрацьоване, науково обґрунтоване та ефективне законодавство.

Законодавство саме має бути безпечним, тоді принцип законності виступить необхідною гарантією реалізації та потрібна мета – забезпечення безпеки особи, суспільства та держави – буде досягнуто.

Наступний принцип закріплює системність та комплексність політичних, організаційних, соціально-економічних, інформаційних, правових і інших заходів забезпечення безпеки. Зазначений принцип зводиться до того, що заходи щодо безпеки повинні проводитися не розрізнено та децентралізовано, а комплексно та системно.

Політичне рішення має для реалізації втілення в правовому вимірі. Правові заходи без економічного підкріплення часом неспроможні вирішити соціальну проблему. Недостатня увага до інформаційних заходів може негативно вплинути на систему забезпечення безпеки, враховуючи роль інформації та інформування в забезпеченні [4, с. 346].

Систему правових заходів Закон України «Про національну безпеку України» не розкриває. Принцип пріоритету запобіжних

заходів для забезпечення безпеки є головним серед спеціальних принципів законодавства про безпеку, які характерні для сфери безпеки.

Закріплення в Законі цього принципу відображає загальну зміну концепції забезпечення безпеки в країні, спрямовану на запобігання загрозам безпеці. Головне у практичній реалізації цього принципу – намагатися уникати прецедентного підходу до застосування запобіжних заходів, який має місце в країні. Правове закріплення необхідності застосування контролюючими та правоохоронними органами у діяльності ризик-орієнтованого підходу з метою забезпечення безпеки дозволить здійснити перехід від прецедентної до науково обґрунтованої превенції загроз безпеці. Якщо правове регулювання у функціональному значенні – це орієнтир для суб'єктів права на нормативні приписи у межах правовідносин, а діяльність щодо здійснення регулятивної функції має епізодичний корекційний характер, то на підставі цього підходу можна мовити про чинники, що визначають виникнення превентивного регулювання [5, с. 42].

Закріплений Законом 2003 року принцип інтеграції з міжнародними системами безпеки новий Закон 2018 року представив у модернізованому вигляді як принцип дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки.

Слід зазначити, що Стратегія національної безпеки України передбачає вдосконалення механізмів участі фізичних і юридичних осіб у забезпеченні державної та громадської безпеки. Це є важливим трендом і перспективним напрямом, а з іншого – специфіка державної безпеки має передбачати обережні заходи щодо допуску фізичних і юридичних осіб до її забезпечення.

Розглядаючи еволюцію принципів забезпечення безпеки в контексті їх переробки при прийнятті Закону про безпеку у 2018 році, постає питання про те, чому законодавець відмовився від принципу дотримання балансу життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. Цей принцип слід зберегти в числі

принципів забезпечення безпеки, оскільки практичне встановлення балансу інтересів особи, суспільства та держави в багатоплановій діяльності щодо забезпечення безпеки гарантує справжню безпеку всім об'єктам.

Науковий аналіз існуючих принципів забезпечення безпеки та науковий пошук нових правових граней забезпечення безпеки дав підставу запропонувати включити до числа принципів забезпечення безпеки принцип інформування громадян про реальні та потенційні загрози безпеці.

У п. 2, ч. 4 ст. 21 Закону України «Про інформацію» зазначено, що до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості: про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей [6]. Закон України «Про інформацію» не вказує на обов'язок органів публічної влади інформувати населення у випадках вказаних у п. 2, ч. 4. ст. 21.

Традиційний загально правовий «принцип гласності» навряд чи застосовується до сфери забезпечення безпеки, оскільки її забезпечення в деяких сферах відрізняється поєднанням гласних та негласних методів роботи. Інформування населення про загрози безпеці є важливою ланкою в механізмі забезпечення, що може претендувати на статус принципу.

Інформування населення одна із важливих напрямів забезпечення безпеки особистості, оскільки своєчасне володіння необхідною інформацією сприяє зниженню ризику реалізації тієї чи іншої загрози. Інформування – складний та комплексний процес, що має різні прояви у життєдіяльності суспільства та функціонуванні держави. Людина постійно отримує інформацію, що виходить із різних джерел, певна інформація може бути виключно важливою з точки зору безпеки особи.

Інформацію, яка впливає безпеку особи умовно можна поділити на види:

– інформація про природні, техногенні, антропогенні та інші загрози, яка поділяється на інформацію про реально існуючі загрози та про потенційно можливі загрози, які можуть настати в тому чи іншому випад-

ку. Загрози можна виділити на зовнішні загрози, що загрожують певній кількості осіб або одній людині; загрози внутрішнього характеру, що виходять з людського організму, можуть бути фізичними (хвороба чи травма) чи психічними;

– інформація про засоби подолання загроз, тобто про безпечну поведінку та про можливості мінімізації наслідків реалізації загрози. Вказана інформація може розміщуватись на різних носіях. За цим критерієм можна розрізняти: текстову інформацію (друкована і цифрова); аудіовізуальну інформацію; графічну інформацію; невербальну інформацію. Така інформація має стати головною в інформуванні населення.

Інформування можна розуміти як діяльність, спрямовану на доведення до населення або окремих осіб певної інформації. Інформування відрізняється від оповіщення, яке є оперативним доведенням екстреної інформації.

У контексті цивільного захисту питанням оповіщення і інформування визначені у главі 6 «Оповіщення та інформування суб'єктів забезпечення цивільного захисту» розділу IV «Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій» Кодексу цивільного захисту України [7].

Можна сформулювати ключові засади інформування населення з метою забезпечення безпеки особи: оперативність інформування та актуальність інформації; масовість інформування та доступність інформації; зрозумілість інформації для населення; неприпустимість приховування або спотворення інформації. Дотримання цих принципів дозволить підвищити роль і значення інформування в числі запобіжних заходів щодо забезпечення безпеки [8, с. 51].

Інформування є багатоплановою діяльністю, яку може бути поділено на види:

– за часом дії інформації у свідомості людини: довгострокове інформування, тобто діяльність, спрямована на здобуття знань людиною на невизначений період часу; оперативне інформування, тобто надання інформації про безпеку на певний час;

– за суб'єктом інформування: інформування органами держави, посадовими осо-

бами, державними організаціями, установами чи підприємствами, органами місцевого самоврядування під час реалізації функцій публічної влади; інформування, що виходить від недержавних організацій, які здійснюють діяльність за напрямками, що ліцензуються або іншим чином підтримуються державою; інформування, що виходить з інших недержавних, зокрема прибуткових структур.

– за суб'єктами отримання інформації: інформування всього населення, під яким розуміється цілеспрямована діяльність, результатом якої має стати отримання інформації якомога більшою кількістю населення; інформування невизначеного кола осіб; інформування певного кола осіб; інформування окремої людини.

Оскільки інформування розглядається в контексті забезпечення безпеки особи, неотримання або приховування важливої інформації можна вважати загрозою безпеці особи. Правовою гарантією від приховування інформації державою від імені посадових осіб виступає ст. 21 Закону України «Про інформацію», яка встановлює перелік відомостей, що не має обмеження доступу, не може бути віднесені до державної таємниці та засекреченню.

Це, зокрема, відомості про надзвичайні події, катастрофи, стихійні лиха, що загрожують безпеці та здоров'ю людини, про стан екології, охорони здоров'я, про стан злочинності тощо. Однак правова конструкція «до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості» не означає обов'язкове інформування населення. Певну інформацію за бажання держава може приховати від населення і без офіційного засекречення.

У демократичному громадянському суспільстві, на відміну від тоталітарного суспільства, на першому місці стоїть проблема забезпечення безпеки особи, потім суспільства та держави.

Правовою гарантією відкритості та достовірності інформації у засобах масової інформації виступає Закон України «Про медіа», згідно з яким не допускається використання прав журналіста з метою приховування чи фальшування суспільно значущих відомостей [9]. Під суспільно значущими відомостями у цьому

контексті можна розуміти зокрема відомості, які впливають на забезпечення безпеки.

Правову основу інформування населення у контексті забезпечення безпеки особи становлять норми Конституції України, яка дає кожному право вільно шукати, отримувати, передавати, виробляти та розповсюджувати інформацію будь-яким законним способом, закріплює право на достовірну інформацію про стан довкілля, що кореспондує обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування забезпечити кожному можливість ознайомлення з документами та матеріалами, що безпосередньо зачіпають права та свободи [10].

Закон України «Про інформацію» встановлює поняття та правову основу загальнодоступної інформації. У Законі не вказується перелік інформації, яка має бути загальнодоступною для забезпечення безпеки особи, суспільства та держави. Законодавче встановлення кола таких відомостей сприятиме забезпеченню безпеки на найвищому рівні.

Кодекс цивільного захисту України встановлює основні положення інформування та оповіщення населення про надзвичайні ситуації. Галузеве законодавство містить норми щодо інформування населення, безпосередньо пов'язані із забезпеченням безпеки особи. Відповідні норми права містять Закони України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про захист прав споживачів», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та інші.

Система правового регулювання інформування населення, спрямована на забезпечення безпеки особи, широка та різноманітна, а діяльність відповідних органів – багатопланова, що включає низку різних заходів. Інформування населення – це іноді лише фінальна стадія процесу моніторингу, що включає збирання, систематизацію, аналіз, обробку інформації та інші дії. Перш ніж довести до населення інформацію, її потрібно отримати та привести до необхідного для сприйняття стану.

Питання довгострокового інформування населення щодо можливих загроз безпеці та

засадам безпечної поведінки є актуальним. Таке інформування відрізняється фундаментальністю, соціальною значимістю, з якої випливає зацікавленість держави та суспільства. Цей процес можна вважати одним із компонентів формування культури безпеки особи.

Довгострокове інформування населення про загрози безпеці та основи безпечної поведінки охоплює освіта, отримання спеціального права, інструктаж з охорони праці в трудових правовідносинах.

Проблема інформування населення щодо забезпечення безпеки особи є комплексною та багатоаспектною, вимагає подальшого вивчення у теорії права, в галузевих юридичних науках та у міждисциплінарних дослідженнях.

Закріплення запропонованого принципу у Законі України «Про національну безпеку України» буде призване комплексно та своєчасно здійснювати інформування населення про реальні та потенційні загрози безпеці, не допускати приховування чи спотворення інформації.

Висновки. Безпека у всіх її проявах є однією з важливих наукових категорій науки та практики. Як домінанта життєдіяльності суспільства, безпека не може залишатися незмінною в умовах її трансформації, тому її сутність та змістовне наповнення потребують вивчення та загальнотеоретичного обґрунтування принципів для побудови нормативно-правового регулювання. Формування на національному рівні режиму правової визначеності безпеки вимагає оновлення законодавства на підставі сучасних принципів, оскільки зберігаються нормативні масиви та елементи, що суперечать тенденціям розвитку законодавства про безпеку щодо адаптації до вимог Європейського Союзу та НАТО. Такі нормативні рекомендації повинні мати системний характер і передбачати трансформацію законодавства за новими принципами.

Під принципами забезпечення безпеки у законодавстві України пропонується розуміти основні засади, визначені нормативно, які визначають соціально-правовий стан, що включає сукупність умов і факторів, які дозво-

ляють ефективно реагувати на виникнення життєво важливих внутрішніх і зовнішніх загроз особі, суспільству та державі, забезпечуючи захищеність від негативного впливу. Принцип безпеки висловлюють основну ідею

та вимогу визначеності правового регулювання безпеки, яка досягається насамперед за рахунок ясності, точності недвозначності та несуперечності норм права, чіткості порядку дії нормативно-правового акта.

Список використаних джерел:

1. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави: дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.07: 08 – Право. Харків, 2023. 400 с.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/964-15>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19/conv>
4. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.07: 08 – Право. Київ, 2020. 539 с.
5. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 40–47.
6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
7. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 19.06.2003 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/conv#n551>
8. Yesimov S., Borovikova V. Scientific Methodological foundations of information security research. *Social & Legal Studios*. 2023. Vol. 6. №. 1. P. 49–55.
9. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2849-20>
10. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D%80#Text>

References:

1. Kobko, Ye.V. (2023). *Administrativno-pravovyi mekhanizm zabezpechennia natsionalnoi bezpeky derzhavy* [Administrative and legal mechanism for ensuring the national security of the state]. *Doctor's thesis*. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs [in Ukrainian].
2. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 964-IV [On the foundations of the national security of Ukraine: Law of Ukraine No. 964-IV of June 19, 2003]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/964-15> [in Ukrainian].
3. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2496-VIII. [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine No. 2496-VIII of June 21, 2018]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19/conv> [in Ukrainian].
4. Doronin, I.M. (2020). *Natsionalna bezpeka Ukrainy v informatsiinu epokhu: teoretyko-pravove doslidzhennia* [National security of Ukraine in the information age: theoretical and legal research]. *Doctor's thesis*. Kyiv: Scientific Research Institute of Informatics and Law [in Ukrainian].
5. Yesimov, S.S. (2020). *Preventyvne rehuliuвання: teoretychni aspekty* [Preventive regulation: theoretical aspects]. *Sotsial'no-pravovi studiyi (Social and legal studies)*, 3 (9), 40–47 [in Ukrainian].
6. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 r. № 2657-XII. [On information: Law of Ukraine No. 2657-XII of October 02, 1992]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
7. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 5403-VI [Civil Protection Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 5403-VI of June 19, 2003]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/conv#n551> [in Ukrainian].
8. Yesimov, S., & Borovikova, V. (2023). *Scientific methodological foundations of information security research*. *Social & Legal Studios*, vol. 6, no. 1, 49–55 [in English].
9. Pro media: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 r. № 2849-IX [On the media: Law of Ukraine No. 2849-IX of December 13, 2022]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2849-20> [in Ukrainian].
10. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-BP [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine No. 254k/96-BP of June 28, 1996] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D%80#Text> [in Ukrainian].

УДК 351.82

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-5>**Когут Володимир Михайлович,**

кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3286-9016>

ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НА ДОРОГАХ. ОГЛЯД КОНЦЕПЦІЇ 'БЕЗПЕЧНОЇ СИСТЕМИ' (SAFE SYSTEM)

У науковому дослідженні аналізується концепція "Безпечної системи" (Safe System) як підходу до забезпечення дорожньої безпеки, зокрема фокусується на трьох основних складових: безпечні транспортні засоби, інфраструктура та поведінка учасників дорожнього руху. Дослідження охоплює історію виникнення концепції Safe System, її основні принципи та взаємозв'язок між складовими системи. Розглядаються передові технології безпеки транспортних засобів, включаючи активні та пасивні системи, а також роль стандартизації та сертифікації у забезпеченні безпеки. Особливу увагу приділено інфраструктурній безпеці, зокрема проектуванню доріг, організації дорожнього руху та впливу міської і сільської інфраструктури на рівень безпеки.

Дослідження також аналізує вплив поведінки водіїв та учасників дорожнього руху на безпеку, враховуючи психологічні фактори, освітні програми та правове регулювання. Огляд міжнародного досвіду впровадження концепції Safe System у країнах з найнижчими рівнями ДТП показує успішність цього підходу та його потенціал для адаптації до українських реалій.

У висновках підкреслюється ефективність концепції Safe System, однак вказуються і виклики, такі як необхідність модернізації інфраструктури та вдосконалення правового регулювання. Пропонуються рекомендації для покращення державної політики у галузі дорожньої безпеки та визначаються перспективи подальших досліджень, які повинні зосереджуватися на інтеграції міжнародних практик, розвитку нових технологій та оптимізації безпекових стратегій. Дослідження має на меті надати наукове обґрунтування для впровадження комплексних підходів до забезпечення дорожньої безпеки та підтримки ефективного управління дорожнім рухом.

Ключові слова: концепція «Безпечної системи», дорожня безпека, безпечні транспортні засоби, інфраструктурна безпека, поведінка водіїв, міжнародний досвід, безпека дорожнього руху.

Volodymyr Kohut. APPROACHES TO ROAD SAFETY: AN OVERVIEW OF THE SAFE SYSTEM CONCEPT

This scientific study analyzes the "Safe System" concept as an approach to road safety, focusing on its three main components: safe vehicles, infrastructure, and driver behavior. The study covers the history of the Safe System concept, its core principles, and the interconnection between its components. It examines advanced vehicle safety technologies, including active and passive safety systems, as well as the role of standardization and certification in ensuring safety. Special attention is given to infrastructure safety, including road design, traffic management, and the impact of urban and rural infrastructure on safety levels.

The study also analyzes the impact of driver and road user behavior on safety, considering psychological factors, educational programs, and legal regulation. An overview of international experience in implementing the Safe System concept in countries with the lowest levels of road traffic accidents demonstrates the success of this approach and its potential for adaptation to Ukrainian realities.

The conclusions emphasize the effectiveness of the Safe System concept but also highlight challenges such as the need for infrastructure modernization and improved legal regulation. Recommendations are made for enhancing state policy in the field of road safety, and future research directions are identified, focusing on integrating international practices, developing new technologies, and optimizing safety strategies. The study aims to provide a scientific basis for implementing comprehensive approaches to road safety and supporting effective traffic management.

Key words: safe system concept, road safety, safe vehicles, infrastructure safety, driver behaviour, international experience, traffic safety.

Вступ. Забезпечення безпеки на дорогах є однією з ключових проблем сучасного суспільства, яка потребує комплексного підходу для зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод та збереження людських життів. Щорічно внаслідок ДТП гине більше ніж 1,3 мільйона осіб, а мільйони отримують серйозні травми, що створює значне навантаження на системи охорони здоров'я та економіки держав. Підвищення безпеки дорожнього руху стало пріоритетом для багатьох країн, що зумовило розвиток нових підходів до цієї проблеми.

Одним із найефективніших підходів, що набирає популярності на міжнародному рівні, є концепція «Безпечної системи» (Safe System). Ця стратегія передбачає інтеграцію трьох ключових елементів: безпечні транспортні засоби, безпечна дорожня інфраструктура та безпечна поведінка учасників дорожнього руху. Концепція ґрунтується на припущенні, що люди роблять помилки, але система повинна бути побудована так, щоб ці помилки не призводили до фатальних наслідків.

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу концепції «Безпечної системи» (Safe System) та її складових, таких як безпечні транспортні засоби, інфраструктура і поведінка водіїв, для визначення їх ефективності у забезпеченні безпеки на дорогах та можливостей впровадження в Україні.

Матеріали та методи. У статті проаналізовано концепцію «Безпечної системи» (Safe System) у забезпеченні дорожньої безпеки, акцентуючи на інтеграції таких компонентів, як безпечні транспортні засоби, дорожня інфраструктура та поведінка учасників дорожнього руху. Важливість даної концепції пояснюється її спрямованістю на мінімізацію людських помилок шляхом створення стійкої системи безпеки, яка дозволяє уникнути фатальних наслідків навіть у разі невдачі окремих елементів. Для комплексного аналізу методів та підходів, застосованих у концепції Safe System, було використано кілька дослідницьких підходів, що забезпечують всебічне розуміння досліджуваної проблематики.

Зокрема, проведений аналіз літератури включав огляд наукових джерел та даних, що дозволяє глибше зрозуміти сутність і принципи Safe System. Компаративний аналіз міжнародних практик, які успішно впроваджені у Швеції, Австралії та Новій Зеландії, сприяв виявленню найбільш ефективних методів, які можуть бути адаптовані до умов України. Крім того, були проаналізовані нормативно-правові документи, що визначають стандарти безпеки на транспорті, включаючи європейські директиви, що регламентують безпеку дорожньої інфраструктури та стандарти безпеки транспортних засобів.

До методів дослідження було також включено емпіричні спостереження, які дозволили оцінити практичний вплив поведінкових факторів, інфраструктурних рішень та сучасних технологій безпеки на загальний рівень дорожньо-транспортних пригод. Комплексність обраного підходу забезпечує глибоке розуміння механізмів забезпечення дорожньої безпеки, водночас надаючи обґрунтування для розробки рекомендацій щодо впровадження Safe System в українських реаліях.

Результати. Концепція «Безпечної системи» (Safe System) була вперше розроблена в Швеції в кінці 1990-х років у рамках стратегії «Vision Zero», яка стартувала в 1997 році. Її основна мета – досягнення нульової смертності на дорогах. Стратегія ґрунтується на ідеї, що люди роблять помилки на дорогах, але система повинна бути такою, щоб ці помилки не призводили до фатальних наслідків [1]. Цей підхід був успішно прийнятий також в інших країнах Європи, таких як Нідерланди, а пізніше адаптований у таких країнах, як Австралія та Нова Зеландія [2]. Упродовж років концепція продовжує розвиватися, інтегруючи новітні технології та підходи до забезпечення дорожньої безпеки.

Основні принципи «Безпечної системи» полягають у тому, що безпека на дорогах забезпечується трьома ключовими складовими: безпечними транспортними засобами, безпечною інфраструктурою та поведінкою учасників дорожнього руху.

Активні та пасивні системи безпеки в автомобілях спрямовані на запобігання ДТП та мінімізацію їх наслідків. Це включає системи екстреного гальмування, автоматичного утримання смуги руху, а також інноваційні технології, такі як автономне водіння [3].

Безпечна дорожня інфраструктура враховує ризики і забезпечує можливості для безпечного руху всіх учасників дорожнього руху. Це передбачає створення розподільних смуг, безпечних переходів для пішоходів та зон зниження швидкості [4].

Правильна поведінка водіїв та інших учасників дорожнього руху є одним із основних факторів безпеки. Однак, система враховує, що людські помилки неминучі, тому важливо створювати умови, що компенсують ці помилки [5].

Концепція «Безпечної системи» базується на комплексному підході, де всі складові – транспортні засоби, інфраструктура та поведінка – тісно взаємопов'язані. Важливим є те, що зміни в одній зі складових можуть впливати на інші, що робить необхідним їхню синхронізовану роботу. Наприклад, поліпшення інфраструктури без підтримки змін у поведінці водіїв чи модернізації транспортних засобів може не дати очікуваного ефекту [6]. Таким чином, концепція Safe System передбачає створення цілісної системи, що здатна мінімізувати наслідки людських помилок та захистити всіх учасників дорожнього руху.

Одним із ключових елементів концепції «Безпечної системи» є використання сучасних технологій для підвищення безпеки транспортних засобів. Розрізняють активні та пасивні системи безпеки.

Активні системи спрямовані на запобігання ДТП шляхом автоматичного втручання у процес керування автомобілем. До таких систем належать антиблокувальна система гальм (ABS), система стабілізації (ESC), система екстреного гальмування (АЕВ) та адаптивний круїз-контроль [3]. Вони допомагають зменшити ризик аварій у складних умовах та під час критичних ситуацій на дорозі.

Пасивні системи безпеки активуються під час ДТП для зменшення наслідків удару.

Сюди входять ремені безпеки, подушки безпеки, деформаційні зони автомобіля, а також інші елементи конструкції, що мінімізують травматизм [5]. Завдяки таким системам, навіть у випадку зіткнення, шанси на виживання пасажирів значно зростають.

Стандартизація та сертифікація транспортних засобів відіграють ключову роль у забезпеченні високих рівнів безпеки на дорогах. Багато країн впроваджують обов'язкову сертифікацію транспортних засобів, що включає перевірку на відповідність міжнародним стандартам, зокрема Європейським стандартам безпеки транспортних засобів [7]. Процедура сертифікації охоплює випробування як активних, так і пасивних систем безпеки, щоб переконатися, що автомобілі відповідають найвищим вимогам безпеки. В ЄС діє Директива 2007/46/ЄС, яка встановлює правила для типового схвалення автомобілів та контролю за їх відповідністю.

Новітні інновації в автомобілебудуванні спрямовані на зниження кількості аварій та травматизму на дорогах. Однією з таких інновацій є розвиток автономних транспортних засобів, які за рахунок штучного інтелекту можуть самостійно контролювати процес керування, знижуючи ризик людських помилок [6]. Системи автоматичного екстреного гальмування та детекції пішоходів також значно підвищують безпеку на дорогах. Важливим напрямом є інтеграція технологій V2V (vehicle-to-vehicle) та V2I (vehicle-to-infrastructure), які забезпечують зв'язок між автомобілями та інфраструктурою для координації дорожнього руху [3]. Інноваційні рішення дозволяють значно зменшити кількість ДТП та підвищити загальний рівень безпеки.

Проектування доріг з урахуванням безпеки є критично важливим аспектом для забезпечення дорожньої безпеки. Сучасний підхід передбачає адаптацію дорожньої інфраструктури під різні види транспорту, включаючи автомобілі, велосипеди та пішоходів. Важливим є створення дорожніх умов, що знижують ризики для всіх учасників дорожнього руху. Наприклад, проектування окремих смуг для велосипедистів та пішоходів

на основі рекомендацій міжнародних стандартів (ISO 39001:2012) допомагає зменшити ймовірність аварій [8]. Крім того, врахування різних типів транспорту в проектуванні доріг забезпечує більш безпечне та зручне використання дорожньої інфраструктури, що включає облаштування відповідних зон для паркування та зупинок [9].

Організація дорожнього руху має важливе значення для забезпечення безпеки на дорогах. Впровадження зон зниження швидкості у певних зонах, таких як житлові райони та райони з великою кількістю пішоходів, може значно знизити ризик дорожньо-транспортних пригод [10]. Наприклад, встановлення знаків про обмеження швидкості та розміщення дорожніх вибоїв або інших засобів фізичного зниження швидкості можуть ефективно впливати на поведінку водіїв. Безпечні пішохідні переходи також є ключовим елементом дорожньої інфраструктури. Використання добре позначених пішохідних переходів, які включають світлофори, світлові покажчики та підвищені пішохідні зони, знижує ризик аварій з участю пішоходів [11].

Інфраструктура в міських та сільських районах має різний вплив на рівень безпеки дорожнього руху. У міських районах зазвичай спостерігається велике навантаження на дорожню мережу, висока щільність транспорту та пішоходів, що потребує спеціальних рішень для забезпечення безпеки. Міська інфраструктура включає розгалужену мережу доріг, перехрестя та пішохідних зон, де важливо забезпечити ефективну організацію руху та безпечні переходи [12]. У сільських районах, де рух зазвичай менш інтенсивний, але дороги часто не мають відповідних засобів безпеки, проектування повинно враховувати специфічні ризики, такі як обмежена видимість, нерегульовані перехрестя та відсутність сучасних засобів інфраструктури [13]. Таким чином, інфраструктурні рішення повинні бути адаптовані до умов конкретного району, щоб забезпечити оптимальний рівень безпеки для всіх учасників дорожнього руху.

Психологічні фактори відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки на дорогах.

Водії можуть бути під впливом різних психічних станів, таких як стрес, втома, агресія та занижена концентрація уваги, що суттєво впливають на їх поведінку за кермом. Стрес і втома, наприклад, знижують реакцію та здатність приймати правильні рішення, що підвищує ймовірність аварій [14]. Дослідження також показують, що агресивні водії частіше порушують правила дорожнього руху та створюють небезпечні ситуації [15]. Психологічні аспекти поведінки водіїв є критичними для розуміння причин дорожньо-транспортних пригод і розробки ефективних превентивних заходів.

Освітні програми та інформаційні кампанії є важливими інструментами для підвищення обізнаності водіїв та учасників дорожнього руху. Ці програми часто включають тренінги, інформаційні матеріали та рекламні кампанії, спрямовані на формування безпечних звичок та розуміння наслідків порушення правил дорожнього руху. Наприклад, кампанії з безпеки дорожнього руху, такі як «За життя» в Україні, мають на меті інформування громадськості про небезпеки, пов'язані з перевищенням швидкості та керуванням у нетверезому стані [16]. Вивчення ефективності таких кампаній демонструє, що регулярні і масштабні освітні ініціативи можуть суттєво знизити кількість ДТП та підвищити обізнаність водіїв [17].

Правове регулювання та покарання є основними механізмами контролю поведінки водіїв і забезпечення дотримання правил дорожнього руху. Законодавчі акти, такі як Кодекс України про адміністративні правопорушення [17] і Європейська директива 2014/40/ЄС, визначають правила і санкції за порушення. Дослідження показують, що суворе покарання за порушення, таке як значні штрафи або позбавлення водійських прав, може знизити частоту правопорушень і зменшити кількість ДТП [15]. Наприклад, в Україні, де покарання за керування в нетверезому стані включає значні штрафи та позбавлення прав, спостерігається зменшення випадків ДТП, пов'язаних з алкоголем [18]. Важливо, щоб правове регулювання було комплексним і підтримувалося ефективним контролем та

виконанням законів для досягнення значного покращення безпеки на дорогах.

Концепція Safe System, яка фокусується на комплексному підході до дорожньої безпеки, успішно реалізована в ряді країн, де спостерігається значне зниження рівня дорожньо-транспортних пригод. Одним з яскравих прикладів є Швеція, яка впровадила концепцію Vision Zero, що є частиною Safe System. В результаті цього підходу Швеція досягла одного з найнижчих рівнів смертності на дорогах у світі [19]. Швейцарія також демонструє успіхи в реалізації Safe System, завдяки інтеграції новітніх технологій та високим стандартам безпеки дорожньої інфраструктури [20]. Австралія, завдяки національним стратегіям безпеки дорожнього руху, змогла знизити рівень смертності на дорогах, активно впроваджуючи заходи з підвищення безпеки транспортних засобів та інфраструктури [21].

Адаптація міжнародних практик, таких як Safe System, до українських реалій є важливим кроком у покращенні дорожньої безпеки в Україні. Українські фахівці та політики можуть вчитися у країн, що досягли значного прогресу в цьому напрямку. Зокрема, важливо впроваджувати ефективні технології для моніторингу дорожнього руху, подібні до тих, що використовуються в Швеції та Швейцарії [22]. Адаптація таких практик передбачає не лише технологічні нововведення, але й культурні та соціальні аспекти, такі як підвищення обізнаності населення та формування безпечних звичок серед водіїв. Українські норми і стандарти можуть бути адаптовані для забезпечення відповідності міжнародним вимогам і рекомендаціям, що дозволить покращити ситуацію з дорожньо-транспортними пригодами в країні [11].

Впровадження концепції Safe System в Україні має як перспективи, так і виклики. Серед перспектив можна виділити значний потенціал для зниження аварійності і покращення загальної безпеки дорожнього руху шляхом інтеграції передових технологій та міжнародних стандартів [3]. Впровадження Safe System в Україні може також сприяти поліпшенню якості дорожньої інфраструк-

тури та підвищенню рівня обізнаності водіїв. Проте існують і значні виклики, такі як необхідність масштабних інвестицій у модернізацію інфраструктури, проблеми з виконанням нормативних актів, а також культурні та соціальні бар'єри, які можуть перешкоджати ефективній реалізації концепції [14]. Щоб успішно реалізувати Safe System в Україні, важливо забезпечити координацію між державними органами, місцевими адміністраціями та приватним сектором, а також забезпечити належний контроль за виконанням встановлених стандартів і вимог.

Отже, концепція Safe System виявилася ефективним підходом до забезпечення дорожньої безпеки, як показують результати впровадження в різних країнах. Основні принципи концепції, такі як безпечні транспортні засоби, інфраструктура та поведінка учасників дорожнього руху, сприяють зниженню рівня дорожньо-транспортних пригод та травматизму [19]. Наприклад, у Швеції, де активно реалізується Vision Zero, спостерігається значне зниження кількості смертельних аварій, що підтверджує ефективність концепції [22]. Впровадження передових технологій безпеки, покращення дорожньої інфраструктури та формування безпечної поведінки водіїв ведуть до помітного зменшення аварійності. Аналіз показує, що інтеграція Safe System у дорожню політику забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем дорожньої безпеки, проте для досягнення максимальної ефективності необхідні додаткові заходи та коригування національних стратегій [20].

Щоб підвищити ефективність державної політики в галузі дорожньої безпеки, слід зосередитися на кількох ключових напрямках. По-перше, необхідно забезпечити комплексне впровадження міжнародних стандартів безпеки дорожнього руху, зокрема концепції Safe System, з урахуванням специфіки національної дорожньої інфраструктури [23]. Це включає модернізацію дорожніх стандартів, впровадження новітніх технологій безпеки та посилення контролю за їх дотриманням. По-друге, слід посилити освітні програми та інформаційні кампанії для підвищення обі-

знаності водіїв та пішоходів про безпеку на дорозі [24]. По-третє, важливо вдосконалити правове регулювання та забезпечити ефективне застосування санкцій за порушення правил дорожнього руху. Це може включати перегляд існуючих законодавчих актів та запровадження нових норм, спрямованих на зниження аварійності.

Подальші дослідження у сфері безпеки дорожнього руху повинні зосереджуватися на аналізі ефективності впровадження концепції Safe System в різних регіонах та умовах. Важливо дослідити вплив адаптації міжнародних практик на локальний контекст та виявити специфічні виклики, які можуть виникнути під час реалізації концепції [14]. Рекомендується також вивчити ефективність різних освітніх та інформаційних кампаній, щоб оптимізувати їхній вплив на поведінку учасників дорожнього руху. Нарешті, необхідно зосередити увагу на інноваціях у технологіях дорожньої безпеки та їх інтеграції у національні стандарти, що дозволить постійно вдосконалювати підходи до забезпечення безпеки на дорогах [21].

Висновки. В рамках дослідження концепції Safe System було детально розглянуто її основні складові, включаючи безпечні транспортні засоби, інфраструктуру та поведінку водіїв. Аналіз показав, що концепція Safe System є ефективним підходом до зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод і підвищення безпеки на дорогах. Виявлено, що успішна реалізація Safe System в країнах з найнижчими рівнями ДТП, таких як Швеція, Швейцарія та Австралія, підтверджує її ефективність. Основними досягненнями є значне зниження аварійності завдяки впровадженню передових технологій безпеки, покращенню дорожньої інфраструктури та формуванню безпечної поведінки учасників дорожнього руху.

Однак, попри позитивні результати, існують і певні виклики, зокрема необхідність адаптації міжнародних практик до україн-

ських реалій. Виявлено, що для успішного впровадження концепції в Україні потрібно вирішити ряд проблем, таких як недостатній рівень модернізації інфраструктури, проблеми з виконанням нормативних актів і необхідність підвищення обізнаності водіїв. Пропозиції, надані у дослідженні, включають вдосконалення державної політики, посилення освітніх кампаній і перегляд правового регулювання.

Комплексний підхід до дорожньої безпеки, який включає концепцію Safe System, має ключове значення для забезпечення безпеки на дорогах у майбутньому. Цей підхід передбачає інтеграцію всіх аспектів дорожньої безпеки в єдину систему, що дозволяє ефективно управляти ризиками і запобігати аваріям. Важливо, щоб безпека дорожнього руху розглядалася не лише через призму окремих елементів, таких як транспортні засоби чи інфраструктура, а як цілісна система, де кожен компонент взаємодіє і підтримує інші.

Перспективи впровадження комплексного підходу в майбутньому включають подальший розвиток технологій безпеки, оптимізацію дорожньої інфраструктури та формування культури безпеки серед водіїв. Це дозволить забезпечити не лише зниження кількості ДТП, а й покращення загальної якості дорожнього середовища. Важливо продовжувати дослідження в цій сфері, адаптувати міжнародний досвід до місцевих умов і впроваджувати інноваційні рішення, щоб досягти максимального ефекту від концепції Safe System і забезпечити безпеку на дорогах для всіх учасників дорожнього руху.

Перспективи подальших наукових досліджень у сфері дорожньої безпеки включають вивчення ефективності інтеграції концепції Safe System у різних соціально-економічних умовах, адаптацію міжнародного досвіду до локальних особливостей, а також розвиток інноваційних технологій та стратегій для покращення безпеки дорожнього руху.

Список використаних джерел:

1. Whitelegg, J. *Vision Zero: The road safety strategy and its implications*. Routledge. 2016. URL: <https://www.researchgate.net/profile/John-Whitelegg>
2. OECD/ITF. *Road safety annual report 2016*. International Transport Forum. 2016. URL: <https://www.itf-oecd.org/road-safety-annual-report-2016>
3. Bliss T., Breen J. *Evaluating the Safe System approach: A guide to achieving road safety goals*. Road Safety Foundation. 2012. 136 p.
4. European Parliament & Council of the European Union. Directive 2008/96/EC on road infrastructure safety management. *Official Journal of the European Union*, L 319, 59–73. 2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0096>
5. Fell J. C., Voas R. B., Lacey J. H. The impact of alcohol consumption on road safety: A review of recent research. *Traffic Injury Prevention*, 2014, 15(6), 545–552. <https://doi.org/10.1080/15389588.2013.839535>
6. Anderson R., McLean A. J., Farmer M. J. Road safety: A comprehensive review. *Accident Analysis & Prevention*, 2017, 104, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2017.03.012>
7. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). *Global status report on road safety 2020*. United Nations. 2020. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/roadsafety/Global_Status_Report_on_Road_Safety_2020.pdf
8. World Health Organization (WHO). *Global status report on road safety 2018*. World Health Organization. 2018. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565684>
9. European Commission. *European road safety data and statistics: 2020 report*. European Commission. 2020. URL: https://ec.europa.eu/transport/road_safety/specialist/knowledge_en
10. Rumar K. The role of the human factor in road safety. In A. A. Fischer, M. E. McDonald, & H. A. Smith (Eds.), *Road safety research: Understanding human behavior* (pp. 15–30). 2004. Springer.
11. Національна стратегія безпеки дорожнього руху до 2020 року. Міністерство інфраструктури України. (2017). URL: <http://www.mtu.gov.ua>
12. *Road safety strategy 2021-2025*. City of Melbourne. 2021. URL: <https://www.melbourne.vic.gov.au/roadsafetystrategy>
13. Transportation Research Board. *Highway safety manual* (2nd ed.). Transportation Research Board of the National Academies. 2015. URL: <https://www.trb.org/Main/Blurbs/176447.aspx>
14. Graham D. J., Giddings D. Economic impact of road safety improvements: Evidence from the UK. *Journal of Transport Economics and Policy*, 2019, 53(3), 241–259.
15. Elander J., West R., French D. Behavioral correlates of individual differences in road traffic accident risk: *An examination of methods and findings*. *Psychological Bulletin*, 1993, 113(2), 258–290. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.2.258>
16. Кампанії з безпеки дорожнього руху: "За життя" та інші ініціативи. Національна поліція України. 2022. URL: <https://www.npu.gov.ua>
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУАП). (2020). Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. (редакція від 2020 року). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
18. Звіт про стан дорожньо-транспортних пригод в Україні: Вплив покарань за керування в нетверезому стані. Міністерство внутрішніх справ України. 2021. URL: <https://mvs.gov.ua>
19. Elvik R. The effects on road safety of introducing autonomous vehicles. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 2019, 124, 122–130.
20. Lind G. Safe system approach to road safety: Evaluating its effectiveness. *Accident Analysis & Prevention*, 2017, 101, 14–21.
21. Harris J. Innovations in vehicle safety technologies: A review. *Vehicle Safety Journal*, 2021, 12(4), 456–470.
22. Swedish Transport Administration. *Vision Zero: Road safety strategy and progress*. 2020. URL: <http://www.trafikverket.se>
23. Ministry of Infrastructure of Ukraine. *National road safety strategy*. 2022. URL: <http://www.mtu.gov.ua>
24. National Police of Ukraine. *Public safety and road traffic safety regulations*. 2022. URL: <http://www.npu.gov.ua>

References:

1. Whitelegg, J. (2016). *Vision Zero: The road safety strategy and its implications*. Routledge. [in English].
2. OECD/ITF. (2016). *Road safety annual report 2016*. International Transport Forum. Retrieved from <https://www.itf-oecd.org/road-safety-annual-report-2016> [in English].

3. Bliss, T., & Breen, J. (2012). Evaluating the Safe System approach: A guide to achieving road safety goals. Road Safety Foundation. [in English].
4. European Parliament & Council of the European Union. (2008). Directive 2008/96/EC on road infrastructure safety management. Official Journal of the European Union, L 319, 59-73. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0096> [in English].
5. Fell, J. C., Voas, R. B., & Lacey, J. H. (2014). The impact of alcohol consumption on road safety: A review of recent research. *Traffic Injury Prevention*, 15(6), 545–552. <https://doi.org/10.1080/15389588.2013.839535> [in English].
6. Anderson, R., McLean, A. J., & Farmer, M. J. (2017). Road safety: A comprehensive review. *Accident Analysis & Prevention*, 104, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2017.03.012> [in English].
7. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (2020). Global status report on road safety 2020. United Nations. Retrieved from https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trans/roadsafety/Global_Status_Report_on_Road_Safety_2020.pdf [in English].
8. World Health Organization (WHO). (2018). Global status report on road safety 2018. World Health Organization. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565684> [in English].
9. European Commission. (2020). European road safety data and statistics: 2020 report. European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/transport/road_safety/specialist/knowledge_en [in English].
10. Rumar, K. (2004). The role of the human factor in road safety. In A. A. Fischer, M. E. McDonald, & H. A. Smith (Eds.), *Road safety research: Understanding human behavior* (pp. 15–30). Springer [in English].
11. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy. (2017). Natsionalna stratehiia bezpeky dorozhnoho rukhu do 2020 roku. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy [Ministry of Infrastructure of Ukraine. (2017). National road safety strategy until 2020. Ministry of Infrastructure of Ukraine]. Retrieved from <http://www.mtu.gov.ua> [in Ukrainian].
12. City of Melbourne. (2021). Road safety strategy 2021-2025. City of Melbourne. Retrieved from <https://www.melbourne.vic.gov.au/roadsafetystrategy> [in English].
13. Transportation Research Board. (2015). Highway safety manual (2nd ed.). Transportation Research Board of the National Academies. Retrieved from <https://www.trb.org/Main/Blurbs/176447.aspx> [in English].
14. Graham, D. J., & Giddings, D. (2019). Economic impact of road safety improvements: Evidence from the UK. *Journal of Transport Economics and Policy*, 53(3), 241–259 [in English].
15. Elander, J., West, R., & French, D. (1993). Behavioral correlates of individual differences in road traffic accident risk: An examination of methods and findings. *Psychological Bulletin*, 113(2), 258–290. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.2.258> [in English].
16. Natsionalna politsiia Ukrainy. (2022). Kampanii z bezpeky dorozhnoho rukhu: "Za zhyttia" ta inshi initsiatyvy. Natsionalna politsiia Ukrainy [National Police of Ukraine. (2022). Road safety campaigns: "For Life" and other initiatives. National Police of Ukraine]. Retrieved from <https://www.npu.gov.ua> [in Ukrainian].
17. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offenses] (KUAP). (2020). Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 1984 roku № 8073-X. (redaktsiia vid 2020 roku). Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
18. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. (2021). Zvit pro stan dorozhno-transportnykh pryhod v Ukraini: Vplyv pokaran za keruvannia v netverezomu stani. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy [Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2021). Report on the State of Traffic Accidents in Ukraine: Impact of Penalties for Driving While Intoxicated. Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Retrieved from <https://mvs.gov.ua> [in Ukrainian].
19. Elvik, R. (2019). The effects on road safety of introducing autonomous vehicles. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 124, 122–130 [in English].
20. Lind, G. (2017). Safe system approach to road safety: Evaluating its effectiveness. *Accident Analysis & Prevention*, 101, 14–21 [in English].
21. Harris, J. (2021). Innovations in vehicle safety technologies: A review. *Vehicle Safety Journal*, 12(4), 456–470 [in English].
22. Swedish Transport Administration. (2020). Vision Zero: Road safety strategy and progress. Retrieved from <http://www.trafikverket.se> [in English].
23. Ministry of Infrastructure of Ukraine. (2022). National road safety strategy. Retrieved from <http://www.mtu.gov.ua> [in English].
24. National Police of Ukraine. (2022). Public safety and road traffic safety regulations. Retrieved from <http://www.npu.gov.ua> [in English].

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-6>**Кропивницький Микола Олександрович,**

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права

Львівського інституту Приватного акціонерного товариства

«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

вулиця Караджича, 29Б, Львів, 79054, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0981-0774>

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуті окремі проблемні аспекти соціального захисту працівників правоохоронних органів України.

Підкреслено, що до системи правоохоронних органів України (як сукупності системних, структурованих ієрархічних зв'язків, що охоплюють взаємопов'язані і впорядковані елементи цілісної системи, що утворюють стійку цілісну організовану систему правоохоронних органів та інших суб'єктів правоохоронної діяльності, що забезпечують охорону та захист прав і законних інтересів громадян, безпеку суспільства і держави від протиправних посягань) слід віднести спеціально створені державні правоохоронні органи, для яких виконання правозастосовних та правоохоронних функцій є основним функціональним призначенням, які мають чітко визначені законодавчі завдання та правоохоронну функцію й покликані забезпечити: охорону прав і свобод громадян; захист життя громадян; охорону та захист інтересів суспільства і держави; державну безпеку; охорону державного кордону; функціонування економіки держави; виконання кримінальних покарань; публічну безпеку і порядок; правопорядок і військову дисципліну серед військовослужбовців Збройних Сил України; охорону органів державної влади України та посадових осіб, вживають заходи із запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень.

Проаналізовано запропоновані в науковій літературі дефініції поняття «працівник правоохоронного органу» та відповідна судова практика щодо тлумачення його змісту. Розкрито зміст поняття «соціальний захист працівників правоохоронних органів». Запропоновано шляхом систематизації наявних положень щодо соціального захисту працівників правоохоронних органів ухвалити єдиний законодавчий акт, який би передбачав і регулював всі необхідні соціальні гарантії для забезпечення адекватного рівня життя та соціального захисту цієї категорії державних службовців.

Ключові слова: *верховенство права, колектив державних службовців, права людини, режим законності й правопорядку, соціальні гарантії.*

Kropyvnytskyi Mykola. ON THE ISSUE OF SOCIAL SECURITY OF LAW ENFORCEMENT EMPLOYEES OF UKRAINE: PROBLEMATIC ASPECTS

The article examines some problematic aspects of social security of law enforcement employees of Ukraine.

It is emphasized that specially created law enforcement bodies for which the performance of law enforcement functions is the main functional purpose, which have clearly defined legislative tasks and law enforcement functions are designed to ensure: protection of the rights and freedoms of citizens; protection of citizens' lives; protection of the interests of the society and the state; state security; protection of the state border; functioning of the state economy; enforcement of criminal penalties; public safety and order; law and order and military discipline among servicemen of the Armed Forces of Ukraine; protection of state authorities of Ukraine and its officials should be included in the system of law enforcement agencies of Ukraine as a set of systemic, structured hierarchical relationships, covering interrelated and ordered elements of a complete system, forming a stable, integral, organized system of law enforcement agencies and other subjects of law enforcement activity, ensuring the protection of the rights and legitimate interests of citizens, public safety from unlawful encroachments.

The definitions of the concept of "law enforcement employee" proposed in the scientific literature and the corresponding judicial practice regarding the interpretation of its concept are analyzed. The concept of "social protection of law enforcement employees" is revealed. It is proposed to adopt a single legislative act that would provide and extensively regulate all necessary social guarantees to ensure an adequate standard of living and social security of law enforcement employees by systematizing the existing provisions on social security of this category of public servants.

Key words: *rule of law, a collective of public servants, human rights, law and order regime, social guarantees.*

Вступ. Рівень розвитку свободи та демократії у суспільстві визначається не стільки декларуванням цінності прав та свобод людини, ратифікацією міжнародних нормативно-правових документів у сфері прав людини й громадянина, скільки наявністю дієвого механізму реалізації прав і свобод людини, який передбачає гарантії їх забезпечення й захисту. Людина, її права й основоположні свободи становлять найвищу соціальну цінність у правовій державі, саме на їхнє забезпечення має бути спрямована уся діяльність держави. Конституція України й чинне законодавство закріплюють за державою в особі компетентних органів функцію захисту прав і свобод людини, яка передбачає можливість звернутися за захистом своїх законних прав та інтересів [1, с. 120–121]. Цими компетентними органами є саме правоохоронні, які виконують внутрішні функції держави, зокрема, й охоронну, сутністю якої є захист прав і свобод громадян, дотримання режиму законності й правопорядку, забезпечення охорони всіх суспільних відносин, що встановлюються й регулюються правом [2, с. 7].

Власне, оскільки правоохоронні органи є структурно організованими колективами наділених спеціальними владними повноваженнями службовців – працівників правоохоронних органів, то від належного рівня їх соціального захисту безпосередньо залежить прозорість і ефективність діяльності цих органів у рамках верховенства права. На жаль, має рацію А. І. Суббот, який акцентує на системному характері порушення конституційних прав працівників правоохоронних органів в контексті їх соціального захисту впродовж останніх років: так, спектр мотивів до ефективної роботи збузився винятково до примусової мотивації, а система правоохоронних органів часто перетворюється на каральний орган, який у першу чергу, так би мовити, «карає» своїх працівників [3, с. 27].

Матеріали та методи. Окремі аспекти соціального захисту працівників правоохоронних органів розглядали в своїх працях В. В. Альошин, Є. І. Білокур, О. І. Бутрин, О. О. Гудима, А. Л. Калімбет, Л. М. Князькова, М. Л. Смо-

лярова, А. І. Суббот, В. І. Фелик, О. Й. Хомин, О. М. Шармар, Н. В. Шміло та ін., водночас динаміка розвитку соціально-забезпечувального законодавства актуалізує потребу подальшого наукового осмислення досліджуваної проблематики. Відповідно, *метою* статті є розгляд проблемних аспектів соціального захисту працівників правоохоронних органів і вироблення на цій основі обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення законодавства у зазначеній сфері. З метою одержання найбільш достовірних наукових результатів у дослідженні використано систему принципів та підходів, яка побудована на всезагальних (філософсько-світоглядних), загальнонаукових та спеціально-наукових (юридичних та неюридичних) методах, насамперед логіко-семантичний метод, метод загальнонаукового аналізу, системно-структурний метод, метод контент-аналізу.

Результати. Одним із базових параметрів забезпечення повноцінного функціонування соціуму є гарантування безпеки загалом і особливо її соціальної складової. Забезпечення соціальної безпеки України здійснюється відповідно до Конституції України, загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів України, законів, нормативно-правових актів Президента України й Кабінету Міністрів України та ін. Законодавче забезпечення соціальної безпеки передбачає закріплення компетенції та відповідальності органів державної влади, координацію цілей, завдань, принципів, основних напрямів їх функціонування як елементів системи забезпечення соціальної безпеки. Одним із ключових механізмів забезпечення соціальної безпеки є правоохоронна діяльність уповноважених суб'єктів (правоохоронних органів). Серед широкого спектру визначень поняття «правоохоронний орган» у науковій і навчально-методичній літературі найбільш релевантним щодо предмету нашого дослідження бачиться наступне: утворена державою в особі Верховної Ради України, Президента України або Кабінету Міністрів України відповідно до конституційно-правових засад структурно відокремлена, юридично оформ-

лена частина державного апарату (колектив державних службовців), наділена державно-владними повноваженнями, які здійснюються у правових формах і правовими методами, а також матеріально-технічними і фінансовими ресурсами, необхідними для реалізації правоохоронної функції держави [4, с. 145].

С. Науменко розглядає систему правоохоронних органів через їх поділ на три групи: 1) основні, до яких належать: Національна поліція України, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Державна фіскальна служба України, Державна прикордонна служба України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, Державна кримінально-виконавча служба України; 2) суб'єкти управління правоохоронною діяльністю, а саме суди та прокуратура; 3) органи, які поряд з основною діяльністю реалізують певні правоохоронні функції: органи державного фінансового контролю, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна виконавча служба; органи рибоохорони, органи державної лісової охорони, управління державної охорони, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Національна гвардія, Державна міграційна служба, Державна екологічна інспекція, Державна санітарно-епідеміологічна служба, Державна архітектурно-будівельна інспекція [5, с. 7].

Як методологічний, так і науково-практичний інтерес становить відтак питання щодо дефініції поняття «працівник правоохоронного органу». О. О. Гудима та В. І. Фелик пропонують визначення поняття «працівник правоохоронного органу» як службової особи, що проходить службу в органах, які відповідно до закону реалізують правоохоронну функцію, не є військовослужбовцем та на яку не поширюється дія Закону України «Про державну службу» [6, с. 125]. О. М. Шармар зазначає, що працівник правоохоронного органу – це особа, що перебуває на службі в правоохоронному органі, у зв'язку з чим, залежно від обсягу наданих їй прав та покладених на неї обов'язків, постійно або тимчасово виконує правоохоронні або правозастосовні функції

[7]. Конституційний Суд України вважає, що поняття «працівник правоохоронного органу» необхідно визначати відповідно до розуміння ознак цього суб'єкта злочину лише за змістом його застосування у Кримінальному кодексі України [8]. Як доречно зазначає з цього приводу Н. В. Шміло, запропонований КСУ спосіб, який за своєю нормативною природою базується на методі системного аналізу закону про кримінальну відповідальність, доцільно застосовувати для вирішення поставленого завдання лише як додатковий, але в жодному разі не як основний [9, с. 154]. Колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України у справі № 159/1383/17 наголосила, що при визначенні поняття «працівник правоохоронного органу» слід виходити не лише з того, виконує чи не виконує конкретний орган правоохоронну функцію, а й з комплексного аналізу норм Кримінального Кодексу України, рішень Конституційного Суду України та положень нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус конкретного органу, де міститься вказівка, зокрема про здійснення цим органом правоохоронної функції [10]. Велика Палата Верховного Суду України до цього документального переліку, який підлягає комплексному аналізу, додала також повноваження працівника згідно з його посадовою інструкцією, які передбачають реалізацію правоохоронної функції, зокрема вжиття визначених законом превентивних заходів і заходів примусу, а також заходів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством і законодавством про адміністративні правопорушення; законодавства про пенсійне забезпечення відповідної категорії працівника [11].

Отже, розглянувши поняття й номенклатуру правоохоронних органів України як різновиду суб'єктів щодо забезпечення права громадян на соціальний захист і поняття «працівник правоохоронного органу», звернемося, власне, до сфери соціального захисту працівників правоохоронних органів, адже, як зазначають А. Л. Калімбет та Є. І. Білокур, загалом визначення особливостей адміністративно-правового механізму державного

захисту працівників правоохоронних органів та виокремлення системи органів, які уповноважені забезпечувати державний захист працівників правоохоронних органів, відображатиме якість та ефективність публічного адміністрування [12, с. 40]. У науковій літературі під соціальним захистом розуміють комплекс заходів і засобів організаційно-правового та соціально-економічного характеру, які здійснюються публічними та/або приватними суб'єктами щодо забезпечення соціально безпечного існування людини як найвищої соціальної цінності та невід'ємного елемента суспільного буття, шляхом запобігання, зменшення або усунення соціальних ризиків, а також задоволення потреб людини у соціальній сфері [13, с. 19].

Як слушно зазначає В. В. Альошин, ефективність діяльності правоохоронних органів перебуває в прямій залежності від рівня соціального захисту їх працівників і членів сімей співробітників, під яким (соціальним захистом співробітників правоохоронних органів) дослідник розуміє систему правових відносин, які виникають між співробітниками правоохоронних органів і правоохоронними органами, іншими суб'єктами з приводу надання співробітникам і (або) членам їх сімей на основі нормативних правових актів і з коштів бюджету, а також інших джерел грошових виплат, натурального забезпечення і послуг при настанні соціальних випадків, що тягнуть за собою необхідність їх соціального захисту з метою забезпечення нормальних умов службової діяльності співробітників, а також компенсації підвищених психологічних і фізичних навантажень, службових обмежень і несприятливих наслідків настання соціальних випадків [14, с. 201, 205]. М. Л. Смолярова визначає соціальний захист працівників правоохоронних органів як систему заходів та соціальних пільг, що забезпечують задоволення матеріальними й духовними потребами та компенсують певні обмеження, встановлені законодавством щодо цих категорій працівників [15, с. 11].

Більшість законодавчих актів, які регулюють питання соціального захисту працівників правоохоронних органів, мають

схожі положення щодо нормування питань оплати праці, часу для відпочинку й відпусток, медичного забезпечення, виплати одноразової грошової допомоги тощо (так би мовити, соціальні «кошики», які різняться залежно від статусу відповідного правоохоронного органу), при цьому «заплутаність, відсутність систематизованих нормативних актів, суперечності між цими актами, визнання їх нечинними та незаконними органами судової влади спричиняють численні звернення до суду» [16, с. 97]. Тому цілком слушною видається позиція О. Й. Хомина та О. І. Бутрина, що прогалиною українського законодавства є відсутність єдиного законодавчого акта, який містив би в собі перелік структурних органів, що належать до правоохоронної системи, та передбачав і врегульовував всі необхідні соціальні гарантії для забезпечення адекватного рівня життя та соціального захисту працівників цих органів на підставі систематизації наявних положень щодо соціального захисту працівників правоохоронних органів [17, с. 134].

Висновки. Органи державної влади здійснюють (у межах своїх повноважень) державне регулювання соціальних процесів – вплив за допомогою різноманітних засобів (форм, методів) на розвиток соціальних відносин, умови життя й праці населення країни, а також соціальний захист громадян. На жаль, система соціального захисту в Україні досі належно не адаптована до функціонування за ринкових умов, вочевидь існує потреба в удосконаленні механізмів соціального захисту як населення загалом, так і працівників правоохоронних органів зокрема, особливо на тлі перманентної недостатності бюджетних асигнувань. Як на нормативному, так і загальносоціальному рівні таке вдосконалення передбачає фактичну, а не декларативну соціальну гарантованість конституційних прав і свобод працівників правоохоронних органів (т.зв «фонду» соціальних гарантій) з метою як нейтралізації негативних аспектів службової діяльності (професійних ризиків), так і підвищення престижу служби в правоохоронних органах.

Список використаних джерел:

1. Тицька Я. О. Роль правоохоронних органів у забезпеченні прав людини: теоретико-правовий аспект. *Держава та регіони. Сер. Право*. Запоріжжя: Гельветика, 2021. № 2 (72). С. 120–125.
2. Марущак Н. В. Правоохоронні органи: проблеми визначення. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2003. № 1(7). С. 7–12.
3. Суббот А. І. Соціальний захист працівників правоохоронних органів (поліції). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 8. С. 24–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2017_8_9. Дата звернення: 05.10.2024.
4. Боняк В.О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 372 с.
5. Науменко С. М. Адміністративно-правові засади взаємодії експертних установ з правоохоронними органами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2019. 20 с.
6. Гудима О. О., Фелик В. І. Визначення терміна «працівник правоохоронного органу» в юридичній науці та законодавстві України. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 120–126.
7. Шармар О. М. Працівник правоохоронного органу, близькі родичі, члени сім'ї чи інші близькі йому особи як потерпілі від злочину, передбаченого ст. 345 КК України. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/caa9b727-5bc4-41fc-a2f7-40b0432a7fd2/content#:~:text=Працівник%20правоохоронного%20органу%20-%20це%20особа,1%20ст.> Дата звернення: 05.10.2024.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби) № 10/рп-2012 від 18.04.2012. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 3. Ст. 47.
9. Шміло Н. В. Проблеми тлумачення поняття «працівник правоохоронного органу». *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. Вип. 16. С. 152–158.
10. Постанова Верховного Суду України у справі № 159/1383/17 від 25.10.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100579483>. Дата звернення: 05.10.2024.
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 серпня 2023 р. у справі № 633/195/17. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/222273_velika-palata-verkhovnogo-sudu-roziasnila-yak-viznachiti-chi-osoba-pratsvnikom-pravoookhoronnogo-organu. Дата звернення: 05.10.2024.
12. Калімбет А. Л., Білокур Є. І. Адміністративно-правове забезпечення державного захисту працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 45. С. 40–43.
13. Епель О. В. Система соціального захисту в Україні як чинник формування соціальної держави: стан, проблеми та стратегія розвитку: монографія. К.: Видавництво Людмила, 2023. 196 с. Бібліогр.: с. 139–186.
14. Альошин В. В. Поняття соціального захисту співробітників правоохоронних органів. *Юридичний вісник*. Одеса: Гельветика, 2021. № 2. С. 201–210.
15. Смолярова М. Л. Правовий та соціальний захист працівників правоохоронних органів: навч. посібник. Запоріжжя: Національний університет «Запорізька політехніка», 2019. 111 с.
16. Князькова Л. М. Деякі питання реалізації права на соціальний захист працівників органів внутрішніх справ. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 92–99.
17. Хомин О. Й., Бутрин О. І. Правова основа соціального захисту працівників правоохоронних органів України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2016. Випуск 2. С. 132–140.

References:

1. Tytska, Ya. O. (2021). Rol pravookhoronnykh orhaniv u zabezpechenni prav liudyny: teoretyko-pravovyi aspect [The role of law enforcement agencies in ensuring human rights: theoretical and legal aspect]. *Derzhava ta rehiony. Ser. Pravo*, (2(72)), 120–125 [in Ukrainian].
2. Marushchak, N. V. (2003). Pravookhoronni orhany: problemy vyznachennia [Law enforcement agencies: problems of definition]. *Aktualni problemy yurydychnoi nauky ta praktyky*, (1(7)), 7–12 [in Ukrainian].
3. Subbot, A. I. (2017). Sotsialnyi zakhyst pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv (politsii) [Social protection of law enforcement officers (police)]. *Biuletyn Ministerstva yustytysii Ukrainy*, (8), 24–27. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2017_8_9 [in Ukrainian].

4. Boniak, V. O. (2015). *Orhany okhorony pravoporiadku Ukrainy v suchasnomu vymiri: konstytutsiino-pravovi aspekt: monohrafiia* [Law enforcement bodies of Ukraine in the modern dimension: constitutional and legal aspect: monograph]. Lira [in Ukrainian].
5. Naumenko, S. M. (2019). *Administratyvno-pravovi zasady vzaiemodii ekspertnykh ustanov z pravookhoronnymy orhanamy* [Administrative and legal principles of interaction between expert institutions and law enforcement agencies]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Sumy [in Ukrainian].
6. Hudyma, O. O., & Felyk, V. I. (2022). Vyznachennia termina «pratsivnyk pravookhoronnoho orhanu v yurydychnii nautsi ta zakonodavstvi Ukrainy [The definition of the term “employee of a law enforcement agency” in legal science and legislation of Ukraine]. *Yurydychnyi biuletyn*, (26), 120–126 [in Ukrainian].
7. Sharmar, O. M. Pratsivnyk pravookhoronnoho orhanu, blyzki rodychi, chleny simi chy inshi blyzki yomu osoby yak poterpili vid zlochynu, predbachenoho st. 345 KK Ukrainy [An employee of a law enforcement agency, close relatives, family members or other persons close to him as victims of the crime provided for in Article 345 of the Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/caa9b727-5bc4-41fc-a2f7-40b0432a7fd2/content#:~:text=Працівник%20правоохоронного%20органу%20-%20це%20особа,1%20ст.> [in Ukrainian].
8. Rishennia u spravi za konstytutsiynym zvernenniam hromadianyna Kuzmenka Vitaliia Borysovycha shchodo ofitsiinoho tлумачення polozhennia chastyny tretoi statti 364 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy (sprava shchodo zastosuvannia kvalifikuiuchoi oznaky «pratsivnyk pravookhoronnoho orhanu» do pratsivnyka derzhavnoi vykonavchoi sluzhby) [The Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional appeal of Kuzmenko Vitaliy Borysovych regarding the official interpretation of the provisions of the third part of Article 364 of the Criminal Code of Ukraine (the case regarding the application of the qualifying sign “law enforcement officer” to an employee of the state executive service)], № 10/tp-2012. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*, (3) [in Ukrainian].
9. Shmilo, N. V. (2024). Problemy tлумачення poniattia «pratsivnyk pravookhoronnoho orhanu» [The problems of interpreting the concept of “law enforcement officer”]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo*, (16), 152–158 [in Ukrainian].
10. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy u spravi № 159/1383/17 vid 25.10.2021 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine in case No 159/1383/17 from 10/25/2021]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100579483> [in Ukrainian].
11. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 30 serpnia 2023 r. u spravi № 633/195/17 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court from August 30, 2023 in case No 633/195/17]. Retrieved from: https://jurliga.ligazakon.net/news/222273_velika-palata-verkhovnogo-sudu-rozlyasnala-yak-viznachiti-chi-osoba-pratsivnikom-pravookhoronnogo-organu [in Ukrainian].
12. Kalimbet, A. L., & Bilokur, Ye. I. (2020). Administratyvno-pravove zabezpechennia derzhavnoho zakhystu pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Administrative and legal provision of state protection of law enforcement officers]. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia*, (45), 40–43 [in Ukrainian].
13. Epel, O. V. (2023). *Systema sotsialnoho zakhystu v Ukraini yak chynnyk formuvannia sotsialnoi derzhavy: stan, problemy ta stratehiia rozvytku: monohrafiia* [The system of social security in Ukraine as a factor in the formation of the social state: state, problems and development strategy: monograph]. Vydavnytstvo Liudmyla [in Ukrainian].
14. Aloslyn, V. V. (2021). Poniattia sotsialnoho zakhystu spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv [The concept of social security of law enforcement officers]. *Yurydychnyi visnyk*, (2), 201–210 [in Ukrainian].
15. Smoliarova, M. L. (2019). *Pravovi ta sotsialnyi zakhyst pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv: navch. posibnyk* [Legal and social protection of law enforcement officers: manual]. Natsionalnyi universytet «Zaporizka politekhnika» [in Ukrainian].
16. Kniashkova, L. M. (2021). Deiaki pytannia realizatsii prava na sotsialnyi zakhyst pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav [Some issues of implementation of the right of social security of employees of internal affairs bodies]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*, (2), 92–99 [in Ukrainian].
17. Khomyn, O. Y., & Butryn, O. I. (2016). Pravova osnova sotsialnoho zakhystu pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy [Legal basis of social security of law enforcement officers of Ukraine]. *Naukovi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Serii ekonomichna*, (2), 132–140 [in Ukrainian].

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-7>**Леонтєва Ліна Віталіївна,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри військового права

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

вулиця Динамівська, 4а, Харків, 61024, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5336-3134>**Пашенко Євген Миколайович,**

доктор філософії,

старший викладач кафедри військового права

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

вулиця Динамівська, 4а, Харків, 61024, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7178-0601>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРІНЕННЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена забезпеченню викорінення гендерно зумовленому насильству в секторі безпеки і оборони, так як це структурне і глобальне явище, яке має соціальний, економічний і транснаціональний характер та стосується серйозного порушення прав людини.

У статті розглянуто гендерно зумовлене насильство щодо жінок та дівчат і визначено, що воно є не лише причиною, але й наслідком нерівності за ознаками статі, яке досить часто посилюється дискримінаційними правовими та соціальними нормами, що виключають особисті права жінок та дівчат на захист від насильства. Також наводиться класифікація гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту (воєнного стану).

У статті розглянуті національно-правові та міжнародні акти, що стосуються забезпечення викорінення гендерно зумовленого насильства.

В даній роботі також розглянуто кримінальну відповідальність за гендерно зумовлене насильство в ситуації збройного конфлікту, постконфліктного врегулювання та вимушеного переміщення.

Також розглянуто інституційне забезпечення викорінення гендерного насильства у секторі безпеки і оборони в Україні в умовах воєнного стану. В статті виокремлено яку функцію відносно забезпечення викорінення гендерно зумовленого насильства виконують: Президент України, Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони України, Уряд України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Міністерство юстиції України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, місцеві органи публічної влади та інші.

Ключові слова: сектор безпеки і оборони, забезпечення гендерно зумовленого насильства, сексуальне насильство, кримінальна відповідальність, національне законодавство, міжнародне законодавство, збройний конфлікт.

Leontieva Lina, Paschenko Yvgen. ENSURING THE ERADICATION OF GENDER-BASED VIOLENCE IN THE SECTOR OF SECURITY AND DEFENSE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

The article is dedicated to ensuring the eradication of gender-based violence in the security and defense sector. Since this is a structural and global phenomenon that has a social, economic and transnational character and concerns a serious violation of human rights.

The article examines gender-based violence against women and girls and determines that it is not only a cause, but also a consequence of gender inequality, which is often reinforced by discriminatory legal and social norms

that exclude women and girls from society. National legal and international acts related to ensuring the eradication of gender-based violence are considered. The classification of gender-based violence in the conditions of armed conflict (martial law) based on international legal acts in the field of human rights protection and in the field of protection of victims of armed conflicts is also given.

This paper also examines criminal liability for gender-based violence in situations of armed conflict, post-conflict settlement, and forced displacement.

Institutional support for the eradication of gender-based violence in the security and defense sector in Ukraine under martial law is also considered. It is highlighted which function in relation to ensuring the eradication of gender-based violence is performed by: the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the National Security and Defense Council of Ukraine, the Government of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine, the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine on human rights, the Government Commissioner for Gender Policy, local public authorities and others.

Key words: security and defense sector, ensuring gender-based violence, sexual violence, criminal responsibility, national legislation, international legislation, armed conflict.

Вступ. Запобігання гендерно обумовленому насильству в секторі безпеки і оборони має важливе значення з точки зору теоретичної науки та практичного захисту інтересів постраждалих осіб, під час збройного конфлікту. Саме забезпечення гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя (економічній, соціальній, культурній) та захисті особистих непорушних прав жінки на особисту недоторканність є головною задачею кожного цивілізованого суспільства, а також дотримання балансу прав різних категорій населення, у тому числі і у гендерному контексті.

Матеріали та методи. При розгляді питання гендерно зумовленого насильства було застосовано діалектичний метод, який посприяв узагальненню дефініцій «гендер», «гендерна рівність», «національні стандарти», «міжнародно-правові стандарти», «сектор безпеки і оборони»; формально-логічний метод, через який розкрили та розглянули джерела, які використовуються на дану тематику, проведено аналіз законодавства з питань захисту прав жінок та гендерної рівності під час воєнного стану, імплементація та порушення міжнародних норм під час забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони; системно-структурний метод, через який розкрили зміст права на ведення контролю з боку державних органів за додержанням гендерної рівності та розкрили систему способів захисту прав жінок під час воєнного стану та ін.

Серед матеріалів під час вивчення науково-теоретичних питань, що стосуються забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони, були розглянуті праці таких відомих науковців, як: М.О. Баймуратова, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяка, Ф.В. Веніславського, В.Ф. Годованець, І.П. Голосніченко, О.Р. Дашковської, М.О. Качинської, А.Т. Комзюк, В.П. Колісник, К.Б. Левченко, Л.Р. Наливайко, А.С. Олійник, О.В. Петришина, М.В. Щелкунова, С.О. Шатрави та інших вчених.

Метою статті є: 1) визначити, що включає в себе термін «гендерно зумовлене насильство», який досить часто використовується у вітчизняних та міжнародних документах; 2) розглянути чому поняття «гендерно зумовлене насильство» є досить актуальним в секторі безпеки і оборони під час воєнного стану; 3) розглянути систему органів, які забезпечують і гарантують захист прав жінок і дівчат від гендерно зумовленого насильства в секторі безпеки і оборони.

Результати. Як зазначає О.С. Перунова, гендерно обумовлене насильство – це негативні діяння однієї особи/групи осіб, викликані статевою приналежністю іншої особи/групи осіб та спрямовані на порушення прав, свобод та можливостей у приватній та/або публічній сферах діяльності жінки/чоловіка через психологічні, фізичні, сексуальні та інші методи впливу [1, с. 219]. Неможливо залишити без уваги застосування гендерно зумовленого насильства, з якими жінки стикаються в приватному житті, а саме насиль-

ство в сім'ї. Такий вид гендерно зумовленого насильства порушує право на захист від дискримінації в сімейних відносинах, а саме порушується основне право жінки – право на життя та фізичну недоторканність, право на найвищі стандарти фізичного й психічного здоров'я. Саме це і є ключовими проблемами в забезпеченні викорінення гендерно зумовленого насильства і потребує негайного реагування з боку держави й застосування правових засобів впливу на правопорушника.

На національному рівні відносно питання забезпечення викорінення гендерно зумовленого насильства у всіх сферах діяльності були прийняті наступні нормативно-правові акти: Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації»; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», та ін.

На національному рівні відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» були внесені зміни та доповнення, відповідно до яких визначено, що: насильство за ознакою статі – це «діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті» [2].

Необхідним є зазначити, що в у 2017 році в Україні було ухвалено Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає домашнє насильство як одну з

форм гендерно зумовленого насильства [3]. Він спрямований на запобігання та протидію насильству за ознакою статі, а також на забезпечення постраждалих медичною, соціальною, психологічною, правовою допомогою та послугами. У цій сфері вже діє близько тридцяти нормативно-правових актів, і законодавство продовжує вдосконалюватися

Також в Кримінальному Кодексі України в ст.ст. 152–156 досить чітко прописаний такий вид гендерно зумовленого насильства як сексуальне насильство та визначені види. Сексуального насильства/згвалтування це: «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи; вчинення таких діянь щодо подружжя; вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи; примушування до вступу в статевий зв'язок; вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» [4].

За необхідне вважаємо звернути увагу на думку Політової А.С., яка наводить класифікацію гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту (воєнного стану), що базується на міжнародно-правових актах у сфері захисту прав людини та у сфері захисту жертв збройних конфліктів, а саме: за видом конфлікту: міжнародне та неміжнародне; за особою потерпілого: щодо жінок, чоловіків, дітей; за положенням: щодо цивільного населення та військовополонених; за формою насильства: фізичне (насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; захоплення заручників; засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні); сексуальне (згвалтування; погрози та спроби будь-якої форми згвалтування або погрози та спроби

інших сексуальних нападів; каліцтво геніталій; сексуальне рабство; сексуальне катування; примусова проституція; примусова вагітність; примусова стерилізація і примусовий аборт; примусове оголення, примус до споглядання за актами; сексуальне насильство та інші дії сексуального характеру); психологічне (наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поведіння); економічне (позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів) [5, с. 307–311].

Відносно забезпечення викорінення гендерно зумовленого насильства в секторі безпеки і оборони було прийнято досить багато міжнародних стандартів, при цьому виокремлено: загальні і спеціальні; загальнообов'язкові та рекомендаційні; універсальні, регіональні, наднаціональні й локальні стандарти тощо [6, с. 5]. Серед основних міжнародних правових актів, що стосуються саме забезпечення гендерно зумовленого насильства в секторі безпеки і оборони в умовах воєнного стану можемо виділити наступні: Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів (1974), Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (CEDAW, 1979) і Факультативний протокол до неї (1999), Віденська декларація Всесвітньої конференції з прав людини під егідою ООН (1993), Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (2000), Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція, 2011), Цілі Сталого розвитку (2015) та ін.

Сьогодні в секторі безпеки та оборони України активно реалізується гендерна політика на засадах Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», до 2025 року досить чітко враховуються конкретні завдання військових формувань з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики, спрямованої на викорінення гендерного зумовленого насильства та досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Досить

актуальною для сучасної науки та ситуації, яка склалась в Україні, наразі є проблема визначення та належне розуміння, а також класифікація видів гендерно зумовленого насильства в умовах воєнного стану [7]. У Резолюції 1325 міститься заклик до всіх суб'єктів активізувати залучення жінок та враховувати гендерні аспекти у всіх операціях ООН з питань миру та безпеки. Увага акцентується на необхідності вжиття всіма учасниками збройних конфліктів спеціальних заходів для захисту жінок та дівчат від гендерного насильства, особливо згвалтування та інших форм сексуального насильства [8].

Україна прийняла Національний план дій із виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року та Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Метою Резолюції Ради безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» і Національних планів дій на виконання даної резолюції та посилити роль жінок як рівних партнерів у вирішенні та розбудові миру в країнах, уражених конфліктами, війнами, небезпекою.

У Національному плані дій України на виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» до 2025 року зазначено: «органи сектору безпеки та оборони України докладають зусиль для покращення гендерного балансу у військових силах; врахування гендерних аспектів під час розробки, планування, проведення та оцінки здійснення реформи; ліквідації зловживань та переслідування у збройних силах і для запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом та іншим порушенням прав людини» [7, с. 6].

Згідно зі статтею 3 Конвенції Ради Європи «Про захист прав та основоположних свобод» жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання [9]. Основне питання полягає в тому, чи дійсно терміни «гендерно зумовлене насильство» та «насильство щодо жінок» можна використовувати як взаємозамінні. У цьому документі розгляда-

ються визначення обох термінів у міжнародних правових документах та з'ясовується їхнє співвідношення.

Міжнародне кримінальне право стосується таких злочинів, як військові злочини, злочини проти людства та геноцид. Римський статут 1998 року, відповідно до якого було засновано постійний Міжнародний кримінальний суд, включає «зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію та інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості до злочинів проти людства (ст. 7.1.g) та військові злочини» (ст. 8.2.e) [10].

Імплементация правил, встановлених державами-членами в міжнародно-правових документах, відрізняється і залежить від внутрішньої політичної підтримки, ставлення суспільства, участі громадянського суспільства та бюджетної підтримки. Одним із потужних механізмів реалізації порядку денного Резолюції 1325 «Жінки, мир і безпека» і перетворення нормативних стандартів у дії, які мають бути впроваджені на місцях, є національні плани дій відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН 1325. Тому вкрай важливо розробити чіткі стратегії та вирішити цю проблему [11].

Виконання Національного плану дій України на виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» до 2025 року плану покладено на такі державні органи: Президент України, Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони України, Уряд України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Міністерство юстиції України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, місцеві органи публічної влади та інші. З-поміж ефективних інструментів забезпечення гендерної рівності та імплементації міжнародно-правових стандартів у секторі безпеки і оборони визначено, зокрема, гендерно-правову експертизу нормативно-правових актів, антидискримінаційну експертизу, інститут гендерних радників тощо.

На державному рівні було покладено на наступні органи функція контролю та забезпечення, дотримання заходів щодо реалізації та забезпечення викорінення гендерно зумовленого насилля у всіх галузях. А саме:

з метою виконання завдань регулярного інформування громадськості про рівні права і можливості жінок та чоловіків на отримання безоплатної правової допомоги (визначених завданням 6 Плану заходів з реалізації Концепції комунікації у сфері гендерної рівності, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 року № 79-р) покладається на: Управління моніторингу дотримання прав людини, Департамент комунікації, Головний сервісний центр МВС, Державну службу України з надзвичайних ситуацій, Адміністрацію Державної прикордонної служби України, Державну міграційну службу України, Національну поліцію України, Національну гвардію України, заклади, підприємства, установи, що належать до сфери управління МВС [12].

щодо надання допомоги і запобігання насильству за ознакою статі на робочому місці поширення інформаційних матеріалів серед дітей, підлітків та молоді про запобігання насильству за ознакою статі; підготовку інформаційних матеріалів для інформування працівників підприємств, установ, організацій, органів державної влади, органів місцевого самоврядування відповідно до заходів 2 та 5 завдання 9 Плану заходів з реалізації Концепції комунікації у сфері гендерної рівності забезпечити: на Національну поліцію України.

Управлінню моніторингу дотримання прав людини, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державній міграційній службі України, Національній поліції України, Національній гвардії України, Головному сервісному центру МВС, керівникам закладів, підприємств, установ, що належать до сфери управління МВС, відповідно до заходу 1 завдання 12 Плану доручено провести дослідження щодо реалізації жінками та чоловіками їх рівного права поєднувати сімейні та професійні обов'язки, а також готовності

справедливо розподіляти сімейні обов'язки, зокрема в секторі безпеки та оборони.

Управлінню моніторингу дотримання прав людини, Департаменту комунікації, Головному сервісному центру МВС, Національній поліції України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державній міграційній службі України, Національній гвардії України та керівникам закладів, підприємств, установ, що належать до сфери управління МВС, відповідно до заходу 1 завдання 14 Плану, доручено забезпечити поширення історій жінок та їх ролі в подоланні конфлікту, протидії безпековим викликам, встановленні миру і протидії насильству, пов'язаному з конфліктом.

Висновки. Забезпечення викорінення гендерно зумовленого насильства в секторі безпеки і оборони під час воєнного стану вважається тяжкою формою дискримінації за ознакою статі, проте воно залишається практично безкарним. Як показує статистика,

що кожна третя жінка у світі протягом життя страждає від різних форм гендерного насильства, включаючи психологічне, фізичне та сексуальне насильство.

Протягом останнього десятиліття питання сексуального насильства, як одного із видів гендерно зумовленого насильства пов'язаного зі збройним конфліктом, привертає все більше уваги. Однак питання безкарності злочинців залишається актуальним, в тому числі і в Україні. У нашій країні проблема замовчування випадків гендерно зумовленого насильства, особливо сексуального, існувала і до початку збройного конфлікту, однак з 2014 року вона стала глибшою та більш помітною, а з лютого 2024 року стала досить глобальною. Україна під час повномасштабного вторгнення стикнулася з проблемою гендерно зумовленого насильства в секторі безпеки і оборони та має досить багато прогалин у національному законодавстві та юридичній практиці, які є обмеженими та неповністю узгодженими з міжнародними стандартами.

Список використаних джерел:

1. Перунова О. С. Гендерно обумовлене насильство: поняття та ознаки. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України: у 3 т» (15 травня 2020 р.). Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 216–220.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> .(дата звернення 2.10.2024)
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 4.10.2024).
4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (дата звернення 5.10. 2024).
5. Політова А. С. Форми гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту (воєнного стану). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. URL: <https://app-journal.in.ua/2023-2-2> (дата звернення 6.10.2024).
6. Романова Н. В. Забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони: імплементація міжнародно-правових стандартів у законодавство України дис. ... доктора філософії: спеціальність 081– Право/ Інститут держави і права ім. В. Корецького. Київ, 2024. 235 с. (дата звернення 7.10.2024)
7. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>. (дата звернення 14.10.2024)
8. NATO/EAPC. Women, Peace and Security: Policy and Action Plan 2018. URL: https://natolibguides.info/ld.php?content_id=32437209. (дата звернення 10.10.2024)
9. Віденська декларація Всесвітньої конференції з прав людини під егідою ООН від 09.10.1993 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu93378?ed=1993_10_09 (дата звернення 10.10.2024)
10. Rome Statute of the International Criminal Court. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 15.10.2024).
11. UN Women in Ukraine. Assessment of gender impact on the security and defense sector of Ukraine in 2017. Retrieved from: [https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%](https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20Report%202017.pdf)

20ECA/Attachments/Publications/2018/Gender%20Impact%20Assessment%20Ukraine%202017_EN_fin.pdf (дата звернення 15.10.2024).

12. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції комунікації у сфері гендерної рівності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 79-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-kontseptsii-komunikatsii-u-s79-270123> (дата звернення 11.10.2024)

13. Про організацію виконання Плану заходів з реалізації Концепції комунікації у сфері гендерної рівності: Доручення МВС України 39/01/37 від 10.03.23. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/6/2/0/1/2/dorucennia-mvs-39.pdf> (дата звернення: 20.10.24).

References:

1. Perunova, O. S. (2020). *Genderno obumovlene nasulstvo: ponatta ta oznaki [Gender-based violence: concepts and signs]. Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia « Pravove zhystta suchasnoi Ukrainu: u 3 t. » – Legal life of modern Ukraine: in 3 volumes: materials of the International science and practice conf.* (pp. 216–220). Odesa: Helvetica. [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy Pro zabezpechenia rivnuh prav ta mozhlyvotey zhinok i cholovikiv: pryiniaty 8 ver. 2002 roku No 2866-IV [Law of Ukraine on ensuring equal rights and opportunities for women and men: from September 8, 2005 No. 2866-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy Pro zapobigania ta protidii domashnomu nasulstu: pryiniaty 7 grud. 2017 roku № 2229-VIII. [Law of Ukraine on preventing and combating domestic violence: from December 7, 2017 No. 2229-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy Pro vnesennya zmin do Kriminalnogo ta Kriminalno-procesualnogo kodeksiv Ukrayiny z metoyu realizacii zatverdzhennya Konventsii Radu Evropu pro zapobigania nasulstu stosovno zhinok i domashnomu nasulstu ta borotbu»: pryiniaty 6 grud. 2017 roku № 2229-VIII. [Law of Ukraine on Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence Against Women and Domestic Violence and Combating These Phenomena: from December 7, 2017 No. 2229-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].

5. Politova, A. (2023). Formu genderno obumovlenogo nasulstva v umovah zbroinogo konfliktu (viyskovogo stanu) [Forms of gender-based violence in conditions of armed conflict (martial law)]. *Analytical and comparative jurisprudence 2023 No. 2*. Retrieved from: <https://app-journal.in.ua/2023-2-2> [in Ukrainian].

6. Romanova, N. (2024). Zabezpechenia gendernoi rivnosti v sektori bezpeku i oboronu: implementacia mizhnarodno-pravovuh standartiv u zakonodavstvo Ukrainy [Ensuring gender equality in the security and defense sector: implementation of international legal standards in the legislation of Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

7. Nacionalniy plan diy z vukonanna rezolucii Radu Bezpeku OON 1325 "Zhinku, mur, bezpeka" na period do 2025 roku [National Action Plan for the Implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" for the period until 2025.] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>. [in Ukrainian].

8. NATO/EAPC. Women, Peace and Security: Policy and Action Plan 2018. Retrieved from: https://natolibguides.info/ld.php?content_id=32437209. [in English].

9. Videnska deklaraciav Vsesvitnoi Conferencsie z prav ludunu pid egidou OON 1993 [Vienna Declaration of the World Conference on Human Rights under the auspices of the United Nations dated 09.10.1993]. Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/mu93378?ed=1993_10_09 [in Ukrainian].

10. Rome Statute of the International Criminal Court. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (date of application 15.10.2024) [in English].

11. UN Women in Ukraine. Assessment of gender impact on the security and defense sector of Ukraine in 2017. Retrieved from: https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2018/Gender%20Impact%20Assessment%20Ukraine%202017_EN_fin.pdf [in English].

12. Pro zatverdzhennya planu zahodiv z realizacii Konceptiy gendernoi rivnosti: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 27.01.2023 r. No№ 79-p. r. [On the approval of the plan of measures for the implementation of the Concept of Communication in the field of gender equality: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 27, 2023 No. 79-p.]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-kontseptsii-komunikatsii-u-s79-270123> [in Ukrainian].

13. Pro organizatsiyu vukonannya Planu zahodiv z realizaciyi Konceptiy u sfery gendernoi rivnosti Doruchennya Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 10.03.23 39/01/37. [On the organization of the implementation of the Action Plan for the implementation of the Communication Concept in the field of gender equality: Instruction of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine 39/01/37 dated 10.03.23]. Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/upload/1/6/2/0/1/2/dorucennia-mvs-39.pdf>. [in Ukrainian].

УДК 342.111.53:303.052

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-8>

Серета Валерій В'ячеславович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права і процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7249-0323>

КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ОРГАНІВ МВС УКРАЇНИ

У статті на підставі комплексного системного аналізу чинного законодавства, що забезпечує реалізацію конституційних норм, розглянуто питання контролю та нагляду у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи органів МВС України. Методологічну основу статті склали загальнонаукові, приватні та спеціальні методи пізнання, основним з яких є діалектичний метод. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи органів МВС України засобами контролю та нагляду. Вказано, що удосконалення нормативно-правової бази потребує глибокого осмислення і повинно входити у зону уваги законодавця та суб'єктів правозахисної діяльності з метою оптимізації контролю та нагляду з їх боку. Зазначена діяльність суб'єктів контролю та нагляду розглянуто щодо чинного законодавства та правових позицій Європейського Суду з прав людини. Це зумовлено посиленням ролі суб'єктів національної правозахисної діяльності щодо реалізації законодавства, яке гарантує реалізацію особами у місцях несвободи своїх прав, свобод і законних інтересів. Детально розглянуто: парламентський, президентський контроль, контроль Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадський контроль. З метою оптимізації заходів щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи органів МВС України запропоновано нові підходи до удосконалення законодавства і організації діяльності суб'єктів правового захисту, що передбачають кодифікацію законодавства, яке би координувало діяльність суб'єктів, які повинні безпосередньо забезпечити права, свободи та законні інтереси у зазначених спеціалізованих закладах.

Ключові слова: місця несвободи, види контролю, парламентський, президентський, громадський, органи виконавчої влади, система правових норм.

Sereda Valery. CONTROL AND SUPERVISION IN THE FIELD OF PROVIDING RIGHTS AND FREEDOMS IN PLACES OF LOCATION OF FREEDOM OF THE MIA OF UKRAINE

The article, based on a comprehensive systematic analysis of current legislation that ensures the implementation of constitutional norms, considers the issue of control and supervision in the sphere of ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of persons in places of forced detention by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The methodological basis of the article made up of general scientific, private and special methods of cognition, the main one of which is the dialectical method. The object of the study is social relations that formed in the sphere of ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of persons in places of forced detention by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine by means of control and supervision. It indicated that the improvement of the regulatory and legal framework requires a deep understanding and should be included in the area of attention of the legislator and the subjects of human rights activities in order to optimize control and supervision on their part, on human rights. This is due to the strengthening of the role of the subjects of national human rights protection activities regarding the implementation of the legislation, which guarantees the implementation by persons in places of forced detention of their rights, freedoms and legitimate interests. Considered in detail: parliamentary, presidential control, control of the Cabinet of Ministers of Ukraine, other bodies of executive power and local self-government, public control. In order to optimize measures to ensure the rights, freedoms and legitimate interests of persons in places of forced detention, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine proposed new approaches to improving legislation and organizing the activities of legal protection entities, which provide for the codification of legislation that would coordinate the activities of entities that must to directly ensure rights, freedoms and legitimate interests in the specified specialized institutions.

Key words: places of deprivation of liberty, types of control, parliamentary, presidential, public, bodies of executive power, system of legal norms.

Вступ. Забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, які перебувають у місцях несвободи органів МВС України, є проблемою, яка потребує постійної уваги. Попри наявність системи правового захисту, реалізація прав, свобод, законних інтересів забезпечується законодавчо та організаційно. Ця проблема ще більше актуалізується за умов декриміналізації, вдосконалення міграційної політики, переведення низки злочинних діянь у розряд адміністративних провин, що зумовлює збільшення кількості осіб у зазначених місцях. Суттєвий вплив має режим воєнного стану [1, с. 157–158].

Аналіз міжнародного та національного законодавства, інших нормативно-правових актів, конвенцій, рішень Конституційного Суду України у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи МВС України свідчить про достатність правової бази.

Загальні та окремі питання реалізації контролю і нагляду у сфері забезпечення прав і свобод осіб у місцях несвободи органів МВС України розглядали у працях українських вчені: В. Б. Авер'янов, С. М. Алфьоров, О. М. Бандурка, А. І. Берлач, М. Г. Вербенський, О. П. Гетьманець, І. П. Голосніченко, С. М. Гусаров, К. Ф. Гуценко, С. Ф. Денисюк, С. С. Єсімов, М. В. Ковалів, Т.О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, А. М. Куліш, В. А. Ліпкан, Р. С. Мельник, В. І. Олефір, О.І. Остапенко, А.М. Подоляка, Т.О. Проценко, С.Г. Стеценко, І.М. Шопіна, В.О. Шамрай та ін.

З'ясування правової природи місць примусової ізоляції органів МВС України, характеру порушень прав, свобод і законних інтересів осіб, які утримуються, причин і умов їх порушень дозволяє виробити заходи вдосконалення законодавчих гарантій забезпечення та покращення організаційно-управлінського механізму у цій сфері.

Мета статті – дослідити контроль та нагляд у сфері забезпечення прав і свобод у місцях несвободи органів МВС України.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові, приватні та спеціальні методи пізнання. Використання

методу формальної логіки дозволило сформулювати основні поняття стосовно розроблюваної проблеми. Метод порівняльного правознавства, що включає аналіз змісту прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи дав можливість виявити загальне та особливе у правовому регулюванні забезпечення. Застосування приватно-наукових методів пізнання – аналіз, синтез, метод порівняння, дозволило з'ясувати специфіку контролю та нагляду в досліджуваній сфері. Системний метод був використаний при систематизації знань отриманих у ході дослідження. Структурно-функціональний метод був використаний щодо аналізу контрольно-наглядової діяльності у досліджуваній сфері. З його допомогою сформульовано напрями вдосконалення контролю забезпечення прав і свобод людини та громадянина в місцях несвободи. Використання зазначених методів дозволило повно та об'єктивно провести дослідження.

Результати. Порушення прав, свобод і законних інтересів та фактори, що їх зумовлюють, показують, що в основі причинного комплексу лежить невиконання законодавчих приписів, недосконалість у цій частині нормативно-правової бази. Порушення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи виявляються внаслідок контрольно-наглядової діяльності. При її здійсненні виявляються вузькі місця у правовому регулюванні зазначених питань. Це зумовлює роль і значення контролю та нагляду за здійсненням законодавчих розпоряджень у справі вдосконалення правових засад у досліджуваній сфері.

Здійснення контролю та нагляду в досліджуваній сфері регламентується на міжгалузевому та на галузевому рівнях. До перших належать закони, що регламентують здійснення контролю та нагляду за розглянутими місцями незалежно від відомчої належності. До давньої категорії відносяться Закон України «Про попереднє ув'язнення», Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінально-виконавчий кодекс України і інші [2–4].

Законодавчими актами другої групи є нормативні акти, в яких акцентується увага на контролі щодо конкретних видів місць несво-

боди. Законодавець передбачає контроль та нагляд, але у профільних законах не наводиться визначення цих понять. У науковій літературі з цього питання мають місце різні точки зору.

Контроль та нагляд, на думку Л. В. Сороки, представляють різні форми державно-управлінської діяльності. Контроль представляє загальну форму здійснення виконавчої, пов'язану з перевіркою виконання раніше прийнятих рішень. Нагляд, на відміну контролю, може бути обмежений будь-якими параметрами лише на рівні панівного суб'єкта [5].

Контроль та нагляд виконують превентивну роль. Норми інституту превенції впливають на суспільні відносини з метою формування правомірної поведінки, попередження протиправної поведінки, інших негативних соціальних явищ [6, с. 41].

Зіставлення наукових точок зору дозволяє визначити підстави, що дозволяють відрізнити їх один від одного. Такими підставами є: характер повноважень наглядових і контрольних органів; ступінь оперативності вжитих заходів; суб'єкти, які здійснюють нагляд та контроль, їхню підпорядкованість.

Говорячи про повноваження, слід зазначити, що на відміну від суб'єктів контролю, прокурор, який здійснює нагляд, має право вимагати здійснення певних дій у зв'язку з порушенням прав і свобод громадян, притягнення винних осіб до відповідальності.

Органи, які здійснюють нагляд, на відміну від контрольних органів, можуть застосовувати заходи адміністративного примусу. Свідченням оперативності заходів, що вживаються при нагляді є право прокурора звільняти осіб, незаконно затриманих в адміністративному порядку. На відміну від контрольних органів, органи нагляду наділені широким переліком повноважень у сфері прийняття актів реагування.

Ведучи мову про суб'єктів, які здійснюють нагляд і контроль, слід сказати, що, на відміну від нагляду, контроль можуть здійснювати державні та громадські формування. У системі контролю за забезпеченням прав, свобод і законних інтересів осіб, які перебувають у місцях несвободи, особливе місце посідають

органи державної влади та управління. Особливість визначається тим, що вони мають відповідні компетенції здійснювати контроль у досліджуваній сфері на державному рівні. Вони мають можливість вживати заходів щодо усунення недоліків, виявлених при здійсненні контрольних функцій на системній основі, запобігати порушенням прав, свобод і законних інтересів осіб, які перебувають у місцях несвободи.

В адміністративному праві України контроль розглядається в широкому розумінні як один із способів забезпечення законності в публічному адмініструванні, як процес спостереження за дотриманням нормативно-правових актів різними суб'єктами адміністративного права [7, с. 462].

Стосовно досліджуваної сфери можна сформулювати таке визначення понять контролю та нагляду. Здійснення контролю у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи органів МВС України є діяльність органів державної влади та управління, громадських об'єднань щодо реалізації зазначеними особами прав, свобод і законних інтересів у порядку, встановленому законодавством.

Нагляд за забезпеченням прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи це діяльність органів прокуратури щодо встановлення та припинення фактів порушень прав і свобод шляхом прийняття актів, які підлягають обов'язковому виконанню [8].

Порівняльний аналіз законодавства, що регламентує здійснення контролю та нагляду за забезпеченням прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи та інших наукових точок зору, дає підстави говорити про наявність парламентського, президентського, урядового, відомчого, судового, громадського контролю, контролю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурорського нагляду.

Вивчення змісту зазначених видів контролю дозволяє зробити висновок, що їх можна класифікувати наступним чином: контроль, який здійснюється на системній основі, що носить в основному загальний характер, без-

відносно дотримання прав, свобод і законних інтересів щодо конкретної особи, контроль та нагляд, спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів конкретної особи.

Ці види контролю та нагляду можна віднести до загального та спеціального контролю та нагляду. Першу групу становлять парламентський, президентський та урядовий контроль, другу групу – відомчий, судовий, громадський контроль, прокурорський нагляд. Зазначені види контролю та нагляду відрізняються рівнем системності та оперативністю, конкретністю вжиття заходів відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів, обов'язковістю їх виконання.

Наприклад, норма Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо тримання під вартою підозрюваних і обвинувачених у скоєнні кримінальних правопорушень покладає на адміністрацію місць тримання під вартою обов'язок виконувати постанови прокурора щодо порядку тримання під вартою.

З огляду на достатнє висвітлення у науковій літературі теми парламентського, президентського і урядового видів контролю, а також опосередкований характер стосовно місць несвободи МВС України зазначені види реалізуються у загальній формі, наскільки це узгоджується із темою контролю та нагляду.

Загальний контроль у формі парламентського, президентського і урядового контролю полягає у тому, що при їх здійсненні на законодавчому рівні можуть прийматися нові закони, інші нормативно-правові акти, вносяться зміни до чинного законодавства та у інші нормативно-правові акти, що дозволяє на системному рівні усувати наявні недоліки, удосконалювати умови перебування осіб у місцях несвободи. Це дозволяє реалізувати права, свободи та законні інтереси, передбачені Конституцією та законами України.

Парламентський контроль. Його форми визначаються Законами України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективної реалізації парламентського контролю», «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України», «Про регламент Верховної Ради України» [9–11].

Формами парламентського контролю є:

- заслуховування Верховною Радою України щорічних звітів Кабінету Міністрів України про результати діяльності, у тому числі відповіді на питання, поставлені депутатами Верховної Ради;

- направлення запитів депутатами Верховної Ради;

- заслуховування на засіданнях комітетів Верховної Ради України інформації членів Кабінету Міністрів України, керівників і посадових осіб органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідей зазначених посадових осіб на запитання депутатів Верховної Ради щодо «години запитань до Уряду», заслуховування інформації посадових осіб на засіданнях комітетів та комісій Верховної Ради України;

- заслуховування Верховною Радою України щорічних доповідей Генерального прокурора України про стан законності та правопорядку в Україні та про виконану роботу щодо їх зміцнення;

- проведення парламентських слухань;

- проведення парламентських розслідувань. Як пріоритетну мету цієї форми контролю визначено захист права та свободи людини і громадянина щодо Закону «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України».

Парламентський контроль здійснюється у такій формі, як призначення Верховною Радою України Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини. У плані вдосконалення законодавства щодо цього виду контролю заслуговує на пропозицію про необхідність визначення у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» поняття парламентського контролю [12]. Це може сприяти більш чіткому розумінню визначення контролю та його форм.

Президентський контроль. Контроль забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини загалом та у місцях несвободи МВС України здійснює Президент України. Основними формами контролю, який він здійснює, є підписання законів, видання указів.

Щодо нормативно-правових актів, які видаються Президентом України, у порядку

прикладу можна навести Указ «Про Національну стратегію у сфері прав людини» [13]. Указ, зокрема, зобов'язує державні органи, органи місцевого самоврядування, державні та комунальні установи, юридичні особи, які здійснюють публічно значущі функції, щорічно подавати до Офісу Президента України інформацію про результати реалізації Національної стратегії.

Урядовий контроль. Законодавець визначає форми контролю, які здійснюються Кабінетом Міністрів України, юридичними особами, підпорядкованими Уряду, зокрема, вживає заходів щодо підтримки інститутів громадянського суспільства.

Окремі законодавчі акти виділяють форми контролю, здійснювані відповідними посадовими особами. Серед таких актів – Закон України «Про попереднє ув'язнення». Закон встановлює, що нагляд за дотриманням закону здійснює прокурор (ст. 22).

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлює [14]:

– відвідувати місця несвободи; запитувати та отримувати відомості, документи та матеріали, необхідні для розгляду скарг; отримувати пояснення посадових осіб та державних службовців місць несвободи з питань, що підлягають з'ясуванню під час розгляду скарг;

– проводити самостійно або спільно з компетентними державними органами, посадовими особами та державними службовцями перевірку діяльності місць несвободи та їх посадових осіб.

Характерною рисою наведених видів контролю, здійснюваних зазначеними суб'єктами, є те, що забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи не є основними компетенціями. Вони здійснюють їх поряд з іншими компетенціями.

Можна зробити висновок, що контроль та нагляд є основною системою захисту прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи. Контроль полягає у діяльності;

– державних органів влади та управління, громадських об'єднань щодо реалізації особами в місцях несвободи прав, представників міжнародних організацій на підставі відповідних міжнародних договорів України;

– вищих посадових осіб місцевих органів влади України, представників Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України в межах відповідних територій;

– депутатів Верховної Ради України, депутатів представницького місцевого органу державної влади, уповноважених місцевим органом державної влади у межах відповідних територій;

– Генерального прокурора України, уповноважених прокурорів, які здійснюють нагляд за виконанням законів адміністраціями місць утримання затриманих та ув'язнених під варту в межах відповідних територій;

– члени громадських наглядових комісій у порядку, передбаченому Кримінально-виконавчим кодексом України, у межах відповідних територій.

Нагляд виражається у діяльності органів прокуратури щодо встановлення та припинення порушень прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи шляхом ухвалення відповідних актів прокурорського реагування, які підлягають обов'язковому виконанню.

Порівняльний аналіз законодавства, що регулює діяльність різних місць несвободи органів МВС України, дозволяє констатувати, що в ньому немає єдиного підходу до визначення видів контролю та нагляду, які здійснюються щодо них. Текстуально вони отримали закріплення у проєкті Закону України «Про правила відбування адміністративного арешту» [15].

У Інструкції про заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час досудового розслідування закріплені повноваження заступників начальників головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві – начальників слідчих управлінь (відділів) та начальників СІЗО [16]. Види контролю в інструкції не закріплені.

Контроль, його види, прокурорський нагляд мають знайти місце у законах, що регламентують діяльність усіх видів місць несвободи. Вирішенням завдання буде систе-

матизація контролю та нагляду щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях несвободи органів МВС України незалежно від їх виду.

Висновки. Розвиток законодавчої та відомчої нормативно-правової бази, що регламентує діяльність суб'єктів правової охорони та правового захисту, зумовлює необхідність удосконалення механізму її реалізації, вивчення впливу на реальне забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, які утримуються в місцях несвободи органів МВС України. Ці установи у своїй сутності виконують єдине завдання – забезпечення примусової ізоляції. Це об'єднує всі види місць несвободи та позначається на характері прав, свобод і законних інтересів осіб, які в них утримуються. Незважаючи на відмін-

ність видів місць, за особами, що в них утримуються, зберігаються базові права і свободи, закріплені в Конституції України.

Поряд із загальними правами, свободами та законними інтересами цих осіб правові положення містять значні відмінності. Ці відмінності обумовлюються різницею категорій осіб, які перебувають у місцях несвободи, підставами утримання у певній установі.

Значну роль відіграє контроль-наглядова діяльність суб'єктів, які її здійснюють: органи прокуратури, суди, громадські об'єднання, органи влади та управління, органи МВС. Базовою основою у справі вдосконалення законодавства у досліджуваній сфері є його кодифікація. Необхідний єдиний закон, який регламентує умови та порядок утримання в умовах примусової ізоляції в органах МВС України.

Список використаних джерел:

1. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. Уповноважений з прав людини Верховної Ради України з прав людини. 2023 р. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
2. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3352-12/conv>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1129-15>
5. Сорока Л.В. Державний нагляд і контроль як основа адміністративно-правового забезпечення та реалізації державних гарантій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* Том 31 (70) № 4 2020. С. 173–177.
6. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії.* 2020. Випуск 3 (9). С. 40–47.
7. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник / Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. Вид. 2-е, доп. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
8. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1697-18>
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективної реалізації парламентського контролю: Закон України від 03.12.2020 р. № 1052-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1052-20>
10. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19.12.2019 р. № 400-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/400-20>
11. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1861-17>
12. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/776/97-%D0%B2%D1%80>
13. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/280/97-%D0%B2%D1%80>
15. Проект Закону України «Про правила відбування адміністративного арешту» включеного до порядку денного Постановою Верховної Ради України № 2911-IX від 07.02.2023 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69758

16. Про затвердження Інструкції про заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час досудового розслідування: Наказ МВС України і Міністерства юстиції України від 01.10.2018 р. № 806/310/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1190-18#n7>

References:

1. Dopovid' pro stan doderzhannya ta zakhystu prav i svobod lyudyny i hromadyanyna v Ukrayini u 2022 rotsi. Upovnovazhenyy z prav lyudyny Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny. 2023 r. [Report on the state of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine in 2022. Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights]. Retrieved from: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> [in Ukrainian].
2. Pro poperednye uv"yaznennya: Zakon Ukrayiny vid 30.06.1993 r. № 3352-KHII. [On pre-trial detention: Law of Ukraine dated June 30, 1993 No. 3352-XI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3352-12/conv> [in Ukrainian].
3. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya: Zakon Ukrayiny vid 07.12.1984 r. № 8073-KH. [Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine dated December 7, 1984 No. 8073-X]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> [in Ukrainian].
4. Kryminal'no-vykonavchyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 11.07.2003 r. № 1129-IV. [Criminal and Executive Code of Ukraine: Law of Ukraine dated July 11, 2003 No. 1129-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1129-15> [in Ukrainian].
5. Soroka, L. V. (2020) Derzhavnyy nahlyad i kontrol' yak osnova administratyvno-pravovoho zabezpechennya ta realizatsiyi derzhavnykh harantiy [State supervision and control as the basis of administrative and legal provision and implementation of state guarantees]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: yurydychni nauky – Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: legal sciences*, 31 (70), 4, 173–177 [in Ukrainian].
6. Yesimov, S. S. (2020) Preventyvne rehulyuvannya: teoretychni aspekty [Preventive regulation: theoretical aspects]. *Sotsial'no-pravovi studiyi – Social and legal studies*, 3 (9), 40–47 [in Ukrainian].
7. Administratyvne pravo Ukrayiny (zahal'na chastyna) : navchal'nyy posibnykm (2021). [Administrative law of Ukraine (general part) : study guide]. O.I. Ostapenko ta in. L'viv : Spolom [in Ukrainian]
8. Pro prokuraturu: Zakon Ukrayiny vid 14.10.2014 r. № 1697-VII [About the Prosecutor's Office: Law of Ukraine dated 14.10.2014 No. 1697-VII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1697-18> [in Ukrainian].
9. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo zabezpechennya efektyvnoyi realizatsiyi parlament's'koho kontrolyu: Zakon Ukrayiny vid 03.12.2020 r. № 1052-IKH. [On making changes to some laws of Ukraine to ensure the effective implementation of parliamentary control: Law of Ukraine dated December 3, 2020 No. 1052-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1052-20> [in Ukrainian].
10. Pro tymchasovi slidchi komisiyi i tymchasovi spetsial'ni komisiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 19.12.2019 r. № 400-IKH. [On temporary investigative commissions and temporary special commissions of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine dated December 19, 2019 No. 400-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/400-20> [in Ukrainian].
11. Pro Rehlament Verkhovnoyi Rady Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 10.02.2010 r. № 1861-VI [On the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine dated February 10, 2010 No. 1861-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1861-17> [in Ukrainian].
12. Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny: Zakon Ukrayiny vid 23.12.1997 r. № 776/97-VR [About the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for human rights: Law of Ukraine dated 12.23.1997 No. 776/97-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/776/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
13. Pro Natsional'nu stratehiyu u sferi prav lyudyny: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 24.03.2021 r. № 119/2021 [On the National Strategy in the field of human rights: Decree of the President of Ukraine dated March 24, 2021 No. 119/2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> [in Ukrainian].
14. Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini: Zakon Ukrayiny vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR. [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997 No. 280/97-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/280/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
15. Proyekt Zakonu Ukrayiny «Pro pravyla vidbuvannya administratyvnoho areshtu» vklyuchenoho do poryadku dennoho Postanovoyu Verkhovnoyi Rady Ukrayiny № 2911-IKH vid 07.02.2023 r. [The draft Law

of Ukraine "On the Rules of Serving Administrative Arrest" included in the agenda by Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 2911-IX dated 02/07/2023]. Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69758 [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennya Instruktsiyi pro zakhody shchodo dotrymannya vymoh zakonodavstva pry zatrymanni bez ukhvaly slidchoho suddi, sudu osib, pidozryuvanykh u vchynenni zlochynu, ta obranni stosovno pidozryuvanykh zapobizhnoho zakhodu – trymannya pid vartoyu pid chas dosudovoho rozsliduvannya: Nakaz MVS Ukrayiny i Ministerstva yustyttsiyi Ukrayiny vid 01.10.2018 r. № 806/310/5. [On the approval of the Instruction on measures to comply with the requirements of the legislation in the case of detention without a warrant of an investigating judge, a court of persons suspected of committing a crime, and the selection of a preventive measure for suspects – detention during a pre-trial investigation: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the Ministry of Justice of Ukraine dated 01.10. .2018 No. 806/310/5]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1190-18#n7> [in Ukrainian].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-9>

Уткіна Марина Сергіївна,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства

Сумського державного університету,

вулиця Харківська, 116, Суми, 40007, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3801-3742>

ІНСТИТУЦІЙНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА СТРАТЕГІЧНІ ВИКЛИКИ ДІЯЛЬНОСТІ АРМА У СФЕРІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ¹

У статті автором розглянуто проблематику функціонування Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (Агентства з розшуку та менеджменту активів – АРМА). Зокрема проаналізовано ефективність даної інституції й основні стратегічні виклики, із якими вона стикається в контексті реалізації антикорупційної політики та заходів. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує в собі правові, економічні та управлінські аспекти функціонування АРМА. Автором було проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює діяльність інституції. Також була проаналізована відповідність законодавчих механізмів міжнародним й європейським стандартам та практикам. У статті було досліджено вплив інституційних факторів на ефективність діяльності АРМА, включаючи організаційну структуру й фінансове забезпечення. Констатовано, що ефективність діяльності інституції значною мірою залежить від рівня взаємодії із іншими правоохоронними та державними органами, а також від підтримки громадянського суспільства. Автором у статті були виокремлені стратегічні виклики, що стоять перед АРМА. Зокрема до них були віднесені: проблеми із забезпеченням прозорості та підзвітності управління активами; низька ефективність реалізації стратегії управління конфіскованими активами; труднощі, пов'язані із повернення активів, виведених за кордон; проблемні аспекти щодо довіри до АРМА з боку суспільства та міжнародних партнерів, що впливає на загальний рівень ефективності антикорупційної політики. Були запропоновані можливі рекомендації та напрями удосконалення й підвищення інституційної ефективності АРМА. Було наголошено на можливості удосконалення нормативно-правового регулювання, зміцнення інституційної спроможності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів та посилення міжнародної співпраці та взаємодії у сфері управління активами. Одним із ключових елементів національної антикорупційної інфраструктури було названо формування довіри до Агентства. Зокрема автором було наголошено на необхідності посилення громадського контролю та залучення міжнародної експертизи до процесу управління активами, з метою забезпечення підвищення довіри до діяльності Агентства. Підвищення інституційної ефективності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів є критичним для досягнення загальної мети антикорупційної політики України, а саме – зменшення рівня корупції, забезпечення прозорості та зміцнення довіри до державних інституцій.

Ключові слова: антикорупційна інфраструктура, антикорупційна політика, громадський контроль, інституційна ефективність, міжнародна співпраця, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА).

Utkina Maryna. INSTITUTIONAL EFFECTIVENESS AND STRATEGIC CHALLENGES OF ARMA'S ACTIVITY IN THE FIELD OF ANTI-CORRUPTION POLICY

In the article, the author considered the functioning problems of the National Agency of Ukraine for Finding, Tracing and Management of Assets Derived from Corruption and Other Crimes (Asset Recovery and Management Agency – ARMA). In particular, the effectiveness of this institution and the main strategic challenges it faces in implementing anti-corruption policies and measures are analysed. The research is based on an interdisciplinary approach that combines legal, economic and managerial aspects of ARMA functioning. The author analysed the legal framework governing the institution's activities. Compliance of legislative mechanisms with international

¹ Робота виконана в рамках проєкту «Корупція в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови : оптимальна модель протидії (номер державної реєстрації 0124U000556)».

and European standards and practices was also analysed. The article investigated the influence of institutional factors on the effectiveness of ARMA activities, including organisational structure and financial support. It was established that the effectiveness of the institution's activity largely depends on the level of interaction with other law enforcement and state bodies, as well as on the support of civil society. In the article, the author highlighted the strategic challenges facing ARMA. In particular, the following were included: problems with ensuring transparency and accountability of asset management; low efficiency of implementation of the strategy of management of confiscated assets; difficulties associated with the return of assets taken abroad; problematic aspects regarding trust in ARMA on the part of society and international partners, which affects the overall level of effectiveness of anti-corruption policy. Possible recommendations and directions for improving and increasing the institutional efficiency of ARMA were proposed. It emphasised the possibility of improving regulatory and legal regulation, strengthening the institutional capacity of the National Agency of Ukraine for Finding, Tracing and Management of Assets Derived from Corruption and Other Crimes, and strengthening international cooperation and interaction in asset management. One of the critical elements of the national anti-corruption infrastructure was the formation of trust in the Agency. In particular, the author emphasised the need to strengthen public control and involve international expertise in asset management to ensure increased trust in the Agency's activities. Increasing the National Agency of Ukraine for Finding, Tracing and Management of Assets Derived from Corruption and Other Crimes is critical for achieving the overall goal of Ukraine's anti-corruption policy: reducing corruption, ensuring transparency and strengthening trust in state institutions.

Key words: anti-corruption infrastructure, anti-corruption policy, public control, institutional effectiveness, international cooperation, the National Agency of Ukraine for the Identification, Search and Management of Assets Obtained from Corruption and Other Crimes (ARMA).

Вступ. Проблема інституційної ефективності та стратегічних викликів діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) актуалізується у контексті реалізації антикорупційної політики держави. З моменту свого створення АРМА було визначене як важливий інституційний елемент національної антикорупційної інфраструктури, покликаний забезпечити належне управління активами, що конфісковані або арештовані в рамках протидії й боротьби з корупційними та іншими злочинами. Однак, на практиці зазначене вище Агентство стикається з низкою суттєвих викликів, які впливають на його спроможність ефективно виконувати свої функції та досягати стратегічних цілей. Основна проблема полягає в обмеженні можливості АРМА щодо своєчасного повернення активів, виведених за кордон, та належного управління внутрішніми ресурсами. Однією із перешкод щодо підвищення ефективності діяльності АРМА є низький рівень суспільної довіри, що викликаний браком прозорості та підзвітності агентства перед громадськістю та міжнародними партнерами. З урахування зазначеного вище, актуалізується необхідність системного дослідження й аналізування

інституційної ефективності діяльності АРМА та визначення стратегічних викликів, що постають перед Агентством.

Стан дослідження. З урахуванням того, що АРМА було утворено відносно нещодавно, у грудні 2015 р. [1], то дослідження інституційної ефективності та стратегічних викликів діяльності АРМА у сфері антикорупційної політики є відносно новою тематикою дослідження. Питання ефективного управління конфіскованими та арештованими активами, а також повернення незаконно виведених коштів привертають дедалі більше уваги на тлі зростання міжнародної співпраці у сфері антикорупційної політики та інтеграції України до європейської правової спільноти. Зокрема, історія формування та передумови виникнення АРМА були досліджені у науковій статті Г. Буйджі [2]. А. Давидюк [3] у своєму дисертаційному дослідженні провів комплексний аналіз питань правового забезпечення публічного адміністрування у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. О. Домбровська, О. Ховпун та Т. Часова дослідили питання міжнародної співпраці щодо розшуку та повернення активів [4]. Проте, незважаючи на наявність наукових досліджень у цій сфері, питання інституцій-

ної ефективності АРМА та його ролі в системі антикорупційної політики залишаються недостатньо висвітленими.

Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу інституційної ефективності діяльності Національного агентства з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), а також визначення основних стратегічних викликів, з якими Агентство стикається в контексті реалізації антикорупційної політики України.

Результати. З урахуванням того, що проблематика ефективного управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, є одним із ключових елементів антикорупційної політики сучасних держав. АРМА відіграє важливу роль у системі органів, відповідальних за боротьбу з корупцією, забезпечуючи управління та повернення активів, що були незаконно виведені або отримані. Подібні інституції функціонують у всіх країнах-членах Європейського Союзу, а також у більшості світових юрисдикціях. Це зумовлено тим, що відповідно до Рішення Ради Європейського Союзу (2007/845/ЖНА від 06.12.2007) держави-учасниці ЄС повинні заснувати офіси з питань розшуку та повернення активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні (або надати аналогічні повноваження існуючим органам) [5].

Вітчизняна нормативно-правова база, що регулює діяльність АРМА, відповідає основним європейським та міжнародним стандартам у сфері управління конфіскованими активами. Зокрема, діяльність Агентства регулюється вже згаданим Законом України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [1]. Однак, слід наголосити, що законодавчі механізми в Україні мають певні недоліки, зокрема відсутність чіткого регламентування окремих процедур та неузгодженість між різними нормативними актами, що обмежує ефективність виконання функцій АРМА. Таким чином, доцільно зазначити про пряму залежність і кореляцію ефектив-

ності роботи АРМА до інституційних факторів. Р. Стрельников запропонував розглядати «інституціональні фактори» як причину, що характеризує структуру стимулів і неформальних правил у процесі вибору альтернативного рішення під час взаємодії соціально-економічних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб, організацій) та їх груп [6, с. 59].

На нашу думку, інституційні фактори необхідно розглядати як певного роду умови та норми, які визначають правила й механізми функціонування конкретних систем, у нашому випадку – АРМА. На офіційному сайті АРМА міститься інформація щодо «Основних показників діяльності у сфері виявлення та розшуку активів», які більшою мірою складаються із кількісних показників (віртуальні активи, автомобільний транспорт (од.), грошові кошти, деревина, житлова нерухомість тощо). Аналізуючи інституційні фактори та з урахуванням зазначеного вище, пропонуємо до них віднести наступні :

- (1) організаційна структура АРМА;
- (2) кадровий потенціал АРМА;
- (3) рівень фінансового забезпечення АРМА;
- (4) ступінь взаємодії з іншими державними інституціями.

Одним із найважливіших елементів, які необхідно розглядати при визначенні ефективності діяльності АРМА – це організаційна структура. Дослідження ефективності університетів підтверджують, що ефективна організаційна структура, яка передбачає чіткий розподіл ролей та обов'язків, позитивно впливає на діяльність установ. Наприклад, централізована управлінська структура або створення спеціалізованих відділів може підвищити ефективність роботи завдяки зменшенню дублювання функцій та підвищенню відповідальності [7]. Централізована організаційна структура АРМА надає можливість приймати ключові рішення керівництву інституції, що, у свою чергу, дозволяє зменшити ризику та мати більш чітку координацію. Проте, як і централізація в будь-якій інституції, вона може сповільнити процес ухвалення рішень, особливо в контексті постійних змін, критичних ситуацій тощо. У той же час

децентралізація може вирішити ці питання, створюючи ризики недостатнього контролю та складності у координації. Таким чином, чіткий розподіл відповідальності, ефективна комунікація, гнучкість та злагоженість підрозділів створюють основу для успішного функціонування АРМА. Водночас постійний моніторинг та адаптація структури до нових умов дозволяють інституції залишатися ефективним інструментом у боротьбі з так званими «фінансовими» й «економічними» злочинами та управлінні конфіскованими активами.

Проте, на нашу думку, основним недоліком є те, що АРМА є підзвітним Верховній Раді України, підконтрольним та відповідальним перед Кабінетом Міністрів України [1]. З урахуванням цього, інституційне підпорядкування АРМА ставить під сумнів питання щодо операційного незалежності від уряду.

Наступний критерій, виділений нами – кадровий потенціал. Наявність кваліфікованих кадрів є ключовими чинниками ефективної роботи будь-якої інституції. Зокрема, інституції із більш високим рівнем залученості персоналу, часто демонструють вищі показники ефективності. Залучення професійних кадрів з відповідною освітою та досвідом, а також забезпечення умов для їх професійного розвитку, можуть суттєво підвищити ефективність роботи [8]. У контексті кадрової політики, згідно з Планом роботи Національного агентства з питань виявлення, розшуку та управління активами [9], одним із пріоритетних завдань АРМА є забезпечення установи кваліфікованим персоналом для належного виконання її функцій. Зокрема, індикатором ефективності реалізації кадрової політики є повноцінне укомплектування штату для успішного здійснення функцій виявлення, розшуку та управління арештованими активами, особливо тими, що були одержані внаслідок корупційних та інших злочинів. На нашу думку, такі кроки свідчать про усвідомлення АРМА важливості кадрового потенціалу та потреби в системному підході до його розвитку.

Наступним інституційним критерієм ефективності діяльності АРМА було виокремлено фінансове забезпечення. Фінансове забез-

печення та наявність достатніх ресурсів для реалізації завдань є важливими факторами, що впливають на ефективність діяльності. Дослідження демонструють, що нестача фінансування призводить до обмеження можливостей інституцій реалізовувати ефективні програми та ініціативи, а це, в свою чергу, знижує результативність діяльності [10]. Відповідно до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [1] фінансове забезпечення АРМА здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, а фінансування за рахунок будь-яких інших джерел забороняється, крім випадків, передбачених міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, або проектами міжнародної технічної допомоги. Вважаємо, що такого роду обмеження має на меті забезпечити прозорість та незалежність фінансування агентства, запобігаючи можливому впливу зовнішніх джерел на його діяльність. У свою чергу, такі фінансові рамки накладають певні обмеження на АРМА, особливо в контексті недостатнього фінансування. Якщо ресурсів недостатньо, це може ускладнити найм кваліфікованих кадрів, закупівлю новітніх технологій та проведення аналітичної роботи, що впливає на загальну ефективність агентства. Належне фінансування дає можливість забезпечити повноцінну матеріально-технічну підтримку, а також покрити витрати на необхідну професійну підготовку та розвиток персоналу, що підвищує спроможність агентства ефективно виконувати свої функції у довгостроковій перспективі.

У серпні 2024 р. було відзначено, що за вісім років АРМА перерахувало до Державного бюджету найбільше суму від управління арештованими активами – 781, 4 млн. [11]. Насправді слід наголосити, що лише останні три роки видатки із Державного бюджету на утримання АРМА становили меншу суму, аніж дохід, або ж перераховані суми АРМА. Таким чином, слід зазначити, що нарешті АРМА почало окупувати витрати Державного

бюджету на свою діяльність. А таким чином, у цьому аспекті ми можемо наголошувати на ефективності діяльності інституції.

Ще одним критерієм, який можна і необхідно розглядати в контексті ефективності діяльності АРМА у сфері антикорупційної політики – рівень взаємодії із іншими органами та інституціями. Зокрема, даний інституційний фактор впливає на ефективність досягнення цілей. Співпраця з органами правопорядку, судовими інституціями, й іншими державними агентствами може прискорити реалізацію завдань та зменшити витрати часу і ресурсів. Крім того, ефективність АРМА залежить від рівня взаємодії з іншими правоохоронними та державними органами. Відсутність належної координації та чіткого розподілу функцій призводить до затягування процесів управління активами та зниження загальної ефективності антикорупційних заходів. Канікі [12] у своєму дослідженні наголошує, що для успішного повернення активів необхідна прозора та ефективна взаємодія між агентствами, що включає забезпечення контролю та відповідальності на всіх етапах процесу. Зокрема, вважаємо, що такими ключовими аспектами, де взаємодія є критично важливою є: обмін інформацією (доступ до надійної та актуальної інформації дозволяє оперативно виявляти та арештовувати незаконні активи. Правоохоронні органи можуть надавати важливу інформацію щодо походження активів, особливо у справах, пов'язаних з корупцією, фінансовими злочинами і т.д.); процесуальна співпраця (відкриття та закриття проваджень, а також встановлення правових обмежень на активи вимагають злагоджених дій між АРМА, судовою системою та органами досудового розслідування); міжнародна співпраця (участь у міжнародних ініціативах та платформах обміну інформацією, таких як Європол та Інтерпол) й ін.

У свою чергу, аналізуючи діяльність АРМА, слід також наголосити і на тому, що інституція стикається з низкою стратегічних викликів, які обмежують можливості ефективного виконання покладених функцій. Серед основних викликів можна виокремити наступні.

(1) забезпечення прозорості та підзвітності управління активами. Відсутність чітких механізмів звітності та недостатня відкритість інформації про управління активами знижують рівень довіри з боку суспільства та міжнародних партнерів;

(2) низька ефективність реалізації стратегії управління конфіскованими активами. Процеси реалізації активів часто затягуються через бюрократичні перепони, що призводить до втрати вартості активів та зниження їх економічного ефекту для держави;

(3) труднощі з поверненням активів, виведених за кордон. Процес повернення активів, виведених за межі України, стикається з правовими та дипломатичними перешкодами, що ускладнює досягнення стратегічних цілей агентства;

(4) низький рівень довіри з боку суспільства та міжнародних партнерів. На нашу думку, невпевненість у прозорості та ефективності діяльності АРМА, а також непослідовність дій агентства викликають сумніви щодо його спроможності виконувати свої функції належним чином.

Висновки. З урахуванням зазначеного вище, для підвищення інституційної ефективності діяльності АРМА, вважаємо за необхідне розглянути наступні напрями удосконалення: покращення нормативно-правового регулювання (актуалізується перегляд та адаптація чинного законодавства з урахуванням міжнародних стандартів та практик, зокрема щодо повернення активів та управління ними); зміцнення кадрової та фінансової спроможності АРМА (залучення кваліфікованих фахівців та забезпечення стабільного фінансування для впровадження сучасних технологій управління активами); підвищення рівня прозорості та підзвітності (зокрема, впровадження відкритих інформаційних систем звітності та створення платформ для громадського моніторингу діяльності агентства сприятиме формуванню довіри до АРМА) й посилення міжнародної співпраці (налагодження більш тісної співпраці з міжнародними партнерами у сфері обміну інформацією та розробки спільних стратегій щодо повернення активів є важливим аспектом для досягнення стратегічних цілей агентства).

Список використаних джерел:

1. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> (дата звернення 12 вересня 2024).
2. Буяджи Г. Історія формування та передумови виникнення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 143–147.
3. Давидюк А. М. Правове забезпечення публічного адміністрування у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Київський національний університет ім. Т. Шевченка. 2020. 21 с.
4. Домбровська О. В., Ховпун О. С., Часова Т. О. Міжнародна співпраця щодо розшуку та повернення активів. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 297–301. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.43>
5. Council Decision 2007/845/JHA of 6 December 2007 concerning cooperation between Asset Recovery Offices of the Member States in the field of tracing and identification of proceeds from, or other property related to, crime. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007D0845> (дата звернення 15 вересня 2024).
6. Стрельников Р. М. Інституціональні фактори впливу на інвестиційну діяльність інтегрованих підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Випуск 20, частина 3. С. 59–63.
7. Kupriyanova V., Estermann T., Sabic N. Efficiency of Universities: Drivers, Enablers and Limitations. In: Curaj, A., Deca, L., Pricopie, R. (eds) *European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies*. Springer. Cham. 2018. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77407-7_36
8. Mia M. A., Rangel G. J., Nourani M., Kumar R. Institutional Factors and Efficiency Performance in the Global Microfinance Industry. *Benchmarking: An International Journal*. 2023. Vol. 30, No. 2. pp. 433–459. <https://doi.org/10.1108/BIJ-06-2021-0326>
9. План роботи Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. *Офіційний сайт АРМА*. <https://arma.gov.ua/files/general/2024/04/03/20240403161848-38.pdf> (дата звернення 20 вересня 2024).
10. Sun H., Edziah B. K., Sun Ch., Kporsu A. Institutional Quality and its Spatial Spillover Effects on Energy Efficiency. *Socio-Economic Planning Sciences*. 2022. Vol. 83. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2021.101023>
11. Артемчук О. Восьмирічний рекорд: АРМА перерахувало до бюджету 781,4 мільйони за місяць. *Економічна правда*. 26 серпня 2024. <https://www.epravda.com.ua/news/2024/08/26/718477/> (дата звернення 14 вересня 2024).
12. Kaniki A. An Inquiry into the Effectiveness of Illegally Acquired Asset Management System in Tanzania. *Journal of Law and Criminal Justice*. 2019. <https://doi.org/10.15640/jlcj.v7n1a2>.

References:

1. Pro Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyivlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv [On the National Agency of Ukraine for Finding, Tracing and Management of Assets Derived from Corruption and Other Crimes] : Zakon Ukrainy vid 10 lystopada 2015 r. № 772-VIII [Law of Ukraine dated 10 November 2015 № 772-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> [in Ukrainian].
2. Buiadzhy, H. (2018). Istoriia Formuvannia ta Peredumovy Vynyknennia Natsionalnoho Ahentstva Ukrainy z Pytan Vyivlennia, Rozshuku ta Upravlinnia Aktyvamy, Oderzhanymy vid Koruptsiinykh ta Inshykh Zlochyniv [The History of the Formation and Prerequisites of the National Agency of Ukraine for Finding, Tracing and Management of Assets Derived from Corruption and Other Crimes]. *Pidpriumnytstvo, Hospodarstvo i Pravo [Entrepreneurship, Economy and Law]*, 3, 143–147 [in Ukrainian].
3. Davydiuk, A. M. (2020). Pravove Zabezpechennia Publichnoho Administruvannia u Sferi Vyivlennia, Rozshuku ta Upravlinnia Aktyvamy, Oderzhanymy vid Koruptsiinykh ta Inshykh Zlochyniv [Legal Support of Public Administration in the Field of Detection, Search and Management of Assets Obtained from Corruption and Other Crimes]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. 21 p. [in Ukrainian]
4. Dombrovska, O.V., Khovpun, O.S., & Chasova, T.O. (2023). Mizhnarodna Spivpratsia Shchodo Rozshuku ta Povnennia Aktyviv [International Cooperation in Asset Tracing and Recovery]. *Pravo i Suspilstvo [Law and Society]*, 1, 297–301. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.43> [in Ukrainian].

5. Council Decision 2007/845/JHA of 6 December 2007 concerning cooperation between Asset Recovery Offices of the Member States in the field of tracing and identification of proceeds from, or other property related to, crime. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007D0845> [in English].
6. Striel'nikov, R. M. (2018). Instyutsionalni Faktory Vplyvu na Investytsiinu Diialnist Intehrovanykh Pidpriemstv [Institutional Influence Factors on the Investment Activities of Integrated Enterprises]. *Naukovyi Visnyk Uzhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii : Mizhnarodni Ekonomichni Vidnosyny ta Svitove Hhospodarstvo [Uzhorod National University Herald. Series: International Economic Relations and World Economy]*, Vol. 20, part 3, 59–63. [in Ukrainian].
7. Kupriyanova, V., Estermann, T., & Sabic, N. (2018). Efficiency of Universities: Drivers, Enablers and Limitations. In: Curaj, A., Deca, L., Pricopie, R. (eds) *European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77407-7_36 [in English].
8. Mia, M. A., Rangel, G. J., Nourani, M., & Kumar, R. (2023). Institutional Factors and Efficiency Performance in the Global Microfinance Industry, *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 30, No. 2, 433–459. <https://doi.org/10.1108/BIJ-06-2021-0326> [in English]
9. Plan Roboty Natsionalnoho Ahentstva Ukrainy z Pytan Vyivlennia, Rozshuku ta Upravlinnia Aktyvamy, Oderzhanymy vid Koruptsiinykh ta Inshykh Zlochyniv [Plan of Work of the National Agency of Ukraine for Finding, Tracing and Management of Assets Derived from Corruption and Other Crimes]. *Official website of ARMA*. <https://arma.gov.ua/files/general/2024/04/03/20240403161848-38.pdf> [in Ukrainian]
10. Sun, H., Edziah, B. K., Sun, Ch., & Kporsu, A. (2022). Institutional Quality and its Spatial Spillover Effects on Energy Efficiency, *Socio-Economic Planning Sciences*, Vol. 83. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2021.101023> [in English]
11. Artemchuk, O. Vosmyrichnyi Rekord: ARMA Pererakhuvalo do Biudzhetu 781,4 Miliony za Misiats [An Eight-Year Record: ARMA Transferred 781,4 Million to the Budget in a Month]. *Ekonomichna Pravda [Economic Truth]*. <https://www.epravda.com.ua/news/2024/08/26/718477/> [in Ukrainian]
12. Kaniki, A. (2019). An Inquiry into the Effectiveness of Illegally Acquired Asset Management System in Tanzania. *Journal of Law and Criminal Justice*. <https://doi.org/10.15640/jlcj.v7n1a2>. [in English]

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.241.2 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-10>

Бурда Степан Ярославович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9904-311X>

ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ АСПЕКТИ

У статті здійснюється характеристика кримінально-правової природи покарання у виді довічного позбавлення волі, проводиться аналіз кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України, яке регламентує кримінально-правову характеристику, призначення та порядок виконання даного виду покарання, приділяється увага стану дотримання і забезпечення прав та обов'язків громадян, яким призначається покарання у виді довічного позбавлення волі.

Довічне позбавлення волі є найвищою мірою покарання в нашій державі, своєрідною альтернативою смертній карі, що призначається лише у виняткових випадках за вчинення особливо тяжких злочинів. Цей вид покарання застосовується завжди як основний, може призначатись як самотійно, так і у поєднанні з додатковими покараннями. На думку багатьох науковців такий вид покарання є доречним та ефективним у боротьбі зі злочинністю в Україні. Проблема полягає в тому, що досі ведуться дискусії про те, чи є покарання у виді довічного позбавлення волі достатньою альтернативою смертній карі, оскільки незважаючи на те, що у більшості держав світу відмовилися від такого виду покарання як смертна кара, однак, є ряд держав де такий вид покарання продовжує існувати.

Після проголошення Україною своєї незалежності розвиток кримінального права відбувався, головним чином, за рахунок внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України 1960 року. 5 травня 1997 року Україна підписала в Страсбурзі Протокол № 6 Європейської конвенції «Про захист прав і основних свобод людини відносно скасування смертної карі в Україні». При цьому в окремому протоколі Україна взяла на себе зобов'язання, щодо зупинення виконання смертних вироків, навіть без затвердження цього зобов'язання в парламенті.

Після скасування смертної карі кримінальне покарання у виді довічного позбавлення волі, відповідно до чинного Кримінального кодексу України, стало найсуворішим видом покарання.

Найсуворіший характер покарання у виді довічного позбавлення волі визначається істотністю і тривалістю позбавлень та обмежень прав і свобод особи, засудженої до цього покарання та позначається на порядку і умовах його встановлення, застосування і відбування.

Ключові слова: *Кримінальний кодекс, Кримінально-виконавчий кодекс, кримінальне право, кримінальна відповідальність, кримінально-виконавча установа, засуджений, довічне позбавлення волі, основне покарання, особливо тяжкий злочин, суспільна безпека.*

Burda Stepan. PUNISHMENT IN THE FORM OF LIFE IMPRISONMENT: CRIMINAL-LEGAL AND CRIMINAL-EXECUTIVE ASPECTS

The article describes the criminal-legal nature of punishment in the form of life imprisonment, analyzes the criminal and criminal-executive legislation of Ukraine, which regulates the criminal-legal characteristics, purpose and procedure of execution of this type of punishment, pays attention to the state of compliance and provision of rights and obligations of citizens who are sentenced to life imprisonment.

Life imprisonment is the highest degree of punishment in our country, a kind of alternative to the death penalty, which is imposed only in exceptional cases for the commission of particularly serious crimes. This type of punishment is always applied as the main one, it can be imposed both independently and in combination with additional punishments. According to many scientists, this type of punishment is appropriate and effective in the fight against crime in Ukraine. The problem is that there is still a debate about whether life imprisonment is a sufficient alternative to the death penalty, because although most countries in the world have abandoned the death penalty, there are still a number of countries where this type of punishment continues to exist.

After Ukraine declared its independence, the development of criminal law took place mainly due to amendments and additions to the Criminal Code of Ukraine in 1960. On May 5, 1997, Ukraine signed Protocol No. 6 of the European Convention "On the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Regarding the Abolition of the Death Penalty in Ukraine" in Strasbourg. At the same time, in a separate protocol, Ukraine undertook the obligation to stop the execution of death sentences, even without approval of this obligation in the parliament.

After the abolition of the death penalty, criminal punishment in the form of life imprisonment, according to the current Criminal Code of Ukraine, became the most severe form of punishment.

The most severe nature of punishment in the form of life imprisonment is determined by the substance and duration of deprivations and restrictions on the rights and freedoms of the person sentenced to this punishment and is determined by the order and conditions of its establishment, application and serving.

Key words: *Criminal Code, Criminal Enforcement Code, criminal law, criminal liability, criminal enforcement institution, convict, life imprisonment, main punishment, especially serious crime, public danger.*

Вступ. У сучасний період пенітенціарна система нашої держави рухається до досконалості. Проте спроби внести гуманізовані індивідуальні зміни та зняти деякі обмеження не можуть кардинально змінити його суть. За наявності правових та економічних проблем сучасну прогресивну концепцію пенітенціарних ідей не завжди можливо реалізувати.

Матеріали та методи. Метою дослідження є аналіз кримінального закону 1960 року, сучасного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, практики його застосування, проведення історико-правової та кримінально-правової характеристики покарання у виді довічного позбавлення волі.

Вагомий внесок щодо дослідження покарання у виді довічного позбавлення волі зробили ряд українських науковців, зокрема, це – М.І. Бажанов, І.Г. Богатирьов, В.Ф. Бойко, О.М. Джужа, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, Л.О. Мостепанюк, А.А. Музика, П.П. Музиченко, Н.М. Михальська, Є.С. Назимко, В.В. Сташис, А.Х. Степанюк, В.Я. Тацій, Б.О. Кирись, В.М. Трубніков, М.І. Хавронюк та інші.

Результати. Покарання призначається з метою забезпечення ефективної охорони охоронюваних нормами кримінального права суспільних відносин і запобігання вчиненню засудженими та іншими особами нових кримінальних правопорушень.

Вчинення особливо тяжких злочинів вимагає застосування покарань відповідного ступеня суворості, тому чимало держав застосовують до осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини найвищу міру покарання – смертну кару, це як винятковий, найсуворіший вид покарання, що полягає у примусовому позбавленні життя засудженого від імені держави за вироком суду [1, с. 533].

Як і в усіх країнах, що утворилися після розпаду Радянського Союзу, в Україні застосовують розстріл. Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою вступу країни до Ради Європи. Це стало однією з причин скасування в Україні смертної кари. У нашій країні мораторій на страти був введений незадовго до вступу України до Ради Європи в 1995 році. Однак через кілька місяців страти знову поновилися, і встановили, що

призупинення було прийнято без належної процедури. Події могли призвести до виключення України з Ради Європи, але мораторій на страти було відновлено в 1997 році, і з тих пір в Україні ніхто не був страчений. 29 грудня 1999 року Конституційний Суд України визнав смертну кару порушенням Конституції України та остаточно закрив шлях до відновлення смертної кари. У зв'язку з цим у 2000 році Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального закону України та остаточно виключила з офіційного списку покарань України поняття «смертна кара» [2].

Відповідно до цього Закону Кримінальний кодекс України 1960 р. доповнено ст. 25², яка передбачає, що довічне позбавлення волі за особливо тяжкі злочини застосовується у випадках, передбачених Кримінальним кодексом, якщо суд визнає неможливим призначення покарання на певний строк [3]. Донині більшість країн світу вирішили використовувати довічне ув'язнення «як крайній засіб». Найсуворішим видом покарання за чинним Кримінальним кодексом України є довічне позбавлення волі, яке було введено в кримінально-виконавчу систему України Законом України від 22 лютого 2000 року «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів».

Кримінальний кодекс України 1960 р. встановлював довічне позбавлення волі за 5 загально-кримінальних злочинів, пов'язаних, як правило, з умисним посяганням на життя особи, і за 18 військових злочинів, вчинюваних у воєнний час або у бойовій обстановці, чи пов'язаних з умисним вбивством.

Передбачає покарання у виді довічного позбавлення волі і чинний Кримінальний кодекс України 2001 року. Зокрема, у ч. 1 ст. 64 даного кодексу вказано, що «довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк» [4].

Постає дилема чи можна обмежитися довічним позбавленням волі, чи залишити

смертну кару, як покарання за вчинення особливо тяжких злочинів.

На думку науковців XIX–XX століття смертна кара не тільки не забезпечує громадської безпеки, та не запобігає злочинам, але також має певні негативні сторони, які відсутні у інших видів кримінальних покарань. Основним недоліком смертної кари є те, що вона не може виправити особу злочинця та порушує невід'ємне право на життя, а також не виконує покладену на покарання превентивну функцію повною мірою. Єдина перевага смертної кари, на його думку, полягає в тому, що вона дуже просте і дешеве покарання, оскільки воно не потребує ні довго часу, ні особливих зусиль, один раз і назавжди віднімає у злочинця можливість шкодити і тим захищає людський егоїзм від уявних і дійсних небезпек.

Довічне позбавлення волі є безсумнівно складнішим, дорожчим і клопітким покаранням ніж смертна кара, але воно забезпечує перелом порочної натури особи, що вчинила злочин, робить його корисним або хоча б безпечним для суспільства, захищає невід'ємне право кожної людини на життя.

На думку В.Ф. Бойка, А.А. Музики, Є.С. Назимка, В.М. Пуйка смертна кара не може бути виправданою як ефективний засіб у боротьбі із злочинністю. Ця міра покарання не належить до факторів, що стримують злочинність. Це підтверджують кримінологічні дослідження: кількість злочинів проти життя людини не зменшується із збільшенням судових вироків про призначення смертної кари. Протягом майже 40-ка років кількість умисних вбивств зростала, незважаючи на застосування виняткової міри покарання [5]. Отже, із позиції попередження злочинності смертна кара себе не виправдовує. Н.М. Михальська вважає що з позицій загальнолюдської й перебудованої суспільної моралі страта є кроком назад в еволюції суспільства [6, с. 204].

Історія застосування заходів впливу до осіб, які вчинили злочини сягає близько 1000 років. Вперше смертну кару на українських землях почали застосовувати за часів Київської Русі, хоча у «Руській правді» (перший збірник права), смертна кара не згадувалася. Вважа-

ють, що князь Володимир Великий запровадив смертну кару під впливом грецького духовенства, а згодом скасував, замінивши грошовим покаранням [7, с. 56].

В Литовсько-Руську добу до осіб, що вчинили найтяжчі злочини, такі як злочини проти держави, церкви і військові злочини, як правило застосовувалася смертна кара, яка могла бути простою і кваліфікованою. Простою стратою вважалося повішення. Як кваліфіковані види смертної кари застосовувалися: четвертування, спалення, посадження на кіл, утоплення. Довічне тюремне ув'язнення почало існувати як основне покарання з початку XVI ст.

За часів козаччини за злочини проти релігії (богохульство, відступництво від православної віри, чаклунство, пропаганда церковної ересі та розколів), держави (замах, вбивство чи поранення представника державної влади, знищення або фальшування грамот чи печаток, фальшування грошей, державна зрада), проти життя, каралися смертю.

В 1840–1842 роках основним джерелом кримінального права був 15-й том Зводу законів Російської імперії, зокрема «Уложення про покарання кримінальні й виправні». В останньому злочини поділялися на тяжкі злочини, злочини і проступки, за вчинення яких передбачалося 35 видів покарання – від осуду до смертної кари. Звід законів Російської імперії передбачав страту лише за тяжкі державні злочини (замах на царя, фальшування грошей і документів, державна зрада, вбивство чиновника). Після реформ в Російській імперії згідно з «Уложенням про покарання кримінальні та виправні» від 1866 і 1885 років найважчим видом покарання залишалася смертна кара, яка застосовувалася за бунт, державну зраду, замах на життя царя і членів його родини.

В 1768 році проведено уложення з ініціативи імператриці Марії-Терезії Першого австрійського кримінального кодексу (Терезіани), який передбачав жорстоку систему покарань, зокрема різні види смертної кари. Наступний кримінальний кодекс був прийнятий в 1787 році за правління імператора Йосифа II. Цей кодекс скасовував смертну кару. Прийняття нової редакції кримінального кодексу (1852 р.) передбачало, що за

злочини наслідком яких стала смерть, зазвичай передбачалася смертна кара. Інші злочинні діяння каралися тюремним ув'язненням [7, с. 354–355].

23 серпня 1922 року Всеукраїнський центральний виконавчий комітет затвердив Кримінальний кодекс УСРР. Його основою слугував Кримінальний кодекс РСФРР. Кримінальний кодекс УСРР складався з двох частин – Загальної і Особливої, які поділялися на 227 статей. Система покарань «варіювалась» від громадського осуду до вигнання за межі УСРР. У справах, що знаходилися на розгляді у ревтрибуналах, могла застосовуватися вища міра покарання – розстріл. Він не застосовувався до неповнолітніх, вагітних жінок, а також не міг бути призначений, якщо з часу вчинення злочину минуло більше п'яти років. За КК УСРР 1922 року 36 складів злочинів передбачали найвищу міру покарання, а за КК УСРР 1927 року – 45 [8, с. 295–296].

З 19 квітня 1943 року згідно з указом «Про відповідальність гітлерівців за вчинені злочини» для спеціальних суб'єктів кримінального права (так називали фашистських злочинців і їх пособників) вводяться особливі міри покарання – страта через повішення і каторжні роботи терміном від 15 до 20 років [8, с. 348].

У 1947 році в СРСР смертну кару було скасовано, найвищою мірою покарання стало позбавлення волі на двадцятип'ятирічний термін у таборах суворого режиму. Натомість через три роки, під значним тиском громадськості, листами від трудових колективів та індивідуально громадян, смертну кару було поновлено, однак лише за державні злочини [5].

Довічне позбавлення волі як найвища міра покарання в Україні призначається лише у виняткових випадках. У санкціях статей Особливої частини КК України довічне позбавлення зазначається лише як альтернативне покарання позбавленню волі. Станом на 1 серпня 2013 року в Україні 1868 осіб відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі [9]. Незважаючи на те, що даний вид покарання і називається довічним позбавленням волі, це зовсім не означає, що засуджена до нього особа в усіх без винятку випад-

ках повинна його відбувати до кінця свого життя. Довічний характер даного покарання не є абсолютним, оскільки у передбачених законом випадках можлива його заміна іншим видом покарання. Зокрема, ч. 2 ст. 87 КК України встановлює, що актом помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі строком не менш як 25 років. Можлива заміна довічного позбавлення волі іншим видом покарання і судом. Так, ч. 5 ст. 80 КК України встановлює, що якщо суд не визнає за можливе застосувати до особи, засудженої до довічного позбавлення волі давність виконання обвинувального вироку, то це покарання замінюється позбавленням волі на певний строк.

Покарання у виді довічного позбавлення волі встановлюється лише за вчинення особливо тяжких злочинів. Так, у ч. 5 ст. 12 КК України визначено, що злочин, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, є особливо тяжким. Це покарання застосовується тільки у випадках, спеціально передбачених КК України, тобто лише тоді, коли воно встановлене у санкції статті, за якою засуджується особа і за жодних умов не може бути призначене у будь-якому іншому разі. Інші види основних покарань в окремих випадках можуть застосовуватись і тоді, коли їх прямо не передбачає санкція відповідної статті Особливої частини КК України.

В усіх санкціях, які встановлюють довічне позбавлення волі, воно передбачене в альтернативі з позбавленням волі на певний строк, причому останній вид покарання завжди вказаний перед довічним позбавленням волі. Така їх конструкція означає, що закон розглядає як «звичне» покарання за відповідні злочини саме позбавлення волі на певний строк, вважаючи довічне позбавлення волі «винятковим» заходом впливу на винного. Тому безпосередньо кримінальний закон зобов'язує суд у кожному випадку призначення покарання за вчинення такого злочину спочатку вирішити питання про можливість застосування до засудженого покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Отже, відповідно до

ч. 1 ст. 64 КК України, довічне позбавлення волі призначається лише у випадках, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. При цьому не має значення, яку роль виконувала особа у вчиненні злочину – виконавця, організатора, підбурювача, пособника, був він вже закінченим, мало місце тільки готування до нього чи замах на його вчинення. Рішення про призначення покарання у виді довічного позбавлення волі, а у зв'язку з цим і висновок про неможливість застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк у кожному окремому випадку повинні бути належно мотивовані у судовому вироку.

Висновки. Обставиною, яка зумовлює призначення покарання у виді довічного позбавлення волі і водночас вказує на неможливість досягнення мети покарання шляхом застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, є «надзвичайно» високий ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення і особи злочинця. Сама «надзвичайність» суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення визначається сукупністю усіх зібраних у кримінальному провадженні даних, які стосуються вчиненого кримінального правопорушення, особи винного і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. На таку «надзвичайну» небезпеку можуть вказувати: множинність, зокрема сукупність, повторність чи рецидив вчинених особою кримінальних правопорушень; наявність у вчиненому діянні декількох ознак відповідного складу кримінального правопорушення; відсутність жодної з обставин, які пом'якшують покарання; наявність однієї або декількох обставин, які обтяжують покарання.

На мою думку, застосування такого виду покарання як довічне позбавлення волі на сучасному етапі розвитку українського суспільства є набагато доцільнішим ніж застосування смертної кари, оскільки, кожна людина має право на життя. Такий вид покарання як смертна кара суперечить ст. 27 Конституції України та є порушенням Загальної декларації прав людини.

Список використаних джерел:

1. Музика А.А., Пуйко В.М. Смертна кара. Юридична енциклопедія. Т. 5. К., 2004. С. 533–534.
2. Смертна кара. Матеріал з вільної енциклопедії. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
3. «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України». Закон України № 1483-III від 22 лютого 2000 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Смертна кара – за чи проти. URL: <http://smertnakara.blogspot.com/>
6. Михальська Н.М. Проблеми смертної кари як інституту вивчення на міжнародній арені. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 2010. № 2. С. 201–204.
7. Терлюк І.Я. Історія держави і права України (Доновітній час): Навчальний посібник. К.: Атіка, 2006. 400 с.
8. Музиченко П.П. Історія держави і права України: Навч. посіб. 4-те вид., стер. К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. 429 с.
9. Довічне позбавлення волі в Україні. Матеріал з вільної енциклопедії. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
10. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
11. Кримінальний кодекс України № 2001-V від 28 грудня 1960 року. URL: <http://search.ligazakon.ua>.

References:

1. Muzyka, A.A., & Puyko, V.M. (2004). *Smertna kara. Yurydychna entsyklopediya [Death penalty. Legal encyclopedia]*. Т. 5. К. Р. 533–534 [in Ukrainian].
2. Smertna kara. Material z vil'noyi entsyklopediyi [Death penalty. Material from the free encyclopedia]. Retrieved from: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. [in Ukrainian].
3. «Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho, Kryminal'no-protsesual'noho ta Vypravno-trudovoho kodeksiv Ukrayiny». Zakon Ukrayiny ["On Amendments to the Criminal, Criminal Procedural and Correctional Labor Codes of Ukraine". Law of Ukraine] № 1483-III vid 22 lyutoho 2000 roku. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. [in Ukrainian].
5. Smertna kara – za chy proty [Death penalty – for or against]. Retrieved from: <http://smertnakara.blogspot.com/>. [in Ukrainian].
6. Mykhal's'ka, N.M. (2010). Problemy smertnoyi kary yak instytutu vyvchennya na mizhnarodniy arena [Problems of the death penalty as an institution of study in the international arena]. *Zbirnyk naukovykh prats' Khmel'nyts'koho instytutu sotsial'nykh tekhnolohiy Universytetu «Ukrayina» (Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University "Ukraine")*, 2, 201–204 [in Ukrainian].
7. Terlyuk, I.YA. (2006). *Istoriya derzhavy i prava Ukrayiny (Donovitniy chas): Navchal'nyy posibnyk [History of the state and law of Ukraine (Pre-modern times): Study guide]*. К.: Atika. 400 s. [in Ukrainian].
8. Muzychenko, P.P. (2003). *Istoriya derzhavy i prava Ukrayiny: Navch. posib [History of the state and law of Ukraine: Education. manual]*. 4-te vyd., ster. К.: T-vo «Znannya», KOO. 429 s. [in Ukrainian].
9. Dovichne pozbavlennya voli v Ukrayini. Material z vil'noyi entsyklopediyi [Life imprisonment in Ukraine. Material from the free encyclopedia]. Retrieved from: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. [in Ukrainian].
10. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy [Criminal and Executive Code of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>. [in Ukrainian].
11. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny [Criminal Code of Ukraine] № 2001-V vid 28 hrudnya 1960 roku. Retrieved from: <http://search.ligazakon.ua>. [in Ukrainian].

УДК 342.56(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-4-11>**Гольдберг Наталя Олександрівна,**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Державного університету «Київський авіаційний інститут»,
проспект Любомира Гузара, 1, Київ, 03680, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1624-1944>

Поліщук Дар'я Олександрівна,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету
Державного університету «Київський авіаційний інститут»,
проспект Любомира Гузара, 1, Київ, 03680, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2940-6978>

БАЛАНС МІЖ НЕЗАЛЕЖНІСТЮ СУДДІВ ТА ПРАВОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ: АНАЛІЗ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНИ

У статті досліджуються повноваження та процесуальний статус Вищої ради правосуддя в контексті надання згоди на затримання суддів, їх утримання під вартою, арешт та відсторонення від здійснення правосуддя під час досудового розслідування. Окремо вивчено історично-правовий аспект регламентації законодавчого процесу притягнення судді до кримінальної відповідальності та кореляції визначення органів уповноважених надавати згоду на проведення слідчих (розшукових) дій. Визначено повноваження органів досудового розслідування та прокуратури під час проведення практичної реалізації процесуальних дій під час кримінального провадження відносно судді. Оцінено кримінально-процесуальні гарантії ролі Вищої ради правосуддя як суб'єкта зі спеціальним статусом під час досудового розслідування. Автор аналізує механізми, що забезпечують баланс між захистом незалежності суддів та необхідністю підзвітності судової системи. Увага звертається на ризики зловживання суддівським статусом, а також на відсутність чітких процедур для оскарження рішень Вищої ради правосуддя, що може вплинути на довіру до судової системи. Розглянуто питання процесуального порядку розгляду Вищою радою правосуддя подання Генерального прокурора або його заступника про надання згоди на здійснення правоохоронними органами до суб'єкта кримінального провадження – судді, заходів забезпечення кримінального провадження. Висвітлено проблематику можливості апеляційного оскарження прийнятого Вищою радою правосуддя рішення щодо затримання та обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні стосовно судді. Автором проаналізовано причинно-наслідкові зв'язки в частині наділеного права Вищою радою правосуддя надавати згоду на проведення слідчих (розшукових) дій відносно судді і ризику зловживання цим правом, що може призвести до тяжких наслідків. Підіймається питання доцільності та правомірності втручання Вищої ради правосуддя у діяльність правоохоронних органів під час досудового розслідування відносно судді. Пропонуються рекомендації щодо вдосконалення правових механізмів для забезпечення справедливого правосуддя та захисту прав суддів.

Ключові слова: Вища рада правосуддя, суд, заходи забезпечення кримінального провадження, процесуальні гарантії, суддівський імунітет, суддівське самоврядування.

Goldberg Natalia, Polishchuk Daria. BALANCE BETWEEN JUDICIAL INDEPENDENCE AND LEGAL RESPONSIBILITY: ANALYSIS OF THE POWERS OF THE HIGH COUNCIL OF JUSTICE IN UKRAINE

The article examines the powers and procedural status of the High Council of Justice in the context of granting consent to detention of judges, their detention, arrest and removal from the administration of justice during pre-trial investigation. The author separately examines the historical and legal aspect of regulating the legislative process of bringing a judge to criminal liability and the correlation between the determination of the bodies authorized to give consent to investigative (detective) actions. The author defines the powers of pre-trial investigation authorities and the prosecutor's office in the course of practical implementation of procedural actions in criminal proceedings

against a judge. The author assesses the criminal procedural guarantees of the role of the High Council of Justice as an entity with a special status during pre-trial investigation. The author analyzes the mechanisms that ensure a balance between the protection of judicial independence and the need for accountability of the judicial system. Attention is drawn to the risks of abuse of judicial status, as well as to the lack of clear procedures for appealing decisions of the High Council of Justice, which may affect the credibility of the judicial system. The author examines the procedural procedure for consideration by the High Council of Justice of a submission by the Prosecutor General or his deputy on granting consent to law enforcement agencies to take measures to ensure criminal proceedings against a judge. The author highlights the issue of the possibility of appealing against a decision made by the High Council of Justice on detention and imposition of preventive measures in criminal proceedings against a judge. The author analyzes the cause-and-effect relationships in terms of the High Council of Justice's right to grant consent to investigative (search) actions against a judge and the risk of abuse of this right which may lead to serious consequences. The author raises the issue of expediency and legitimacy of the High Council of Justice's interference with the activities of law enforcement agencies during pre-trial investigation of a judge. The author offers recommendations for improving the legal mechanisms for ensuring fair justice and protecting the rights of judges.

Key words: High Council of Justice, court, measures to ensure criminal proceedings, procedural guarantees, judicial immunity, judicial self-government.

Вступ. В сучасних умовах реформування судової системи України виникає нагальна потреба у встановленні чіткого балансу між незалежністю суддів та їх правовою відповідальністю. Незалежність судової влади є однією з основних умов забезпечення верховенства права та ефективного захисту прав і свобод громадян. Водночас, забезпечення правової відповідальності суддів за можливі порушення та зловживання є не менш важливою складовою правової системи, що сприяє підвищенню довіри суспільства до судочинства.

У цьому контексті важливу роль відіграє Вища рада правосуддя – орган, наділений широкими повноваженнями щодо надання згоди на притягнення суддів до відповідальності, їх відсторонення від здійснення правосуддя, а також розгляду питань їх затримання та арешту. Питання повноважень Вищої ради правосуддя набувають особливої актуальності у зв'язку з необхідністю забезпечення ефективної правової відповідальності суддів, не порушуючи при цьому основоположний принцип суддівської незалежності.

Такі науковці, як В. М. Стратонов, В. О. Рибалко та Ж. В. Сімонишина у своєму дослідженні зазначали, що підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності поділяють на протиправні діяння, які пов'язані із здійсненням правосуддя (розголошення суддею таємниці нарадчої кімнати) та ті діяння, які не пов'язані зі

службовими обов'язками (неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею) [1, с. 143].

Зокрема, іншим способом притягнення судді до відповідальності є вчинення ним кримінального правопорушення. Основний закон України – Конституція, закріплює перелік певних підстав для припинення службових повноважень судді [2], однією із яких є набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним кримінального правопорушення. Беручи до уваги той факт, що суддя – це специфічний суб'єкт формальних правовідносин, і, відповідно, має спеціальний процесуальний статус, до якого застосовується державні гарантії з усіх сфер суспільного життя, то відповідно у разі вчинення ним кримінального правопорушення, кримінальне процесуальне законодавство України встановлює спеціальну форму кримінального провадження щодо окремої категорії осіб.

У Главі 37 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) закріплені норми процесуального права, що регулюють механізм здійснення досудового розслідування щодо осіб, які мають спеціальний процесуальний статус [3]. До представленого переліку входить суб'єкт судової гілки влади – суддя. Аналізуючи положення кримінального процесуального закону, дійшли висновку, що Вища рада правосуддя виступає координуючим органом, з боку судової гілки

влади, в аспекті прийняття процесуальних рішень на стадії досудового розслідування. Всі рішення в частині надання згоди на проведення процесуальних дій виносяться на розгляд Вищої ради правосуддя за поданням або клопотанням Генерального прокурора або його заступника.

Метою статті є дослідження процесуального статусу та повноважень Вищої ради правосуддя, зокрема її ролі у вирішенні питань про притягнення суддів до відповідальності. Дослідження спрямоване на виявлення правових засад, які забезпечують баланс між незалежністю суддів та їхньою відповідальністю перед законом.

Матеріали та методи. Процесуальну регламентацію питання кримінального провадження щодо спеціального суб'єкта – судді, досліджували такі науковці: О. Ф. Андрійко, П. П. Андрушко, А. Т. Барабаш, І. В. Вендиктова, Л. Є. Виноградова, С. Г. Волкотруб, Ю. М. Грошовий, В. В. Долежан, С. В. Ківалов, О. М. Овчаренко, М. А. Погорецький, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк та інші. У своїх наукових дослідженнях науковці здійснювали порівняльний аналіз різних законодавчих актів та процесуальних норм, що регламентують порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності. Особливу увагу приділяли аспектам гармонізації законодавства, оцінюючи відповідність національних правових норм міжнародним стандартам і принципам незалежності суддівського корпусу.

Окремо процесуальні аспекти статусу та реалізації повноважень Вищої ради правосуддя як центрального органу суддівського самоврядування, знайшли свої відображення у роботах таких вчених, як Ю. М. Бисаги, С. Д. Гусарєва, В. Т. Нора, О. М. Оніщенко, І. С. Пирога, І. Л. Самсіна, О. Ф. Скакуна, А. В. Сухарка, С. О. Халюка, В. І. Шишкіна. Важливість та значущість наукових здобутків вчених в частині дослідження загальних повноважень Вищої ради правосуддя є підґрунтям для подальшого вдосконалення законодавчої системи регулювання судової гілки влади.

Незважаючи на наявність певного об'єму наукових напрацювань, вважаємо за необхідне виокремити процесуальні повноваження Вищої ради правосуддя під час процедури надання згоди на проведення процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень щодо судді, акцентуючи на специфіці цієї процедури та її значенні для забезпечення дотримання принципу суддівської незалежності. Такий підхід дозволяє більш чітко визначити межі компетенції цього суддівського органу та забезпечити баланс між потребою в ефективному розслідуванні та захистом суддівського імунітету відповідно до міжнародних стандартів правосуддя.

Результати. Вища рада правосуддя являє собою самостійний колегіальний орган уповноважений на виконання функцій держави. Перед завданням Вищої ради правосуддя постає формування висококваліфікованого суддівського корпусу, який реалізує свої службові повноваження з додержанням положень Конституції України та інших нормативно-правових актів, а також на принципах верховенства права, незалежності, безпосередньої відповідальності та підпорядкованості перед суспільством. Відповідно до п. п. 7 та 8 ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» до переліку процесуальних повноважень Вищої ради правосуддя входить надавати згоду на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом, а також ухвалювати рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя [4]. Тобто, Вища рада правосуддя виконує роль фільтру, який захищає суддів від можливого свавілля або політичного тиску, даючи згоду на проведення процесуальних дій лише у випадках, коли є достатні підстави для кримінального переслідування. Це положення зміцнює інституційні гарантії незалежності судової системи, що є основою верховенства права.

З огляду на зазначене, варто звернутися до історико-правового аспекту в процесі формування Вищої ради правосуддя, як органу суддівського самоврядування. Згідно з Рішенням Вищої ради юстиції України № 11/0/15-17 від 12 січня 2017 року Вища рада

юстиції вирішила реорганізувати Вищу раду юстиції шляхом перетворення у Вищу раду правосуддя, зокрема, Вища рада правосуддя є правонаступником майна, прав та обов'язків Вищої ради юстиції [5]. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Вищу раду юстиції» до повноважень Вищої ради юстиції входять: внесення подання Президентові України про призначення суддів на посади або звільнення їх з посад; розгляд справи і прийняття рішення стосовно порушення судьями і прокурорами вимог щодо несумісності; здійснення дисциплінарного провадження стосовно судді Верховного суду України і суддів вищих спеціалізованих суддів; розгляд скарг на рішення про притягнення (та відмову у притягненні) до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних суддів та місцевих судів, а також прокурорів [6]. Тобто до 2017 року Вища рада юстиції не мала повноважень втручатися у кримінальне провадження, якщо суб'єктом розслідування був суддя. Основна її функція полягала у дисциплінарних питаннях та призначенні суддів. Проте з ухваленням Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та відповідними змінами, Вища рада правосуддя набула значно ширших повноважень.

Розширення повноважень Вищої ради правосуддя мало на меті встановити кращий баланс між захистом незалежності суддів та забезпеченням підзвітності судової системи. Суддівський імунітет – важливий елемент захисту судової незалежності, але він не повинен використовуватися як засіб уникнення відповідальності. Вища рада правосуддя, виконуючи функцію органу суддівського самоврядування, має ретельно оцінювати підстави для надання дозволу на здійснення процесуальних дій.

Незважаючи на важливість цих повноважень, постає питання про їх повноту та ефективність. З одного боку, Вища рада правосуддя забезпечує захист суддівської незалежності, з іншого боку, існує ризик затягування процесу або формування надмірної корпоративної солідарності, що може перешкоджати ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень. Важливо, щоб

Вища рада правосуддя діяла неупереджено та вчасно ухвалювала рішення, забезпечуючи ефективно розслідування та не допускаючи використання суддівського статусу для ухилення від відповідальності.

Розглядаючи окремокожний із заходів забезпечення кримінального провадження – затримання судді або тримання його під вартою чи арештом, слід звернути увагу на положення п. 2 ст. 482 КПК України: у разі затримання судді під час або одразу ж після вчинення ним тяжкого або особливо тяжкого злочину, в результаті якого відвернуто/попереджено наслідки злочину або забезпечено збереження доказів злочину, суддя повинен бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання досягнута. Аналізуючи дану норму кримінального процесуального закону, виникає проблематика загальної доцільності застосування її при практичній реалізації. З одного боку, швидке звільнення судді після того, як затримання досягло своєї мети, сприяє оперативності дій правоохоронних органів та запобіганню ускладнень у кримінальному процесі. Однак на практиці це може призводити до ризику втрати контролю над підозрюваним, що може ускладнити подальші процесуальні дії (наприклад, повторний арешт або збирання додаткових доказів). Це особливо критично в контексті тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень, де значення доказів є вирішальним для успішного провадження. Щодо судді, може виникати небезпека того, що така норма буде використовуватися для уникнення подальшої кримінальної відповідальності, якщо звільнений суддя може переховуватися або впливати на хід розслідування. Важливою проблемою є також те, що мету затримання не завжди можна чітко визначити, що може спричинити правову невизначеність у процесі ухвалення рішень.

Разом з тим, аналізуючи законодавчий зміст п. 2 ст. 482 КПК України вважаємо, що законодавець прагне досягти балансу між дотриманням прав людини, включно із судьями, і необхідністю забезпечення ефективного правосуддя. У випадках, коли кримінальне правопорушення є очевидним і затримання судді

дозволило запобігти серйозним наслідкам або забезпечити важливі докази, негайне звільнення підкреслює повагу до верховенства права і принципу невинуватості, особливо у випадках, коли немає ризику для подальшого розслідування.

Досліджуючи правову природу іншої процесуальної дії на стадії досудового розслідування – відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, то на підставі ч. 2 ст. 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» даний захід забезпечення кримінального провадження застосовується до судді, який вже набув статусу підозрюваного/обвинуваченого (підсудного) на будь-якій стадії кримінального провадження. Процесуальна дія передбачає подання клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності до Вищої ради правосуддя та розглядається невідкладно, але не пізніше семи днів після надходження даного клопотання на розгляд. Зокрема, Генеральний прокурор або його заступник мають право уповноважити іншого прокурора із групи прокурорів по даному кримінальному провадженні вручити копію клопотання та відповідні обґрунтування у вигляді додатків. Вимоги до клопотання про застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як тримання під вартою встановлюються ст. 155 КПК України.

Аналізуючи процесуальний порядок відсторонення судді від здійснення правосуддя, варто звернути увагу на положення п. п. 5 та 6 ч. 2 ст. 155 КПК України – виклад обставин, що дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного, обвинуваченого сприяло вчиненню кримінального правопорушення; виклад певних відомостей, що дають підстави вважати, що суб'єкт будучи під певним статусом – підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для кримінального провадження в частині доказування, або незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасни-

ків процесу або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином.

Розглядаючи положення п. 5 ч. 2 ст. 155 КПК України, слід зазначити, що суттєвою підставою для застосування заходу забезпечення кримінального провадження є не тільки факт вчинення кримінального правопорушення, але й специфіка посади, яку обіймає особа, зокрема посада судді. Суддівська посада надає особі спеціальний правовий статус, що пов'язано з низкою прав та обов'язків, зокрема імунітетом від кримінальної відповідальності без згоди Вищої ради правосуддя. Це робить суддів особливо уразливими до корупційних правопорушень або зловживання владою. Саме через цей спеціальний статус посада судді може стати каталізатором вчинення правопорушень, оскільки суддя має доступ до механізмів правосуддя, що дозволяє зловживати владними повноваженнями у власних інтересах або інтересах третіх осіб.

Використання суддівської посади як інструменту для вчинення кримінального правопорушення ставить під сумнів справедливість системи правосуддя в цілому. Це викликає додаткові складнощі у доведенні вини та вжитті необхідних заходів для забезпечення належного кримінального переслідування. Нерідко статус судді використовується як захист від покарання, що вимагає вдосконалення правових механізмів для запобігання подібним випадкам.

Проте вважаємо, що норма п. 5 ч. 2 ст. 155 КПК України підкреслює важливість посади як суб'єктивної ознаки вчинення кримінального правопорушення. Це означає, що правове регулювання має забезпечити чіткі процедури, які б не дозволяли зловживати суддівським імунітетом та гарантували ефективне переслідування осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, використовуючи своє службове становище.

Згідно з положеннями чинного законодавства, зокрема Закону України «Про Вищу раду правосуддя», Вища рада правосуддя має повноваження відстороняти суддів від здійснення правосуддя за наявності обґрунтованих підстав для такого рішення. Проте, про-

цес відсторонення виявляється недостатньо регламентованим, що викликає питання щодо чіткості та прозорості механізмів, які мають гарантувати справедливість і неупередженість цього процесу. Відсутність детально розроблених процедур і механізмів контролю може негативно впливати на довіру до судової системи та незалежність суддів у випадках застосування тимчасових заходів щодо їх відсторонення. Відсторонення суддів від виконання обов'язків, як правило, є тимчасовою мірою, яка застосовується у випадках, коли їхня діяльність підлягає перевірці або розслідуванню. При цьому судді залишаються на посаді, що може призводити до певних наслідків для їхньої незалежності та репутації. Статус судді, який перебуває під відстороненням, залишається невизначеним, оскільки такі особи, по суті, не виконують своїх обов'язків, але формально не звільнені з посади.

Крім того, виникає проблематика можливості апеляційного оскарження прийнятого Вищою радою правосуддя рішення щодо затримання та обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні стосовно судді. Конституція України гарантує незалежність суддів та їх недоторканність (ст. 126). Це викликає додаткові питання щодо того, як забезпечити права суддів на оскарження рішень, які прямо впливають на їхню професійну діяльність.

На відміну від інших процесуальних рішень, законодавство України не передбачає чіткого механізму для оскарження рішень Вищої ради правосуддя щодо надання згоди на затримання чи обрання запобіжних заходів стосовно суддів. Кримінальне процесуальне законодавство, хоча і містить загальні норми щодо апеляційного оскарження процесуальних рішень (наприклад, ст. 309 КПК України передбачає оскарження ухвал про запобіжні заходи), не містить окремого механізму для оскарження рішень Вищої ради правосуддя, що робить їх оскарження складним або навіть неможливим у практиці. Закон України «Про Вищу раду правосуддя» регулює повноваження Вищої ради правосуддя, включаючи розгляд питань про надання згоди на затри-

мання судді. Проте, він не містить положень, які б визначали процедуру оскарження рішень Вищої ради правосуддя. Відповідно до статті 3 цього закону, Вищої ради правосуддя виконує функції, пов'язані з контролем за суддівською діяльністю, але не містить механізму для апеляційного оскарження своїх власних рішень.

Можна зробити висновок, що відсутність механізму оскарження рішень Вищої ради правосуддя може призводити до ситуацій, коли судді не можуть реалізувати свої права на захист у кримінальному провадженні. Це, в свою чергу, може негативно впливати на довіру до судової системи та ставити під сумнів справедливість рішень, ухвалених Вищою радою правосуддя. Тому вважаємо за необхідне запровадити чіткий механізм оскарження, який би забезпечив захист прав суддів та дотримання принципів справедливого судочинства.

Висновки. Вища рада правосуддя виконує важливу роль у забезпеченні незалежності суддів та правосуддя в Україні. Як орган самоврядування суддів, вона має повноваження ухвалювати рішення, які стосуються застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо суддів у випадках, коли вони стають суб'єктами кримінальних правопорушень. Це, в свою чергу, сприяє дотриманню принципу верховенства права та захисту прав людини. Проте існують суттєві проблеми, пов'язані з реалізацією цих повноважень.

По-перше, незважаючи на те, що Вищою радою правосуддя має право надавати згоду на затримання судді, існує ризик зловживання цим правом, що може призвести до затягування процесу і, зрештою, вплинути на об'єктивність розслідування. Процес застосування обмежувальних заходів щодо суддів має бути ретельно регламентований, аби запобігти можливому політичному тиску та свавіллю. Важливо також підкреслити, що, згідно з законодавством, суддя, який підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, може використовувати свій статус для уникнення відповідальності, що викликає запитання щодо справедливості судової системи.

По-друге, відсутність чітких механізмів оскарження рішень Вищої ради правосуддя, зокрема тих, що стосуються затримання суддів, ставить під загрозу принципи справедливого судочинства. Судді, які опинилися під підозрою, не мають можливості оскаржити рішення Вищої ради правосуддя, що може призвести до зниження довіри до судової системи. Ця ситуація потребує термінового вирішення через розробку чітких процедур, які

забезпечать можливість оскарження рішень, цього органу та захист прав суддів.

Таким чином, Вища рада правосуддя, виконуючи свої функції, повинна прагнути до балансу між захистом незалежності суддів і забезпеченням їх підзвітності. Необхідно забезпечити прозорість у прийнятті рішень і ввести ефективні механізми оскарження, аби посилити довіру до судової системи в Україні та захистити права всіх учасників процесу.

Список використаних джерел:

1. Стратонов В. М., Рибалко В. О., Сімонишина Ж. В. Підстави дисциплінарної відповідальності суддів за законодавством України та інших країн. *Наукові записки. Сер. Право*. 2024. Вип. № 15. С. 142–148.
2. Конституція України: Закон України № 30 від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4775>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3854>
4. Про Вищу раду правосуддя: Закон України № 1798-VIII 21 грудня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#n13>
5. Рішення Вищої ради юстиції України № 11/0/15-17 від 12 січня 2017 року. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/29188>
6. Про Вищу раду юстиції: Закон України № 22/98-ВР від 15 січня 1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80#n24>

References:

1. Stratonov, V. (2024) Pidstavy dystsyplinarnoi vidpovidalnosti suddiv za zakonodavstvom Ukrainy ta inshykh krain [Grounds for disciplinary liability of judges under the legislation of Ukraine and other countries]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 15, 142 – 148 [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: zakon Ukrainy dated 28.06.1996. № 30. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4775> [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: zakon Ukrainy dated 13.04.2012. № 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3854> [in Ukrainian].
4. Pro Vyshchu radu pravosuddia [About the Supreme Council of Justice]: zakon Ukrainy dated 21.12.2016. № 1798-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#n13> [in Ukrainian].
5. Rishennia Vyshchoi rady yustytzii Ukrainy [Decision of the High Council of Justice] dated 12.01.2017. № 11/0/15-17. Retrieved from: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/29188> [in Ukrainian].
6. Pro Vyshchu radu yustytzii [About the Supreme Council of Justice]: Zakon Ukrainy dated 15.01.1998. № 22/98-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80#n24> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Богданова Валерія Володимирівна

НЕМОЖЛИВІСТЬ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ
ВІД ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....3

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Добровольська Володимира Володимирівна, Ляховецький Олександр Олександрович

ПЕРЕШКОДИ ТА РИЗИКИ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....10

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Бесага Ірина Василівна, Панімаш Юлія Вікторівна

ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....19

Ковалів Мирослав Володимирович, Перепелиця Анатолій Васильович

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....28

Когут Володимир Михайлович

ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НА ДОРОГАХ. ОГЛЯД КОНЦЕПЦІЇ
'БЕЗПЕЧНОЇ СИСТЕМИ' (SAFE SYSTEM).....35

Кропивницький Микола Олександрович

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ.....43

Леонтєва Ліна Віталіївна, Пащенко Євген Миколайович

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИНЕННЯ ГЕНДЕРНО
ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....49

Середа Валерій В'ячеславович

КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД
У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ОРГАНІВ МВС УКРАЇНИ.....56

Уткіна Марина Сергіївна

ІНСТИТУЦІЙНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА СТРАТЕГІЧНІ ВИКЛИКИ
ДІЯЛЬНОСТІ АРМА У СФЕРІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 64

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Бурда Степан Ярославович

ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ АСПЕКТИ.....71

Гольдберг Наталя Олександрівна, Поліщук Дар'я Олександрівна

БАЛАНС МІЖ НЕЗАЛЕЖНІСТЮ СУДДІВ ТА ПРАВОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ:
АНАЛІЗ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНИ.....77

CONTENTS

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Bohdanova Valeriia

IMPOSSIBILITY TO FULFILL OBLIGATIONS AS A BASIS
FOR EXEMPTION FROM CONTRACTUAL LIABILITY..... 3

BUSINESS LAW AND PROCEDURE

Dobrovolska Volodymyra, Liakhovetskyi Alexander

OBSTACLES AND RISKS IN THE IMPLEMENTATION OF DIGITAL
TECHNOLOGIES IN ECONOMIC ACTIVITY.....10

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Besaha Iryna, Panimash Yuliia

SUSPENSION OF PROCEEDINGS IN ADMINISTRATIVE OFFENSE CASES
UNDER MARTIAL LAW.....19

Kovaliv Myroslav

PEREPELYTSIA ANATOLII. SECURITY PRINCIPLES
IN UKRAINE'S LEGISLATION 28

Volodymyr Kohut

APPROACHES TO ROAD SAFETY: AN OVERVIEW
OF THE SAFE SYSTEM CONCEPT..... 35

Kropyvnytskyi Mykola

ON THE ISSUE OF SOCIAL SECURITY OF LAW ENFORCEMENT EMPLOYEES
OF UKRAINE: PROBLEMATIC ASPECTS.....43

Leontieva Lina, Paschenko Yvgen

ENSURING THE ERADICATION OF GENDER-BASED VIOLENCE
IN THE SECTOR OF SECURITY AND DEFENSE UNDER THE CONDITIONS
OF MARTIAL STATE..... 49

Sereda Valery

CONTROL AND SUPERVISION IN THE FIELD OF PROVIDING RIGHTS AND
FREEDOMS IN PLACES OF LOCATION OF FREEDOM OF THE MIA OF UKRAINE.....56

Utkina Maryna

INSTITUTIONAL EFFECTIVENESS AND STRATEGIC CHALLENGES
OF ARMA'S ACTIVITY IN THE FIELD OF ANTI-CORRUPTION POLICY..... 64

CRIMINAL LAW AND PROCESS; CRIMINOLOGY; CRIMINALISTICS; CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

Burda Stepan

PUNISHMENT IN THE FORM OF LIFE IMPRISONMENT:
CRIMINAL-LEGAL AND CRIMINAL-EXECUTIVE ASPECTS.....71

Goldberg Natalia, Polishchuk Daria

BALANCE BETWEEN JUDICIAL INDEPENDENCE
AND LEGAL RESPONSIBILITY: ANALYSIS OF THE POWERS
OF THE HIGH COUNCIL OF JUSTICE IN UKRAINE.....77

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія юридична

Випуск 4

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *С. Ю. Калабухова*

Підписано до друку 24.12.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 9,99. Зам. № 1224/912.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.